

**Keskkonnajuht 4/2001
Eesti Roheline Liikumine**

**Baltimaade ning Põhjamaade
valitsusväliste keskkonna-
organisatsioonide arvamus
LÄÄNEMERE REGIOONI AGENDA 21
kohta**

Tallinn 2001

SISUKORD

EESSÕNA	4
SISSEJUHATUS: LÄÄNEMERE PIIRKONNA AGENDA 21 – KAS MIDAGI TÄIESTI UUT VÕI VEELKORD JUBA TUNTUD LUGU?	5
ESIMENE PEATÜKK: “MITTE TEOSTAMATU MISSIOON, VAID VISIOON MIDA EI OLE VÕIMALIK IGNOREERIDA”	7
Mõningad põhiprintsiibid ja lähtealused	7
TEINE PEATÜKK: “ON VAJA UUT MÕTTEVIISI, ET LAHENDADA VANAST MÕTTEVIISIST TINGITUD PROBLEEMID”	12
Agenda 21 – läbimurre koos puudustega	12
Läänemere regiooni säästvus on küsimus kindlustundest.....	14
Poliitilised deklaratsioonid ning nende telgitagused.....	15
Kas uus mõtteviis või traditsiooniline areng vaid roheline ääristusega?.....	17
Rikkus, mida ei saa osta raha eest.....	22
Ökoloogilised jalajäljed Läänemere regioonis.....	23
Säästev areng või toetus äritegevusele?.....	24
Läänemere piirkonna säästvuse suunas: Euroopa Liidu ja VASAB lähenemine?.....	27
Säästvuse lepingud – uus lähenemine koostööle	30
Tähtsad sammud ökoloogiliselt säästva arengu suunas.....	31
KOLMAS PEATÜKK: ETTEPANEKUD JA TEGEVUSNÕUDED MAJANDUSSEKTORITE KAUPA	32
Tööstus.....	33
Põllumajandus.....	35
Majapidamine omavalitsuste ja pereelamute tasemel: ökoloogiline heitvete käitlus	36
Metsandus	37
Energeetika ja transport.....	39
Naftasaadused ja nende käitlemine	42
Kalandus ja veeorganismide kasvatus.....	44

Loodushoid ja bioloogiline mitmekesisus.....	47
Turism	49
KIRJANDUSE LOETELU JA MÄRKUSED	52
LISA 1 KESKKONNAKAITSE NELI PRINTSIPI.....	55
LISA 2 KESKKONNAL BASEERUVAD TEENUSED, MIS SAADAKSE JA HOITAKSE TASEMEL ELUPROTSESSE TOETAVA LOODUS-KESKKONNA POOLT	57
LISA 3 KESKKONNA JA LOODUSRESSURSSIDE PROBLEEMID LÄÄNEMERE REGIOONIS.....	58
LISA 4 PUHAS TOOTMINE	60
LISA 5 SÄÄSTVA TURISMI KÜMMET PRINTSIPI.....	61

EESSÕNA

Antud raport on ajendatud püüdlusest visandada uus lähenemine Agendale 21. See on esialgne visand säästvast arengukavast kogu regioonile. On oluline rõhutada, et tegemist ei ole mitte tervikliku plaaniga, vaid pigem kujutab raport endast diskussiooni tähtsamate probleemide ja printsiipide üle, mida oleks oluline lülitada Läänemere regiooni Agendasse 21.

Agenda 21 loomine sellisele laialdasele regioonile nagu seda on Läänemerega haaratud riigid, on kindlasti kohutavalt raske ülesanne ning sellega toimetulek nõuab aega ja täit pühendumist. Läänemeri on ümbritsetud oma majanduslikult arengult ning elutavadelt suuresti erineva üheksa riigiga. Kuid sellele vaatamata on Läänemere äärsed rahvad paljulubavalt koostöö aldid ning täis optimismi. On avanemas uued võimalused ja viisid koostööks ja sidemete loomiseks koostöö tarvis.

See raport kajastab jätkuvalt edukat koostööd Läänemere äärsete riikide keskkonnakaitsega tegelevate valitsusväliste organisatsioonide vahel. Antud töös leiavad kajastamist mõningad diskussioonid, mida peetakse käesoleval ajal Puhta Läänemere Ühenduse raames ning mis on suunatud keskkonnakaitsele ja säästva arengu tee valikule Läänemere külgnevates riikides. Raportis valitud lähenemine ei ole mitte ainult erinevaid majandussektoreid puudutavate ettepanekute ja nõudmiste loetelu meiepoolne loetelu, mis muidugi vaieldamatult moodustab olulise osa Agendast 21. Samuti oleme teinud katse käsitleda antud küsimust laiahaardelisemalt. Kõik arengut määravad fundamentaalsed jõud peavad olema võetud arvesse selleks, et muuta areng säästvaks. Säästev areng peab läbima ühiskonna kõikide kihtide sisemisi struktuure ja protsesse. See peab olema ülesanne mitte ainult keskkonnaministeeriumile, vaid samuti rahandusministeeriumile, haridusministeeriumile, plaanikomiteele, tööstusele, põllumajandusele, metsandusele, energeetikale, jne. Käesolev raport on nende ülalpool loetletud valdkondade suhtes dokument, mis tuleb välja omapoolsete ideedega ning arutleb Agenda 21 oluliste küsimuste üle.

Raport püüab kajastada protsessi, mis algatati Läänemere äärsete riikide peaministrite poolt Agenda 21 arendamiseks. Selleks, et luua tegus Agenda 21, mis võiks viia säästva arengu radadele, on vaja tihedat koostööd valitsuste vahel ning samuti ka teistes ühiskonna sfäärides. Oleme veendunud, et keskkonnaga tegelevatel valitsusvälistel organisatsioonidel on selles protsessis etendada oluline osa. Samuti loodame, et antud raport omab stimuleerivat mõju diskussioonidele säästva arengu üle ning aitab kaasa selle protsessi edukusele mitte ainult valitsuste tasandil, vaid hoopis laiemates ühiskonna kihtides. Aktiivne kaasalöömine on võtmesõnaks Agendale 21.

See raport on koostatud Puhta Läänemere Ühenduse ning Balti- ja Põhjamaade valitsusväliste säästva energia organisatsioonide võrgustiku poolt.

Tom Hedlund
Puhta Läänemere Ühenduse esimees

Stockholm, oktoober 1996

SISSEJUHATUS: LÄÄNEMERE PIIRKONNA AGENDA 21 – KAS MIDAGI TÄIESTI UUT VÕI VEELKORD JUBA TUNTUD LUGU?

Läänemere riikide valitsusjuhtide tippkohtumisel 1996.a. mais vastu võetud Agenda 21 tegevuskavas arutasid peaministrid ideed arendada Läänemere regiooni välja Agenda 21, mis toetuks ühtlasi ka juba eksisteerivatele Läänemere regionaalse koostöö põhiseisukohtadele.

Puhta Läänemere Ühendus tervitab seda uuele ja lootustandvale lähenemisele rajatud initsiatiivi regioonis, mille keskkonda, sotsiaalsfääri ja majanduslikku arengut iseloomustavad suured erinevused ja paradoksid. Kõigi nende probleemide aruka käsitlemise korral pakuvad lahendused tegelikult suurt arenguruumi tulevikus, kuid samas on see seotud ka suurte riskidega kui püüda neid raskusi ületada ilma põhjaliku süvenemiseta probleemide olemusse.

Käesolev lähenemine on esimeseks katseks luua regionaalne Agenda 21, ning on oma ulatuselt laiahaardelisem kui sätestatud Agenda 21 soovitudes regionaalsete Agenda 21 loomisteks rahvuslikul ja kohalikul tasandil. Omades piiratud arvu ühiselt tegutsevaid riike koos juba välja kujunenud koostöö traditsioonidega, millele lisandub fakt, et enamik elanikest Läänemere vesikonnas omavad võimalust reguleerida ühiskonna käitumismudelit oma majanduse ümberkorraldamisel vastavalt säästvuse printsiipidele, on Läänemere regiooni soodsal positsioonil, mida tuleks ära kasutada.

Balti Agenda 21 võiks seetõttu mängida tähtsat pilootprojekti rolli ning olla inspiratsiooniallikaks teistele regioonidele.

Antud eesmärgi saavutamiseks on tingimata vaja minna üle uuele mõtlemisviisile Läänemere regioonis ning öelda lahti traditsioonilistest mõttemallidest ja poliitilistest dogmadest. Seda tingimust peavad täitma mitte ainult poliitikud, vaid kõik antud piirkonna elanikud.

Ainult veidi rohelisem lähenemine tavapärasele tegevusele ei ole küllaldane. On vaja uut eetikat, uut eluviisi, uusi põhiseisukohti ning uut suunda praktilises tegevuses. See lähenemine omakorda nõuab mitte ainult poliitilist julgust, vaid samuti laialdast avalikkuse sekkumist väga mitmetes elu valdkondades.

Seoses murega, mis väljendub antud dokumendi teises peatükis (lk.), ettepanekutega vajalikeks tegevusteks kolmandas peatükis (lk.) ja valitsusväliste organisatsioonide programmide ja ettepanekutega, mis on esitatud mitmekordselt Läänemere riikide valitsustele Läänemere riikide koostöö raamides, on Puhta Läänemere Ühenduse kaudu esindatud keskkonnakaitsega tegelevad valitsusvälised organisatsioonid Läänemere piirkonnas otsustanud esitada oma nägemuse valitsusväliste organisatsioonide osast regionaalseteks muutusteks ja tegevusteks.

Antud dokumendi eesmärk ühtib valitsuste tasemel koostatud Balti Agenda 21-ga – luua ökoloogiliselt, sotsiaalselt ja majanduslikult säästev Läänemere regiooni, kuid valitsusväliste organisatsioonide lähenemine antud probleemile on erinev.

Puhta Läänemere Ühendus on juba pikka aega olnud seisukohal, et on tungiv vajadus värsket, laiahaardelist ja igati integreeritud lähenemist paljudele komplitseeritud keskkonda ja arengut puudutavatele probleemidele, millega ollakse silmitsi antud regioonis. Valitsusväliste organisatsioonide nägemus säästvast Läänemere regioonist ning Balti Agendasse 21 lülitatavate põhipunktide ideelisest baasist võtab arvesse erinevate piirkondade omapära, vajalikke ühendusteid, suhtlemistakistusi, vajalikke valikuid, mobiliseeritavaid positiivseid jõude, vajadust lühiajalisteks ja pikaajalisteks aktsioonideks nii poliitikute kui ka tootjate ja tarbijate poolt, ning regionaalseid ja rahvusvahelisi poliitilisi kokkuleppeid, mis on juba küll sõlmitud kuid mitte veel täidetud ning nende lepete võimaliku mõju kui neist peetakse kinni.

Spetsiaalne rõhk on asetatud efektiivsele väärtushinnangute, eluviiside ja käitumistavade olulisele mõjutamisele ning selle läbi tarbimise ja tootmise struktuuri muutmisele lääneriikidest nii Taanis, Soomes, Saksamaal ja Rootsis ning samuti ka Eesti, Läti, Leedu, Poola ja Venemaa elanikkonnas selleks, et luua ning juhtida vajalikke liikumapanevaid jõude säästva arengu suunas. Agendat 21 Läänemere regioonile tuleb vaadelda kui regionaalselt rakendatavat näidismudelit nii ühiselt kui ka individuaalselt antud regiooni kuuluvatele riikidele selleks, et tekitada hädavajalikud muutused lõppeesmärgi saavutamiseks, mis seisneb säästva arengu saavutamises ökoloogiliselt, sotsiaalselt ja majanduslikult kogu regiooni ulatuses.

Need Agendas 21 kirjeldatud aktsioonid ning samuti ülevaated Läänemere regiooni praegusest situatsioonist, kirjeldavad ilmekalt neid meetmeid, mida on vaja rakendada väga mitmesugustes sotsiaalse elu valdkondades. Kooskõlastatud aktsioonid tuleb läbi viia ühiselt nii valitsustel, rahvusvahelistel organisatsioonidel, valitsusvälistel organisatsioonidel ja majandussektoritest sõltumatutel gruppidel (kaasa arvatud ärilistel ühingutel), ja mis ei ole mitte vähemtähtis, individuaalselt kõigi antud regiooni elanike poolt. Säästev areng kui eesmärk tuleb lülitada igasse valdkonda, kus inimtegevus omab mõju keskkonnale ja arengule.

Arvestades asjaolu, et Balti Agenda 21 peab omama mitmeid valdkondi ühendavat iseloomu, selgelt väljendama vajadust integratsiooniks ning võimet mõelda uutes kaanonites, on Puhta Läänemere Ühendus kindlalt veendunud, et tööprogrammi sellise Agenda 21 väljatöötamiseks on vaja koordineerida valitsuste tasemel ning hoida seda seal keskses huviorbiidis, soovitavalt antud regiooni kuuluvate riikide peaministrite kabinettides.

Tõstes selle olulise protsessi antud regiooni kõige kõrgemale poliitilisele tasemele, kindlustakse sellega erinevate sektoraalsete huvide õige integratsioon antud protsessi ja tagatakse kõrgetasemeline poliitiline huvitatus ka siis kui rakendatakse praktiliselt Balti Agendaga 21 määratud aktsioonid.

ESIMENE PEATÜKK: “MITTE TEOSTAMATU MISSIOON, VAID VISIOON MIDA EI OLE VÕIMALIK IGNOREERIDA”

Mõningad põhiprintsiibid ja lähtealused

Valitsusväliste organisatsioonide visiooni realistliku ja mitteutoopilise alusbaasi moodustavad koos allpool kirjeldatavat põhiprintsiipi või lähtealust ökoloogiliselt, sotsiaalselt ja majanduslikult säästva tuleviku loomiseks Läänemere regioonis.

Kuid sellele vaatamata on antud visioon erinev viimastel aastatel publitseeritud ametlikust ja valitsuste poolt toetust leidnud visioonist. Erinevalt ametlikest versioonidest, paneb valitsusväliste organisatsioonide nägemus suure rõhu julgele poliitilisele hinge puistamisele, aktiivsele ja julgustatud avalikkuse osavõtule, erinevatesse ühiskonna rühmitustesse kuuluvate inimeste võimele vaadata ajas ette ning näha uute, mittetraditsiooniliste elementide tungimist ellu ilma neid tagasi tõrjumata vaid sel põhjusel, et need ei ole veel tuntuks saanud.

Valitsusväliste organisatsioonide nägemus on erinev, sest see asetab rõhu kõigi regioonis elavate inimeste potentsiaalile eristada selgelt erinevaid arengumudeleid ning aktiivselt kaasa aidata nii oma kui laste, lastelaste, lastelastelaste ning lastelastelaste, jne. tuleviku kindlustamisele. See nägemus on erinev, sest väärtustab inimesed nii indiviidide kui inimrühmadena kui hindamatu varamu, kes on täiesti võimelised aru saama, endale vastutust võtma ning tegema vajaliku informatsiooni olemasolul arukaid otsuseid.

See nägemus on erinev, sest teeb panuse kõikide inimeste moraalile, heatahtlikkusele ja päritud loodustunnetusele meie suhtlemisel loodusliku keskkonnaga ning meie sõltuvusele sellest. See nägemus eeldab, et meie kõik kusagil oma sügavas hingesopis omame neid vajalikke väärtusi, kuigi meid on pidevalt juhitud selles suunas, et meid neist võõrutada meie industrialiseeritud, tehnoloogiliselt eesrindlikes ühiskondades, kus inimest vaadeldakse kui looduse valitsejat.

See nägemus on erinev, sest seda ei ole võimalik realiseerida vaid ainult marginaalsete tehniliste ja organisatsiooniliste modifikatsioonide ja eksisteerivate struktuuride, süsteemide ja mõtteviiside pinnapealsete kohendamiste abil. See ei ole nägemus kehtivate tavade ja käitumisnormide rüütamises erkrohelisse, jättes sisu samaks. See nägemus baseerub olemasolevate paradigmade fundamentaalses muutmises koos kaugeleulatava perspektiiviga, selges vanade mõttemallide hülgamises ning keeldumises olla juhitud poliitikute ja majandusteadlaste poolt, kes ei ole valmis muutma enne suunda kui sõiduk on juba tormanud vastu mäekülge.

Valitsusväliste organisatsioonide nägemus on erinev, sest see eeldab indiviidide ja inimgruppide valmisolu enesekriitikaks ja olla tõeliselt avatud vajalikele muutmistele. See nägemus on erinev, sest eeldab, et saame aru konstruktiivsest ja ennast õigustavast vajadusest defineerida ümber traditsioonilised mõisted nagu “areng”, “rikkus”, “heaolu”, “elatustase” ja “elu kvaliteet” selliselt, et need sisaldaksid ka säästva kooseksisteerimise ja koosevolutsiooni ühiskonna ja looduse vahel.

See nägemus on erinev, sest heidab väljakutse kogu Balti merd ümbritsevale ühiskonnale astuda vastu oma võimalustele, hinnata ning pidada kalliks neid valikuid, mis on veel saadaval, ühineda uuel ja mõistlikumal teel regionaalsele tulevikule ning demonstreerida kogu maailmale, et kui inimesed töötavad koos sellisel hinnatud vastutusrikkal kooseksisteerimisel loodusliku keskkonnaga ja looduse poolt seatud piirangutega, on võimalik nihutada eelnevalt inimkonna poolt tehtud mägedesse kõrguvald vigu praeguste ja tulevaste põlvkondade heaolu nimel.

1. Säästvus tuleb aktsepteerida kui esmatähtsat printsiipi ja juhust nii poliitikas kui ka kõikides teistes otsuste tegemise vormides.

Sisenemisel kahekümne esimesse sajandisse peab säästvus muutuma Läänemere regioonis kõige tähtsamaks, kõige fundamentaalsemaks, kõige austatumaks ja kõige enam tarvitavaks

mõisteks ja juhiseks. Kõikide otsuste vastuvõtmisel on vaja rakendada ja respektierida pikaajalist, ökoloogiliselt põhjendatud perspektiivi, ennetusaktsoonide printsiip peab saama aluseks kõikides meie ettevõtmistes ühiskonna tasandil ning kriitiline suhtumine otsustamisel ja ettevõtmistel võimalikesse pikaajalistesse keskkonna ja loodusvarade majandamise tagajärgedesse peab saama reegliks, mitte aga erandiks nagu see on käesoleval ajal.

Säästuvust on kindlasti võimalik saavutada vaid siis kui rõhuv enamik Läänemere regioonis elutsevatest 85 miljonist inimesest tunneb ennast küllaldaselt turvalisena ja enesekindlana, et uskuda tulevikku, mille nimel tasub elada ja plaane teha. Ökoloogiline, majanduslik ja sotsiaalne säästvus on lahutamatud – ei ole võimalik saavutada säästuvust vaid ühes neid valdkondades, eirates seda teistes.

Ökoloogilise säästvuse kindlustamine peab muidugi saama kõikide poliitiliste ja majanduslike otsuste tegemisel keskseks küsimuseks ja samuti olema regioonis ka kõigi igapäeva tegevuste juhiseks, sest ökoloogiline säästvus tagab ühise turvalisuse selle sõna igas mõttes.

2. Looduslik keskkond, loodusvarad ja looduse poolt pakutavad teenused moodustavad jääva ületamatu kitsenduse, mida inimtegevus peab rangelt arvestama. Keskkonnaruumi mõiste on üks lähenemisi keskkonnamõju hindamisel, mida tuleb vaadelda kui baassuurust seoses inimtegevuse mõjuga keskkonnale Läänemere regioonis.

Eluprotsesse toetava keskkonna reaalse väärtuse tajumine ning selle inimühiskonna eksistentsile tuge pakkuva võime säilitamine moodustab säästvuse tegeliku baasi. Majanduslikud ettevõtmised peavad olema allutatud ökoloogilistele väärtushinnangutele, aga mitte vastupidi, sest majandus moodustab avatud alamsüsteemi üleüldisele ökosüsteemile. Inimese poolt loodud majandussüsteem ei saa eksisteerida omaette, lahus ökosüsteemidest, millesse see kuulub ning majanduslik kasv selle traditsioonilises tähenduses ei ole võimalik või soovitatav kui ühiskonna ülimaliks eesmärgiks on seatud säästvus.

Järelikult tootmise ja tarbimise mudelid Läänemere regioonis peavad olema allutatud regionaalsete ökosüsteemide pikaajalise kandejõu säilitamisele inimühiskonna eksistentsi nimel. Praktikas tähendab see keskkonnaruumi mõiste või mõne teise sarnase keskkonnamõjusid arvestava kontseptsiooni rakendamist loodusvarade kasutamise säästvuse hindamisel. Lineaarsed kaubavood tuleb kõikjal kus see on võimalik asendada suletud tsüklitega. Suurendatud efektiivsus energia ja looduslike materjalide kasutuses peab saama võtmetarviks, tuues endaga kaasa materjali- ja energiavoogude nimetamisväärse vähendamise ühiskonnas (dematerialiseerumine). Materjalivoogude vähendamine 25 – 90 % võrra on olnud arutusel selliste maade suhtes nagu Taani, Soome, Saksamaa ja Rootsi ning eesmärgiks Eestis, Lätis, Leedus, Poolas ja Venemaal peab olema hoidumine sellistest harjumustest ja käitumistavadest, mis viib samasugusele loodusvarade raiskamisele, mis on tinginud paratamatult radikaalse dematerialisatsiooni vajalikkuse lääneriikides. Selle asemel on vaja julgustada uusi säästvaid tootmise ja tarbimise mudeleid oma majandust ümber korraldavates riikides enne kui need on omaks võtnud turumajanduse ilmsed ja keskkonna seisukohalt väga kallid varjuküljed.

Looduslik kapital kui terviklikud ökosüsteemid ja looduslikud keskkonnad, peab olema igati tunnustatud hüvena, mida ei saa asendada inimtegevuse poolt loodud kapitaliga ja seepärast ei tohi sellega raiskavalt ümber käia ega seda hävitada.

3. Läänemere regioonis ei tohi ülemääraselt koormata loodusvarasid, ökosüsteemide tervist ega regioonis elutsevaid inimesi. Võimaluste piires peab Läänemere regioon ennast ise varustama toiduainete, loomasööda, puittoodete, energia ja toorainetega tööstuse tarbeks. Samuti peab Balti regioon mitte transportima oma jäätmeid teistesse maakera regioonidesse.

Läänemere regiooni muutmine säästvaks ei tohi toimuda mitte teiste maailma regioonide säästvuse arvel. Kauplemine mitmesuguste kaupadega, kaasa arvatud toiduained, väetised,

mineraalid ja tööstustooted, ei ole vastuvõetav kui see eeldab, et keskkond ja loodusvarad teistes maades või regioonides on selle poolt tõsiselt ohustatud, või kui need kaubad on toodetud tingimustel, mis omavad kahjulikku mõju antud regiooni inimeste tervisele või madaldavad nende elatustaset.

Või kui seda on drastiliselt kirjeldanud üks ökoloog-majandusteadlane: kui meie elustiil baseerub teiste inimeste keskkonna ja tuleviku tarbimisel, on majanduslik kasv samaväärne röövimise ja mõrvamisega.

Regioon ei ole ökoloogiliselt säästev kui see rõhub tugevasti teiste regioonide ressursidele. Ei ole säästev baseeruda teistes regioonide laialdastel äärealade ressursidel selleks, et rahuldada oma vajadusi toodete ja teenuste järele, mida ei ole võimalik hankida lähedastelt naabritelt. Kui toiduained, väetised, loomasööt, puittooted või teised tarbekaubad on toodetud ökosüsteemide poolt maakera teistes piirkondades, peab Läänemere regioon kas maksma nende eest reaalselt (ja järelikult kõrget) hinda, milles sisalduvad ka keskkonnakaitseks kulutused transpordile ja teiste reostusallikatele, et neid kaupu siia transportida või tuleb alternatiivina hoiduda nende kasutamisest.

Rahvusvaheline kaubandus suurendab inimtegevuse mõju ulatust keskkonnale nii indiviidide kui ka rahvuste tasandil tootmise ja tarbimise mudelite valiku kaudu. Seega meie vastutus maakera ökoloogilise säästvuse eest ei lõpe mitte Läänemere regiooni piiridega vaid ulatub kaugelt üle nende.

4. On ilmingimata vaja, et hinnad kajastaksid toodete reaalselt väärtust – loodusvarade kasutus ja keskkonna suhtes kahjulikud tegevused tuleb seada vastavusse nende tegeliku ökoloogilise maksumusega.

Tänapäeva turusuhted ja struktuurid peegeldavad vaid eilseid hindu. Sarnaselt sellega tänased hinnad kujundavad homseid turusuhteid ja struktuure. Kuna subsideeritud hinnad viivad moonutatud turusuhteni, on vaja kehtestada tegelikud hinnad selleks, et kujundada säästev tulevik. Tänapäevaste turusuhte baasil kujunenud hinnad ei räägi meile tõit tõtt nendes kaasatud ökoloogilistest kulutustest.

Keskkonnakaitsele tehtud kulutused tuleb lisada hinnale ning teha see nähtavaks ostjale, näiteks loodusvarade tarbija ja keskkonna reostaja peavad maksma reaalselt hinda nende kaupade kasutamise eest. Selleks, et juhtida majandust selles suunas, on vaja ökoloogilist maksureformi – töö maksustamise asemel tuleb maksustada maavarade kasutamine ja keskkonna reostamine ning see tuleb kehtestada kõikides Läänemere regiooni riikides.

Ümberkorraldused maksusüsteemis on tervitatav tööriist selleks, et alandada tööpuudust ja samal ajal parandada keskkonna seisundit. See annaks selged juhised tootjatele ja tarbijatele, näidates kus asuvad tegelikud loodusressursside piiratud varud (piiratuse määr võrdeline hinnaga) ning samuti näitaks see ühiskonna hinnangut reeglite, mis seatud takistama keskkonna kvaliteedi langust, rikkumisele (rikkumise määr võrdeline hinnaga). Ökoloogilisem eluviis saab sellise reformi kaudu toetust, majanduslikult nähtamatud keskkonnaseisundi muutused muudetakse selliselt inimestele tajutavaks – loodusvarad ei eksisteeri mitte selleks, et neid maksuvabalt tarbida, nende tegelik hind on kõrge ja looduskeskkonna kahjustamine ei ole mitte maksuvabalt teostatav vaid hoopis vastupidi, see on kohutavalt kallis lõbu. Isegi veelgi enam, stimuleeritakse puhta tootmise arendamist ja sellesse investeerimist ning "rohelist tehnoloogiat". Kuna on vähem kulukas rakendada tootmisprotsessis inimesi, on oodata ka nimetamisväärtset tööhõive tõusu.

5. Ainult igakülgse, kõiki majandussektoreid haarava lähenemise kaudu on võimalik ja majanduslikult teostatav kujundada säästvad rahvused ja säästev Läänemere regioon.

Inimesed on huvitatud toodetest ja teenustest, mida nad tarbivad ja kasutavad oma igapäevases elus, nad ei ole tunne vajadust sotsiaalsete sektorite järele. Avatud turg põhineb mitmesuguste vajaduste rahuldamisel, eed on vajadused seoses toiduga, tööga (kasutades mitmesuguseid

tööriistu), elukohaga, riiete ja peavarjuga, kommunikatsioonidega (inimeste ja kaupade füüsiline transport), elektroonilise kommunikatsiooniga, jääkproduktide ladustamisega ning vajadusega jõudeajale ja vaba aja veetmisele.

Seega meetmed ja poliitika säästvuse saavutamiseks peab olema suunatud funktsioonidele ja eluviisidele, mitte aga individuaalsetele sektoritele. Eluviisi valikud läbivad kõiki sektoreid ja tarbijate nõudmisi – turg mõjutab seega kõiki sektoreid, mis omakorda on tugevasti läbipõimunud ja mõjutavad vastastikku üksteist. Järgnev lihtne ning kokkuvõtlik kirjeldus illustreerib ilmekalt sektoraalse integratsiooni keerukust ning vajadust koondada tähelepanu funktsioonidele ja eluviisidele.

Põllumajandus ja maaelu areng

Biooloogiline mitmekesisus / loodushoid. Maakasutus. Energeetika. Transport. Tööstus. Kliima. Kaubandus: import/eksport. Tooraine kasutus. Tsüklite sulgemine. Reostus/jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed, ohtlikud jäätmed). Tarbimise mudelid. Linnade areng. Inimeste tervis.

Metsandus

Biooloogiline mitmekesisus / loodushoid. Maakasutus. Energeetika. Transport. Tööstus. Kliima. Kaubandus: import/eksport. Tooraine kasutus. Tsüklite sulgemine. Reostus/jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed, ohtlikud jäätmed). Tarbimise mudelid.

Kalandus

Biooloogiline mitmekesisus / loodushoid. Energeetika. Transport. Tööstus. Kaubandus: import/eksport. Reostus / jäätmekäitlus (vesi, tahked jäätmed). Tarbimise mudelid. Inimeste tervis.

Energeetika

Biooloogiline mitmekesisus / loodushoid. Maakasutus. Põllumajandus. Metsandus. Kalandus. Transport. Tööstus. Linnade areng. Kliima. Kaubandus: import/eksport. Toormete kasutus. Tsüklite sulgemine, suurendatud efektiivsus. Reostus / jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed, ohtlikud jäätmed, naftatoodete käitlus). Inimeste tervis.

Tööstus

Transport. Energeetika. Maakasutus. Kliima. Kaubandus: import/eksport. Toormete kasutus. Tsüklite sulgemine. Reostus/jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed, ohtlikud jäätmed). Inimeste tervis.

Kommunikatsioon: inimeste ja kaupade füüsiline transport

Energeetika. Maakasutus. Linnade areng. Biooloogiline mitmekesisus / loodushoid. Toormete kasutus. Põllumajandus. Metsandus. Kalandus. Tööstus. Tsüklite sulgemine. Reostus /jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed, ohtlikud jäätmed). Tarbimismudelid. Kliima. Inimeste tervis. Kaubandus: import/eksport.

Kommunikatsioon: elektrooniline side

Transport. Energeetika. Tööstus. Kliima. Kaubandus: import/eksport. Toormete kasutus. Tsüklite sulgemine. Reostus /jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed, ohtlikud jäätmed). Inimeste tervis.

Turism

Biooloogiline mitmekesisus / loodushoid. Maakasutus. Põllumajandus. Metsandus. Kalandus. Tööstus. Energeetika. Transport. Kliima. Toormete kasutus. Tsüklite sulgemine. Reostus /jäätmekäitlus (õhk, vesi, tahked jäätmed).

6. Avalikkuse teadlikkus, omaksvõtt ja kaasaaitamine säästvusele on oluline Läänemere säästvuse protsessi kujundamisel. On vaja suunata kõik jõupingutused demokraatia ja võrdõiguslikkuse saavutamiseks ning regiooni elanike varustamisele haridusega, informatsiooniga, praktiliste vahendite ja boonustega, et motiveerida ja julgustada neid kaasa lööma säästvuse idee rakendamise protsessis.

Läänemere regioonis elab umbes 85 miljonit inimest, kes kõik võivad muuta oma elustiili (kuigi mõningad neist seda ei soovi). Selles ulatuslik mitmerahvuslik elanikkond kätkeb endas ökoloogilise, sotsiaalse ja majanduslikku säästvuse saavutamiseks tohutu potentsiaali kui vaid õnnestuks liita kõik elanikkonnas eksisteerivad jõud selle eesmärgi saavutamiseks. See on kohutavalt raske ülesanne, kuid tuleb suunata kõik jõupingutused selleks, sest igasugune teine alternatiiv on vastuvõetamatu.

Selleks, et koonduda ühise eesmärgi nimel saavutamaks stabiilset ja säästvat homset, on vaja, et inimesed jõuaksid kokkuleppele ühiste eesmärkide ja ideede suhtes, mida on võimalik ja mida tuleks saavutada ning veenduda, et nende eesmärkide saavutamine on kõikide teiste suhtes prioriteetne. Ükskõiksus, enda jõuetuse tunnetamine, oma ja laste tervisehädade ületähtsustamine, igapäevaste toimingutele ja isegi ellujäämisele keskendumine ning samuti teadlikkuse puudumine seostest põhjuste ja nende kõrvaldamise abinõude vahel, on tähtsamad kui miski teine oht ökoloogilisele säästvale, sotsiaalsele stabiilsusele ja majanduslikule juhtimisele Läänemere regioonis.

Reaalsed muutused on vaid siis võimalikud kui inimesed tunnetavad, et elamine oma keskkonnanuumis toob neile õigluse ja üheõiguse, vabaduse ja kindlustunde, lubab teha plaane turvalisema ja stabiilsema homse nimel oma laste jaoks, on rohkem mõttekas ning tundub olema õiglasem.

Toodud arusaama rakendamine sisaldab tugeva rõhu avalikkuse osavõtule ning sekkumisse poliitika tegemisel ning samuti laiahaardelisemaid meetmeid avalikkuse teadlikkuse tõstmiseks ning elanikkonna kõikide kihtide haridusega varustamiseks, et kindlustada avalikkuse arusaam ning toetus nendele ettevõtmistele, mis on vajalikud säästva tuleviku loomiseks Läänemere regioonile, Euroopale ning kogu maakera elanikkonnale tervikuna.

TEINE PEATÜKK: “ON VAJA UUT MÕTTEVIISI, ET LAHENDADA VANAST MÕTTEVIISIST TINGITUD PROBLEEMID”

Agenda 21 – läbimurre koos puudustega

Agenda 21, mis võeti vastu Ühinenud Rahvaste Keskkonna ja Arengu Konverentsil Rio de Janeiro juunis 1992, on tähtis dokument. See on esimene rahvusvaheline tegevuskava, mis kindlalt kehtestab seose keskkonna probleemide ja arusaama vahel, et säästvus on võimatu niikaua kui inimesed on sunnitud elama halbades tervislikes oludes, vaesuses, näljas, janus, teadmiste puuduses ning suutmatuses midagi teha oma olukorra parendamiseks ilma hävitamata oma maapõuerikkusi.

Seega ei saa alahinnata globaalselt aktsepteeritud Agenda 21 tähtsust kui vahendit uue mõtteviisi edendamisel: “Inimkond seisab ajaloo otsustava momendi ees. Meie seisame vastamisi juurdunud ebakõladega rahvaste vahel ning nende sees, suureneva vaesusega, näljaga, halvneva tervise ja kirjaoskamatusena ning pideva ökosüsteemide kvaliteedi langusega, millest sõltub meie kõikide heaolu. Keskkonna ja arengu murede integratsioon ning neile suurema tähelepanu osutamine viib põhiliste vajaduste rahuldamiseni, paranenud elutingimusteni kõigile, paremini kaitstud ja hooldatud ökosüsteemideni ning turvalisema ja enam lubavama tulevikuni. Ükski rahvas ei suuda seda aga saavutada vaid oma vahenditega teistest lahus, kuid kõik koos on see võimalik – globaalses koostöös säästva arengu nimel.”¹

Koos Agenda 21-ga saavutas säästva arengu kontseptsioon suure mõju inimeste ja valitsuste seas üle kogu maailma ning palju on juba ära tehtud selle programmi rakendamiseks rahvuslikul ja kohalikul tasandil. See dokument ise ja samuti see ebaharilik rahvusvaheline protsess, mis viis Ühinenud Rahvaste Keskkonna ja Arengu Konverentsini aastal 1992, on sillutanud teed tavapäraste seisukohtade muutmiseks.

Eelnevale vaatamata, on siiski vaja tunnistada, et Agendal 21 on ka rida puudusi. Näiteks on säästev areng kasutatud selliselt nagu oleks see tunnustamise korral ka praktiline tegevusjuhend, kuid tegelikult see nii ei ole. Definitsioon, mis on formuleeritud Maailma Keskkonna ja Arengu Komisjoni² poolt on küll üldises tähenduses leidnud heakskiitu kuid seda ei ole tehtud ilma vaidlusteta ja erinevate interpretatsioonideta. Seega säästev areng on interpreteeritav ja kasutatav (valesti kasutatav) mitmel viisil ning see on selle kontseptsiooni üks olulisi nõrkusi. On olemas juba isegi liiga palju näiteid, nagu VASAB 2010, mittesäästlikest poliitikatelt ja tegevustest, mis on rüütatud õhukesse poliitiliselt korrektseesse mõiste “säästvus” verbaalsesse rüüsse. Üldine ja laialdaselt tunnustatud indikaatorite hulk arengu säästvuse määramiseks on aga veel puudu.

Isegi veelgi enam, Agenda 21 on sektoreeritud. Probleemid on üldiselt käsitletud vaid sektorite kaupa (kuigi mõningase rõhu asetusega sektorite integratsioonile), kuigi on vajalik kõiki sektoreid haarav holistiline lähenemine. Probleemide komplitseeritust vältides ning arvestades vajadusi nendele pikaajaliste lahenduste leidmisel, võib Agendat 21 vaadelda kui dokumenti, mis seadustab juba olemasolevad struktuurid valitsuste, organisatsioonida ja teadusasutuste vahel selle asemel, et edendada mitmeid valdkondi ja erinevaid sektoreid hõlmavat mõtlemisviisi.

Samuti ei ole Agenda 21 aluseks ulatuslik analüüs piirangutest, mis on kehtestatud looduse ja selle ökosüsteemide poolt, piirangutest, mida inimtegevuse “areng” ei tohi ületada kui tahame saavutada ökoloogilist säästvust.

Baseerudes Maailma Keskkonna ja Arengu Komisjoni tööle ja selle järeldustele, teatati nii Rio deklaratsioonis kui ka Agendas 21, et majandusliku kasvu tõus on üheks eelduseks säästvale arengule ning rahvusvahelist kaubandust ei tohi häirida: “ Selleks, et arengumaad suures osas väldiksid majanduslikku, sotsiaalset ja keskkondlikku katastroofi, on vajalik, et globaalne majanduslik kasv hoogustuks. Praktilistes terminites tähendab see veelgi suuremat majanduslikku kasvu nii industriaalsetes kui ka arengumaades. Tähendab arengumaade kaupadele vabamat juurdepääsu turule, madalamaid intressimäärasid, ulatuslikumat tehnoloogia ülekannet ning

oluliselt suuremaid kapitalivoogusid, nii konsessioonseid kui kaubanduslikke. Kuid paljudel inimestel on hirm, et veelgi kiiremalt arenev maailma majandus avaldab keskkonnale sellist survet, mis ei ole rohkem säästev kui see surve, mis tuleneb suurenevast vaesusest. Suurenev nõudlus energia ja teiste mittetaastuvate toorainete järele võib nimetamisväärselt tõsta nende toodete hinda võrreldes teiste kaupadega. Komisjoni üldine hinnang on, et rahvusvaheline majandus peab kiirendama maailma arengut, kuid samal ajal respektseerima keskkonnast tulenevaid piiranguid. Põllumajanduse ja metsanduse mudelid tulevikuks, energia kasutus, industrialiseerimine ning inimasulaid on võimalik muuta vähem materjalimahukaiks ning sellest tulenevalt ka rohkem majanduslikult ja keskkonna suhtes efektiivsemaks. Nende tingimuste all avardab uus kasvuperiood maailma majanduses arengumaadele kättesaadavaid võimalusi”.³

“Riigid peavad koostööks selleks, et edendada toetust pakkuvat ning avatud rahvusvahelist majanduslikku süsteemi, mis viib majanduslikule kasvule ning säästvale arengule kõikides maades ning keskkonna kvaliteedi langusega seotud probleemide edukamale lahendamisele. Kaubandusliku poliitika meetmed keskkonna suhtes peavad mitte sisaldama vahendeid rahvusvahelise kaubanduse suvaliseks või mitteõigustatuks diskrimineerimiseks või maskeeritud kitsendamiseks. Rahvuslikud võimuorganid peavad püüdlema selle poole, et edendada keskkonnakulutuste kaasamist ning majanduslike meetmete kasutamist, võttes arvesse lähenemise, et saastaja peab põhimõtteliselt kandma reostamise kulud lähtuvalt ühiskonna huvidest ning ilma rahvusvahelist kaubandust ja investeeringuid kahjustamata.”⁴

Pidev ja üha suurenev majanduslik kasv on muidugi mitte mingil juhul vaieldamatu tingimus arenguks (nagu selgub ka allpool toodud arutlusest). Isegi veelgi enam, sellega kaasneb, et keskkonnakaitseliste kulutuste kaasamine, mis põhimõtteliselt on samm õiges suunas, kuigi mitte lõplikku lahendust pakkuv, viib tootmise ja tarbimise mudelite nimetamisväärsete muutusteni ning seetõttu avaldab mõju nii kaubandusele kui ka investeeringutele. Eesmärk muuta kulutused keskkonnale rohkem nähtavaks ning lasta neil omada selget mõju, viib paremale ressursside kasutusele ühiskonnas ning paneb turgu tegutsema reaalselt kulude ja tulude baasil.

Viimasena tuleb märkida, et juba Agenda 21 eessõnas sisaldub eeldus, et toodud programmi edukas rakendamine on “esmane ja kõige tähtsam kohustus valitsustele”. Viidatakse sellele, et “rahvuslikud strateegiad, plaanid, poliitilised suunad ning protsessid on väga olulised selle saavutamiseks” ja “rahvusvahelisi, regionaalseid ja subregionaalseid organisatsioone kutsutakse üles toetama neid püüdlusi” ning “kõige laialdasem avalikkuse osavõtt ning aktiivne sekkumine valitsusväliste organisatsioonide ja teiste ühiskondlike grupeeringute poolt peab olema julgustatud”.

Toetudes sellisel moel tugevalt valitsuste võimalustele ja jõule, jätab Agenda 21 kahesilma vahele turus sisalduva jõu, olgu see siis konstruktiivne või destrukttiivne (st. meie kõik, tootjad ja tarbijad ning meie valikud ja suhted) ning samuti mitteformaalsed inimeste ja organisatsioonide võrgustikud, mis ühendavad erinevaid uskumisi ja vaateid.

On vale arusaam, et konstruktiivsed muutused, mis on kasulikud enamikule inimestest ühiskonnas, on võimalik põhimõtteliselt sisse viia vaid formaalsete valitsusesiseste või valitsuste vaheliste otsuste tasandil. Enamikel juhtudel kajastavad poliitilised otsused liikumisi, mis on juba niikuinii leidnud väljundi kodanike omavaheliste ühenduste kaudu. Enamikel juhtudel ideed, mis fundamentaalselt muudavad inimeste mõttemalle ning ühiskonna liikumiskurssi tulenevad just alt-, mitte aga ülaltpoolt. Tõeline individuaalne teadlikkus ning personaalselt tunnetatav tahe jätta hüvasti vanade mõttemallidega ning tegevustavade ja mis formeerub praktiliseks strateegiaks muutuste sisseviimiseks väikestes inimrühmades, mis lõpuks kasvavad suuremaks ja suuremaks, on ainus kasvulava reaalsele muutustele ühiskonnas kui tervikus. Muutus selle sõna tõelises inimlikus tähenduses on sotsiaalne nähtus.

Läänemere regiooni säästvus on küsimus kindlustundest

Nagu ka enamikes teistes maakera piirkondades (kui mitte kõiges) on globaalne pühendatus säästvale arengule sellele mõistele Maailma Keskkonna ja Arengu Komisjoni poolt antud tähenduses, rääkimata pühendumisest ökoloogilisele säästvusele, veel vaja tõlkida praktiliste tegevuste keelde, et muuta poliitikat Läänemere regioonis. Selline tõlge peab sisaldama poliitiliste ja majanduslike tõukejõudude radikaalseid muutusi, mis kahjuks siiani ikka veel toetavad mittesäästvat arengutendentsi. Samuti on nõutavad olulised muutused, kuigi mitte samased kõikidele ühiskondadele kuid juhitud samade printsiipide ja eesmärkide kaudu, Läänemere regioonis elutsevate inimeste igapäevases elustiilis.

Säästvust ei ole võimalik saavutada mitte mingis piirkonnas, kaasa arvatud Läänemere regioon, kui inimesed ei tunne ennast turvalisena ning küllaldaselt enesekindlatena, et uskuda helgemasse tulevikku ning teha plaane selle saavutamiseks. Seega ökoloogiline, majanduslik ja sotsiaalne säästvus käivad käsikäes ning ei ole võimalik saavutada ühte neist teiste eiramise arvel. Ökoloogiline säästvus toob endaga kaasa hüved, mis on hoopis ulatuslikumad kui ainult pikaajaline ökosüsteemide teenuste kasutamine; sellega kaasneb üldine kindlustatus selle sõna kõige otsesemas tähenduses. Kui võtta omaks see lihtne kuid siiski komplitseeritud fakt, on saanud ülim aeg asuda uutele radadele, mis viivad edasi ega osutu umbtänavateks.

Läänemere regioonis elutseb 85 miljonit inimest, kes kõik võivad olla potentsiaalselt muutuste elluvijateks. See mitmerahvuslik hiigelsuur populatsioon omab kolossaalset potentsiaalset jõudu ökoloogilise, majandusliku ja sotsiaalse säästvuse saavutamiseks kui õnnestub ühendada kõikide nende inimeste jõupingutused. Selleks, et ühineda oma jõupingutustes stabiilse ja säästva tuleviku kujundamisel, on vaja, et inimesed jõuaksid kokkuleppele ühiste eesmärkide ja ideede suhtes, mida on võimalik ja vaja saavutada ning omaksid ühist veendumust, et selle eesmärgi saavutamine on esmane ning kõige prioriteetsem ülesanne.

Fakti, et inimesed on valmis tegudeks, millesse nad usuvad, ei saa eitada ning alahinnata. Keskkonna kaitse, ökoloogiline säästvus, suletud tsüklid ja säästev loodusvarade kasutus saab nõutavaks kui inimesed tunnetavad, et see toob neile hüvesid, et see on kasulik nende endi, nende laste ja nende lastelaste heaolu seisukohast, et see leevendab kannatusi ning ebamugavusi, või kui nad on veendunud, et võetud kurs on moraalselt õigustatud. Seega kurs säästvale arengule vallandab ressursid ja energia ning tasub investeringud, mis on vajalikud säästva tarbimise mudeli saavutamiseks. Nagu on väljendatud teises Maailma Keskkonnakaitse Strateegias *Hoolitsemine maakera eest* "peab olema kindlustatud laialdane ja sügavalt tunnetatud pühendumine uuele, säästvat eluviisi toetavale eetikale ning on vaja tõlkida selle põhimõtted praktikasse."

Ükskõiksus, oma jõuetuse tunnetamine, enda ja oma laste tervisehädade ületähtsustamine, igapäevaste toimingutele ja isegi ellujäämisele keskendumine ning samuti teadlikkuse puudumine seostest põhjuste ja nende kõrvaldamise abinõude vahel, on tähtsamad kui miski teine oht ökoloogilisele säästvusele, sotsiaalsele stabiilsusele ja majanduslikule juhtimisele Läänemere regioonis.

Reaalsed muutused on vaid siis võimalikud kui inimesed tunnetavad, et elamine oma keskkonnaruumi⁵ piirides toob neile õigluse ja võrdõiguslikkuse, vabaduse ja kindlustunde, lubab teha plaane turvalisema ja stabiilsema homse nimel enda ja oma laste jaoks, on rohkem mõttekas ning tundub olema õiglasem kui elu kunstlikus isolatsioonis, mis on tingitud mittesäästva eluviisi ökoloogilistest, sotsiaalsetest ja majanduslikest mõjudest.

Reaalsed muutused saavad toimuda vaid siis kui enamik Läänemere regioonis elutsevatest inimestest nõustub sellega, et on vaja ümber defineerida traditsioonilised mõisted arengust, heaolust, jõukusest, elustandardist ja elu kvaliteedist, muutes need baseeruvaks ühiskonna ja keskkonna säästvale, konstruktiivsele ning ennast õigustavale kooseksisteerimisele ja koosevolutsioneerumisele kõikide elanike huvides nii üksikult kui ka kogu regionaalse kogukonnana.

Seega ihaldatav eesmärk fundamentaalse paradigma muutmises ning perspektiivi radikaalne muutus Läänemere regioonile peab saama Balti Agenda 21 alussambaks. Majanduslik tegevus peab olema allutatud ökoloogilistele piirangutele aga mitte vastupidi.

On ülim aeg saada aru, et keskkonkakaitse, sotsiaalne ja majanduslik stabiilsus Läänemere regioonis peab baseeruma arusaamal, et looduslik keskkond ja loodusvarad ning keskkonna poolt saadud teenused on kohustuslik piirang, millest ei tohi üle astuda. On ülim aeg öelda lahti mõistest "majandus" kui riigi religioonist ning majanduslikust kasvust kui pühast asjast, milles ei tohi kahelda.

Selle arusaama rakendamine paneb suure rõhu avalikkuse kaasamisele ja segatusse poliitiliste otsuste langetamisel ning eeldab laialdasi meetmeid avalikkuse teadlikkuse tõstmiseks ning hariduse võimaldamiseks kõikidele ühiskonnakihtidele selleks, et kindlustada avalikkuse arusaam ning toetus nendele tegevustele ja meetmetele, mis on vajalikud säästva tuleviku loomiseks Läänemere regioonis, Euroopas ning kogu meie Planeedil tervikuna.

Poliitilised deklaratsioonid ning nende telgitagused

"On vaja uut mõtteviisi, et lahendada probleeme, mis on tingitud vanast mõtteviisist"

Albert Einstein tuli sellisele järeldusele juba rohkem kui pool sajandit tagasi. Kuigi seoses mitte keskkonna probleemidega ega mittesäästva suhtumisega loodusvaradesse, vaid ainult viitega teaduslikule mõtlemisele selle üldises tähenduses, õnnestus tal formuleerida printsiip, mis on tõene iga indiviidi ja ühiskonna kui terviku seisukohalt. Kui meil ei jätku julgust tunnistada, et asjad on viltu, julgust aru saada, et meie juurdunud mõtte- ja tegutsemismallid on võimetud asja tagasi õigetele rööbastele juhtima (sest nad on meid juba algselt valedele suundadele juhtinud) ning kõigele lisaks julgust viia sisse vajalikud muutused, ei ole võimalik lahendada mingeid probleeme, sest samad vead hakkavad ikka ja jälle korduma.

Uus mõtteviis selleks, et saavutada ökoloogiliselt, majanduslikult ja sotsiaalselt säästev tulevik on juba olemas, see on leidnud väljenduse suure hulga üksikinimeste ning inimrühmituste visioonides ja töödes üle kogu maailma, kaasa arvatud Läänemere regioon. Esimesed sammud praegu eksisteerivate paradigmade muutmiseks on juba tehtud ning on äärmiselt ebatõenäoline, et see protsess saab tagasikäigu. Kuid see protsess võib ajutiselt aeglustuda ning olla takistatud nende poolt, kes ei näe mingit põhjust öelda lahti valitsevast maailmakorrast ja traditsioonilisest mõtlemisviisist, mehhaanilisest "areng iga hinna eest" vaatest elule.

Puhta Läänemere Ühendus on juba eelnevalt rõhutanud vajadust tõeliselt uue mõtteviisi järele Läänemere regioonis: "On vaja lühiajalisi plaane, et lahendada kõige pakilisemaid probleeme. Kuid pikaajalisi plaane, mis baseeruvad multisektoraalsel igakülgasel lähenemisel ning ökoloogilisel säästvusel, tuleb eelistada poliitiliste seisukohtade defineerimisel Läänemere kaitseks. Ökoloogiline säästvus peab saama valitsevaks juhtmõtteks otsuste langetamisel kõikidel tasanditel. Nende plaanide tõsine ja efektiivne realiseerimine sisaldab uue ja sageli radikaalse väljakutse, millega tuleb arvestada: ökoloogiline säästvus nõuab meie kujunenud seisukohtade ja tegevuste reaalsel muutmist. On vaja öelda lahti looduse hukatuslikust ekspluateerimisest kui tahame kindlustada mitmete Läänemere ökosüsteemide ökoloogilise kaitse ning kvaliteedi taaste."⁶

Oma tippkohtumisel esitatud teadaandes kutsusid Puhta Läänemere Ühendus ning Balti-ja Põhjamaade valitsusväliste säästva energia organisatsioonide võrgustik kõiki Euroopa riikide valitsusi ja Euroopa Liitu, eriti aga selle Läänemere regiooni, võtma omaks säästva arengu, ennetustegevuse, integratsiooni ja demokratiseerimise juhtmõtted kui vundament tulevasele initsiatiivile keskkonkakaitse (Lisa 1).

Julgus tunnistada oma vigu ning järgnev otsustavus meetmete rakendamisel nende vigade kordumise ära hoidmisel annab tunnistust tõelisest inimlikust tarkusest. Kuid on kahetsusväärne, et see ei ole karakterne poliitikas või küllusliku eluviisi elavatel inimestel, mida kohtab põhja poolkera ühiskondlikes rühmitustes. Selle asemel, et julgelt näkku vaadata sageli mitterõõmsatele seostele ning välja selgitada mittedäästvusega seotud probleemide põhiolemus püüab, enamus otsustajatest ning indiviididest meeleheitlikult säilitada “optimismi silmaklappide taga” asjatus lootuses, et on võimalik probleeme lahendada vaid pisimuutusi eksisteerivatesse struktuuridesse sisse viies. On kogetud teatavat süsteemi rohekaks muutmist kui arvatavat piisavat reaktsiooni probleemist tulenevale väljakutsele, kuid see ei ole küllaldane.

Nagu üks keskkonna probleemidega tegelev majandusteadlane ennast väljendas: “Lihtsam on leida printsiipe, millele tuleb rajada inimühiskonnad, et ühilduda looduse tsüklite poolt seatud raamistikuga ning siis on meil võimalus näha kas meie läheneme nendele printsiipidele või hoopis kaugeneme neist. Fakt, et me ei või täie kindlusega väita, milleni ulatub kõigi nende printsiipide süstemaatilise rikkumise hind ei ole veel küllaldane põhjus liikuda edasi sellel kriminaalsel rajal”.⁷

Klammerdudes traditsioonilise mõtteviisi ja poliitiliste tavade külge on samuti teravas kontrastis poliitilise suundumisega säästvate arengule, mida on väljendatud reas Läänemere regiooni kohta vastu võetud deklaratsioonides, mõningad neist viimaste aastate jooksul isegi kõige kõrgemal poliitilisel tasandil.

Agenda Tegevuskavas, mis võeti vastu Läänemere riikide tippkohtumisel 1996.a. mais, kinnitasid valitsusjuhid: “et Läänemere äärsete riikide koostöö oluline eesmärk on piirkonna elanike elu- ja töötingimuste pidev parendamine säästva arengu raamides, säästev loodusvarade haldamine ja keskkonnakaitse”.

Neid teese arendati edasi Majandusliku koostöö ja integratsiooni tegevuskavas, mis võeti hiljem vastu välisministrite poolt (Läänemere riikide Nõukogu raamides) juulis⁸: “Läänemere regioon tuleb arendada integreeritud, konkurentsivõimelikeks ja dünaamiliseks piirkonnaks säästvate kasvule. Selle eesmärgi saavutamise nõuab tugevat majanduslikku arengut keskkonna ja sotsiaalsete tingimuste arvestamisel. Eesmärk on luua regionaalne turg, mis annab võimaluse kaubanduse, investeringute ja ettevõtete vahelise koostöö õitsenguks. Regioon omab suurt potentsiaali kui vahelüli ühelt poolt Euroopa Liidu ja Euroopa majandusruumi partnerite ning teiselt poolt oma majandust ümber korraldavate riikide vahel”.

Nagu selgub edasistest allpool toodud täpsustustest, toetub see tegevuskava suurel määral Läänemere 2010 initsiatiivis (VASAB 2010) kirjeldatud poliitilistel visioonidel ja strateegiatel, mis töötati välja maaplaneeringu ja arengu eest vastutavate rahvuslike ja regionaalsete ministrite poolt ning on suunatud “isikutele, kes kujundavad Läänemere regiooni tulevikku”. Need inimesed on täpsustatult identifitseeritavad kui poliitikud ja sektoraalne administratsioon rahvuslikul, regionaalsel ja kohalikul tasandil; äriorganisatsioonid ja privaatinvestorid; institutsioonid, kes finantseerivad arengu meetmeid; valitsusvälised organisatsioonid, kes edendavad regionaalset arengut või loodushoidu ja keskkonnakaitset ning maaplaneeringule ja sellega seostuval teadusuuringuile suunatud teadusasutused.

Selle aruande⁹ alusel baseerub VASAB neljal väärtushinnangul ja üldisel eesmärgil: areng, keskkonna säästvus, vabadus ja solidaarsus. On märkimisväärne, et areng on defineeritud kui midagi, mis läheb “kaugemale kui majanduslik kasv ja õitseng” ja sisaldab endas “sotsiaalseid, kultuurilisi ja teisi aspekte”. Majanduslik õitseng on tunnustatud kui “eeltingimus paljudele teistele elu kvaliteedi näitajatele ning mängib seetõttu domineerivat rolli”. Areng “ei tohi võtta tulevastelt põlvkondadelt nende võimalusi” ning säästvus sellises kontekstis “ei ole veel kusagil saavutatud kuid poliitika peab tegema võimalikuks sellele eesmärgile veelgi lähemale jõudmise”. Isegi veelgi enam, vabadus “täheb võimalust valikule vastavalt individuaalsetele ja regionaalsetele eelistustele, arvestades piirangutega, mis tulenevad austusest teiste, seda sama ihaldavate, inimeste vastu”.

Kas uus mõtteviis või traditsiooniline areng vaid roheline ääristusega?

Lihtsustatud sõnastuses võib öelda, et industriaalmaad on tegelikult oma filosoofias jäänud samale tasemele, mis valitses 350 aastat tagasi kui inimvõimaluste filosoofia seisne peaaesjalikult selles, et muuta ja vallutada loodust ning ületades loodusjõudude vastupanu, muuta inimkonna seisund pidevalt "paremaks" ja loodusest "kõrgemal seisvamaks". Mõtlemine, rääkimine ja tegutsemine "arengu" (termin, mis võeti kasutusse esmalt 18-ndal sajandil) kontseptsiooni alusel sai alguse siis kui arusaam loodusest kui möödapääsmatust takistusest asendus ajapikku usuga lõputu progressi võimalustesse ning üleolekusse loodusest. See mehhaaniline filosoofia sai valitsevaks ning ühiskonda vaadeldi selle alusel kui prognoositava käitumisega masinat, mis allub vaid majandus- ja füüsikaseadustele. Teise Maailmasõja järgsed tugevad optimismlained hajutasid viimsegi kahtluse – nüüd muutus ideoloogia inimkonna kasvavast piiramatust arengust domineerivaks majandusteadlaste ja poliitikute seas. Järgides seda kasvavat optimismi, vaadeldi loodusvarasid kui ilma rahata jagatavaid kaupu, mida oli vaja vaid kätte saada ning ilma kulutusteta oma firma silt sellele riputada. Materjalide ja kaupade suurenenud voogusid vaadeldi kui ilmingut edust, valiku vabadusest ning progressist. Puudus pea täielik või eksisteeris vaid vägagi puudulik arusaam piiramatute ja lineaarsete energia ja materjalide voogude mõjust loodusele. Massiivsete ja pidevalt suurenevate energia ja materjalide ning ainete voogusid, mis oli tingitud tarbimise tõusmisest ikka kõrgemale ja kõrgemale astmele, vaadeldi ning seda tehakse isegi veel kuni tänase päevani, kui paratamatut eeldust tööjõule rakenduse leidmisel.

Rooma klubi poolt lausunud hoiatussõnad, millele oli lisatud ettepanekud võimalikule alternatiivsele tulevikule, said majandusteadlaste poolt üle kogu maailma tugeva kriitikatule alla võetud. Kuid ideed säästvaks arenguks ja looduskeskkonna poolt seatud piiride arvestamisest said formuleeritud tegelikult juba aastal 1972:

"1. Kui praegused trendid industrialiseerimises, looduse reostamises, toiduainete tootmises ja ressursside ammutamises jätkuvad maailma elanikkonnas muutmatul kujul, siis planeedi arengupotentsiaal ammendub järgneva saja aasta jooksul. Selle kõige tõenäosem tulemus on järsk ning kontrollimatu nii elanikkonna kui tööstuse allakäik.

2. On olemas võimalus muuta neid kasvutrende ning kehtestada tingimused ökoloogiliseks ja majanduslikuks stabiilseks arenguks, mis on säästev ka kaugele tulevikule ette vaadates. Globaalset tasakaalu on võimalik saavutada selliselt, et kõik inimese põhilised materiaalsed vajadused oleksid rahuldatud ning igal inimesel oleks võrdne õigus oma individuaalse potentsiaali realiseerimiseks.

3. Kui maakera elanikud otsustavad selle teise valiku kasuks ning eelistavad seda praegusele trendile, siis mida varem nad alustavad tööd selle saavutamiseks, seda suuremad on nende väljavaated edule."¹⁰

Tänapäeval kui inimkond seisab silmitsi globaalsete, regionaalsete ja rahvuslike keskkonna probleemidega ning loodusvarade ammendumisega, hakkab üha rohkem inimesi, kaasa arvatud ka erudeeritud majandusteadlased, revideerima ning lahti ütleva mehhaanilisest vaatest elu arengule. Neile saab ilmsiks, et maailm on hoopis rohkem integreeritud süsteem, kus majandus, ökoloogia, antropoloogia ja tehnoloogia on omavahel läbi põimunud dünaamilises ja komplitseeritud vormis. Meelevaldne ühiskonna eraldamine loodusest ja looduse poolt inimkonnale seatud kitsendused annavad meile nüüd tagasilöögi kui bumerang ning inimkonnale jääb vaid kaks valikut. Esiteks on võimalus jätkata seda eraldatusega iseloomustatud trendi, mis lõppkokkuvõttes viib ökoloogilise, sotsiaalse ja majandusliku katastroofini, või meie suundume uuele rajale, mis viib sidemete taastamiseni looduse ja inimkonna vahel ning seeläbi saavutame küll hilinenud, kuid siiski veel saavutatava võimaluse säästvaks tulevikuks.

Eeltoodule vaatamata jätkab siiski enamik majandusteadlasi suhtumist loodusesse ja looduskeskkonda kui millessegi inimkonnavälisesse objekti, kui iseseisvasse üksusesse, mis avaldab mõju majandusele ning on mõjutatud majanduslike otsuste ja majandusseaduste poolt.

Inimühiskonnale vaadatakse kui mitte osale ühest hoopis suuremast tervikust, vaid kui ühele ruudule objektide tabelis.

Tänapäeval käib vaidlus keskkonna maksustamise terminites, keskkonnakahjude lülitamises kaupade hinna sisse, ühiskonna kohaldamises nendele nõuetele, mida saavad talle keskkonna tingimused. Kuigi selline lähenemine on kaugelt parem kui keskkonna nõuete täielik eiramine, ei ole see siiski veel piisav kaugeleulatuv probleemi lahendus. Meie keskkonna strateegiad baseeruvad eeldustel, et on olemas võimalus hinnata kuidas keskkond ja ökosüsteemid on võimelised taluma emissioone, reostust, looduskaitse eeskirjade rikkumisi ning ülemäärast ekspuuteerimist. Industrialiseeritud, tarbimisele orienteeritud ühiskonna kultuuris domineerib idee "keskkonna suhtes targast mehest", kes arvestab suure täpsusega kui palju koormust on võimalik loodusele rakendada ilma seda pöördumatult kahjustamata (või riskides sellega, et loodus annab vastulöögi ettearvamatu reaktsiooniga). Kui me suudaksime end näha sellisena nagu me tegelikul oleme, see tähendab osakesena loodusest, ei tuleks me välja mitte küsimusega looduse taluvusest oma majandusliku tegevuse suhtes vaid püüaksime teada saada, mis on looduskeskkonna vajadused ning tegutseda selliselt, et neid vajadusi võimalikult hästi rahuldada. Siis suudaksime ka aru saada, et looduskeskkond ei ole mitte meie partner läbirääkimiste laua taga, kellega on võimalik teostada tehing, et see taluks praegusest pisut suuremat koormust ning anda lubadus, et tulevikus püüame olemasolevad probleemid lahendada.

Maailma Pank on teiste hulgas aru saanud, et aeg on küps uuele mõtlemisele üleminekuks. Nagu see on sõnastatud antud panga ühe juhtiva majandusteadlase poolt, on olemas vähemalt kolm eeltingimust, mida tuleb täita enne kui saab rääkida arengu säästvusest¹¹: "Taastuvate ressursside kasutus ühiskonnas ei tohi ületada nende ressursside taastumisvõimet looduses; taastumatute ressursside kasutusmäär ei tohi olla suurem kui ühiskonna võime leida neile ressursside taastuvate ressursside hulgast asendajad; reostusainete emissioon ümbritsevasse keskkonda ei tohi ületada antud keskkonna looduse isetaastumisvõimet."

Süsteemsele ökoloogile, kes uurib Läänemere regiooni eluprotsesse toetava keskkonna ressursikasutust ja haldamist (või mittehaldamist), kuuluvad järgmised sõnad: "Mõnikord arvatakse, et areng on säästev kui praeguste inimtegevuste majanduslikud hüved on suuremad kui rahalised kulutused keskkonna kvaliteedi taastamiseks. Ökoloogilise majanduse perspektiivis on areng säästev kui majanduslikud süsteemid on kohandatud üleüldisesse lõplikku globaalsesse ökoloogilisesse süsteemi. Majanduslikud süsteemid vajavad energiat ja loodusvarasid ning eluprotsesse toetavat keskkonda tegevuse jätkamiseks ja selle arendamiseks. Majandus ei saa eksisteerida omaette. Kui majandamine ja poliitika panevad rõhu vaid optimaalsele ressursi kasutusele majanduses ilma tähelepanu pööramata looduse ekspuuteerimisele või jäätmete ja reostusaine ladustamisele looduses, saab eluprotsesse toetavatele ökosüsteemidele osaks pidev languse tendents. Maailma majandus ja inimkond on saavutanud arengutaseme, mille juures praegusi tegevusi ei ole eluprotsesse toetavad süsteemid võimelised absorbeerima ilma materjali voogude parema integraalse sidestuseta. On tähtis tajuda eluprotsesse toetava keskkonna olulist rolli ning võimaldada inimmajandust valitsevatel jõududel sobitada sotsiaalmajanduslikud süsteemid biogeokeemilistesse tsüklitesse selleks, et säilitada ja lootusrikkalt laiendada ressursside eluiga fikseeritud kasutustaseme korral. Eluprotsesse toetava keskkonna reaalse väärtuse tajumine ning selle inimühiskonna eksistentsi toetava võime säilitamine on õige alus säästvuse mõistmiseks."¹²

Või nagu on väljendanud üks keskkonna probleemidega tegelev ökoloog: "Küsimus ei seisne mitte selles, et kas peaksime lähtuma majanduslikust seisukohast ning kas on põhjust aktsioonideks, et peatada keskkonna kvaliteedi langus. Ökoloogilisest seisukohast vaadatuna, seisneb küsimus selles, et leida majanduslikult kõige efektiivsem moodus selliste tegevuste pärssimiseks, mis kahjustavad looduslikke tsükleid. Majanduslik probleem ei peitu mitte looduslikke tsükleid valitsevate põhimõtete omaksvõtus, vaid selles, kuidas seda teha kõige efektiivsemalt."¹³

Kui arutletakse säästva arengu ning keskkonna ja loodusressursside pikaajalise haldamise üle, on võimalik võtta omaks kas "tehnoloogiline" või "ökoloogiline" maailmakäsitlus. Need kaks

kontseptsiooni on suuremal või vähemal määral vasturääkivad ning need kes pooldavad neist ühte, peavad tavaliselt teist vaadet ebarealistlikuks ning vastupidi.

Vastavalt tehnoloogilisele kontseptsioonile, fundamentaalsed muutused ühiskonnas ei ole võimalikud või vajalikud säästva arengu saavutamiseks; kogu probleem on lahendatav vaid tehniliste ja organisatsiooniliste ümberkorralduste kaudu. See kontseptsioon sisaldab samuti tugeva veendumuse pidevasse majanduslikku kasvu, millega seostuvad tehnilised lahendused kui küllaldased meetmed vaeste ja rikaste ning erinevate generatsioonide vahel ressursside ebaühtlasest jaotamisest tingitud probleemide lahendamiseks.

Selgelt kontrastne eelnevaga on ökoloogiline kontseptsioon, mis toetub veendumusele põhjalike muutuste vajalikkusele ühiskonnas, koos uue väärtushinnangute süsteemiga ning sellest tulenevalt energia ning materjalide ja kaupade kasutustaseme langusega ning mitte ainult vajalike vaid ka loogiliselt kontseptsiooniga sobivate suletud tsüklitega lineaarsete voogude asemel. Selle kontseptsiooni alusel inimtegevuse piirid määratakse maakera ning selle ökosüsteemide kandevõimega.

Erinevusi nende kahe lähenemise või strateegia vahel võib illustreerida reaktiivse või proaktiivse ühiskonna mudeli¹⁴ abil, millega määratakse kaks võimalikku lähenemist ühiskonnas toimuva materjalide kasutuse mõju hindamisel ümbritsevale keskkonnale. Kui kasutada reaktiivset lähenemist, keelustatakse kahjulike ainete emissioonid ning keskendutakse keskkonna puhastamisele kui on avastatud keskkonna suhtes negatiivne toiming. Proaktiivses ühiskonnas püütakse seevastu olla ettenägelik ning takistada potentsiaalselt kahjulike ainete sattumist ümbritsevasse keskkonda ning iga vajadust midagi korrigeerida ümbritsevas keskkonnas vaadeldakse juba kui ilmingut eelnevatest vigadest meie tegevuses.

Järgides proaktiivset lähenemist, on olemas võimalus valida kahe strateegia vahel materjalide voogude suhtes, et hoida neid suletud tsüklites¹⁵. On võimalus kas kontrollida rangelt materjalide tsükleid (kaasa arvatud kahjulike ainete tsüklid) ning lubada neil toimida vaid tehnoloogilises sfääris¹⁶, mida kutsutakse tehnilise tsükli strateegiaks, või materjalide kasutus on adapteeritud keskkonda ilma riskita looduslikule keskkonnale, mida nimetatakse ökoloogilise tsükli strateegiaks¹⁷.

Tehnilise tsükli strateegiaga kaasneb tugev usk ühiskonna võimesse kontrollida materjalide voogusid ning vältida kahjulike ainete sattumist ümbritsevasse keskkonda sarnaselt "pannes ühiskonna klaaskupli alla voogude kontrollimiseks". Ökoloogilise tsükli strateegia on kantud veendumusest, et ühiskond on suuteline adapteerima oma materjalide kasutuse ümbritsevasse keskkonda, st. et nii tootmise kui ka tarbimise mudelid on adapteeritud tehnosfääri ja ökosfääri vahelisse interaktsiooni.

Ökoloogilise kontseptsiooni järelدuseks on, või teiste sõnadega väljendatult ökoloogilise tsükli strateegial põhineva proaktiivse ühiskonna tunnustamine nõuab, et praegused elustiilid Lääne- ja Põhja Euroopas tuleb asendada tootmise ja tarbimise mudelitega, mis võimaldavad globaalsete, regionaalsete ja rahvuslike ressursside võrdväärset jaotamist nii tänapäeval kui ka tulevikus.

Tänapäevased ökoloogilised "seljakotid" protsesside, toodete, infrastruktuuride ja teenustega on liiga rasked. Neid on vaja tunduvalt vähendada selleks, et eesrindlik majandus võiks looduse poolt seatud ökoloogilistes piirides jälle õitsele puhkeda.¹⁸

	Reaktiivne ühiskond	Proaktiivne ühiskond
Lähenemine keskkonna probleemide vältimiseks või neist hoidumiseks	Kui ilmneb, et keskkond on kahjustatud, võetakse tarvitusele abinõud kahjustuse likvideerimiseks	Püütakse esmalt ennetada looduse kahjustamist ning keskkonna probleemide teket
Strateegia, kui ei ole piisavalt teadmisi või puudub kindlustunne	Ettevaatlik suhtumine praeguste ühiskonna struktuuride muutmisesse; hoidumine põhjalikest muutustest	Ettevaatlik lähenemine looduse ja ökosüsteemide muutmisesse
Lähteeldus riski olemasolul	Et looduse kahjustamine emissioonide ja inimtegevuse mõju kaudu on pöördumatu	Et ühiskond ei oska alati ette näha milliste ainete mõju loodusele on kahjulik
Vaated ühiskonna sõltuvusele ökoloogilistest teenustest	Tunnustatakse mõningaid sõltuvusi	Tugev sõltuvus ning ettevaatus on vajalik, kuna puudub küllaldane teave inimtegevuse mõjust loodusele
Tõenäosus madala reostusastmega säästva ühiskonna kui eesmärgi saavutamiseks	Vägagi küsitava väärtusega	Suur tõenäosus

	Tehnilise tsükli strateegia	Ökoloogilise tsükli strateegia
Materjalide väljumine tehnosfäärist	Väike. Puuduvad kahjustavad kogused	Suur, kuid ilma kahjustatavate kogusteta
Materjalide voog	Materjalide tsüklilisus vaid tehnosfääris	Materjalide tsüklid loodusliku keskkonna kaasamisega. Materjalide voog läbi tehnosfääri võib jääda lineaarseks
Piirjoon tehnosfääri ja loodusliku keskkonna vahel	Selge. Tehnosfäär on eraldatud loodusest	Difusne. Ei oma tähtsust

Tunduv vähendamine, millele viidati, tähendab materjalide voogude kärpimist piirides 25 – 90 %. Väga efektiivne materjali- ja energiakasutus on võtmemõisted, lubades nimetamisväärset materjalide ja energia voogude vähendamist ühiskonnas (dematerialisatsiooni). Diskussioonides on nimetatud vähendamiskordade arvuks nelja, kümnet või isegi kahtekümmend, mis väljendavad lihtsalt erinevaid astmeid protsessis “valmistades rohkem vähesega”.

Sarnaselt sellega peab võimaldama ning julgustama oma majandust ümber korraldavatel riikidel Kesk- ja Ida-Euroopas mitte minetada ajaloolist võimalust, mis neile on praegu osaks saanud, alustada säästva tuleviku kujundamist, kordamata juba lääne riikide poolt tehtud vigu.

Vaadeldes praegusi lähenemisi ja poliitilisi suundi Läänemere regiooni riikides ning regionaalset koostööd, eksisteerivad suured vastuolud poliitikute poolt vastu võetud põhiprintsiipide ja kohustuste ning selle vahel, mis tegelikult leiab aset praktilises elus, kaasa arvatud projektid ja programmid, mida edendatakse koostöös Lääne Euroopa riikidega, kaasa arvatud Euroopa Liit ning Kesk- ja Ida-Euroopa maad. Üks peamisi muresid praeguste tendentside ja arengumudelite jätkumisel Läänemere regioonis on võimetus rahuldada Kesk- ja Ida Euroopa maade hästi põhjendatud nõudmisi vaesuse likvideerimiseks ja põhiliste inimvajaduste rahuldamiseks ilma keskkonna edasise kvaliteedi languseta neis maades ning kogu Läänemere regioonis.

Järgnev võiks olla kujukaks näiteks uuest mõtteviisist, nagu see on leidnud väljenduse Ida Euroopa valitsusväliste organisatsioonide¹⁹ suu läbi: “Meie ei nõustu poliitikute peamise nõudega (ühine kõikidele Kesk- ja Ida Euroopa maadele), et esmalt on vaja arendada oma majandust, tõsta elanike sissetulekuid ja elustandardit ning alles seejärel hakata otsima teid säästvuse

saavutamiseks. Hiljutised uurimused tõestavad hoopis vastupidist, et mõtlemine, planeerimine ja tegutsemine vastavalt säästvuse põhimõtetele kiirendab majanduse tõusu, säästab looduslikke ja rahalisi ressursse ning ergutab kohalikke omavalitsusi ja avalikkust võtma endale aktiivne roll sotsiaalsete ja majanduslike probleemide lahendamisel. Üheks takistuseks säästva arengu teele asumisel on elanikkonna vähene teadlikkus üldistes ja põhilistes võtmeesmärkide grupeeringutes: poliitikute, kohalike omavalitsusliidrite, äritegevusega haaratud organisatsioonide, jne. igapäevased tegevused ja majanduslik tegevus, mis on suunatud kiirele kasumi saamisele, arvestab väga harva printsiipidega, mis on kirja pandud Agendas 21. Enamik elanikkonnast arvab kahjuks ikkagi veel, et Lääne- ja Põhja Euroopa on ideaalne tarbimismudel ülejäänud maailmale. Praegune Eesti ühiskond ja igapäevane elu Eestis ei ole mitte kaugel säästvast mudelist. Muutused ühiskonnas, mis on leidnud aset peale sõltumata taastamist aastal 1991 on avanud head perspektiivid lülitamiseks teele säästva ühiskonna suunas. Kõik sõltub järgnevatest sammudest ja lähitulevikus vastuvõetavatest poliitilistest otsustest kas Eesti võtab otsesuuna Ühinenud Rahvaste Keskkonna ja arengu konverentsi eesmärkide saavutamiseks või pöördub teele, mida iseloomustavad juba varemalt Lääne Euroopa riikide poolt tehtud vead. Avatud diskussioon säästva arengu eesmärkidest ning valiku võimalustest nende saavutamiseks tuleb algatada ühiskonna erinevatel tasanditel.”

Sageli on väidetud majandusteadlaste ja poliitikute poolt, et materiaalne heaolu selle traditsioonilises tähenduses on eeltingimus huvi ärkamiseks keskkonna probleemide vastu, et keskkond on luksus, millele võib mõelda vaid siis kui on lahendatud igapäeva mured ning on rahuldatud inimese põhilised eksistentsionaalsed vajadused. Mõningad majandusteadlased on viidanud keskkonnale kui mingile “kõrgendatud tähtsusega kaubaartiklile”, millest järeldub, et ainult majanduslik kasv loob tingimused keskkonna kvaliteedi tõstmiseks. Kuid kui see kasv avaldab lisa survet keskkonnale ja loodusvaradele (reostus, loodusvarade ammendumine), kui rikkaks on seejuures vaja saada, et mõista oma elukeskkonna allakäiku ning hakata huvi tundma keskkonna küsimuste vastu?

Teine mõtteviis seisneb arutluses jõukuse mõiste üle, mis baseerub kõrgel sisemajanduse koguproduktil. Mida aga tegelikult mõõdab sisemajanduse koguprodukt, on kaupade ja teenuste voog ühiskonna majanduses, jättes tähelepanuta selle mõju ümbritsevale keskkonnale. Reostust esile kutsuvad tegevused (tootes produkte, mida on võimalik müüa või osta ametlikul vabal turul) tõusevad just nii kõrgele kui kõrgel on vajalik meetmete hulk nende tegevuste tõttu tekitatud keskkonna kahju hüvitamiseks. Järelikult, vastavalt traditsioonilisele majanduslikule mõtlemisele, piiratud loodusvarade kasutus, näiteks läbi energia ja materjalide efektiivse kasutuse, on sellise mõtteviisi juures vaesuse tunnuseks. Kui aga võtta aluseks need piirangud, mida meile seavad majandusega seotud ökosüsteemid, saavutab ühiskond kõrgema taseme oma heaolus, kui loobub loodusvarade ülemäärasest kasutamisest. Uus mõtteviis nõuab uusi kriteeriume riikide rikkuse mõõtmiseks, kaasa arvatud keskkonnanaruumi kasutus/ülekasutus, mis ei baseeru mitte enam sellistel vanadel arusaamadatel, et mida rohkem tarbida, seda parem on see majandusele.

Nii Eesti, Läti ja Leedu, kui ka Poola ja Venemaa omavad loodusvarasid, mid on juba ammendatud Lääne Euroopas või saadaval seal vaid piiratud ulatuses. Kui neid loodusvarasid kasutada nüüd vastavalt uuele mõttemallile traditsioonilise majandusliku mõtlemise asemel, on võimalus säilitada nende riikide looduslikke rikkusi. Inimkapital ja looduslik kapital, täiesti erinevat liiki hüved, ei ole omavahel mitte vahetatavad. Ei ole võimalik asendada looduslikku kapitali väärtusi, mis näiteks on kätketud märgalas või looduslikus metsas inimkapitali vastu, mille näitena võiks tuua sõiduautode tehase või saeveski. Kui ei ole enam jäänud ühtegi kalapoega, mida võiks välja püüda, ei ole kasu suurest kalalaevastikust. Seega ainuke säästev viis pikaajaliste investeeringute tegemiseks loodusliku kapitali toetuseks (mida ei saa definitsiooni järgi luua ega taastada inimtöö) on seda nii vähe kui võimalik hävitada.

Selleks, et suurendada usaldust ning välistada ebavõrdsuse tekke riski ja manipulatsiooni, on vaja sõlmida “sotsiaalne leping” või “säästvuse leping” Läänemere regiooni riikide vahel kuidas ühiselt edasi minna ökoloogilise, sotsiaalse ja majandusliku säästvuse suunas.

Tulevik, mis baseerub printsiibilil, et kõik meie ühiskonnad tuleb luua looduslike ja piiratud ökosüsteemide raamides, ei tähenda sugugi mitte seda, et mõningad maad hakkavad elama ülikülluses, samal ajal kui teised on jäetud ilma isegi elementaarsetest ressurssidest. Eesmärgid ja vahendid säästvuse suunas peavad olema saavutatud kooskõlastatult ning kõigi osavõtjate vabatahtlikkuse alusel. Praktikast tähendab see seda, et tuleb loobuda omakasupüüdlisest soovist elada lääne ühiskondadele omast külluslikku, ressursse raiskavat ja keskkonda reostavat eluviisi ning pimedast uskumusest selle võimalikkusesse – ja seda mõlemal pool Läänemere kaldaid.

Mis puutub elu kvaliteedi tajumisse materiaalse elustandardi suhtes, on tulevik samuti väljendatud kolme erineva hulga seisukohtadega²⁰: “tavapärane äritegevus”, (elustandardi materiaalse külje kasv on võrdne elu kvaliteedi tõusuga ning ei ole vaja sisse viia mingeid suuri muutusi juba kehtivatesse väärtushinnangutesse); “heleroheline” (elustandardi materiaalse külje kasv ja kõrge tase on ihaldatud ning on vaja sisse viia vaid mõningad pisimuutused eksisteerivatesse süsteemidesse selleks, et toime tulla keskkonna probleemidega, kuid mingite oluliste muutuste poole ei ole vaja seejuures püüelda) ja “tumeroheline” (elukvaliteet hakkab langema kui selle materiaalne tase ja elukallidus jõuavad teatud piirini ning ületavad selle; elu pikemas perspektiivis säästval materiaalsel tasandil suurendab tegelikult elu väärtust ning ei sisalda endas mingeid enda ohverdamise tundemärke).

On olemas küllaldaselt signaale, et meie praegune materiaalsete väärtuste tootmise ja tarbimise mudel on hukatuslik järgnevatele põlvkondadele eluprotsesse toetavate ökosüsteemide suhtes ning seetõttu on ka Säästva Arengu Komisjoni silmis vajalik muutus tarbimise mudelis üheks kõige tähtsamaks eelduseks Agenda 21 rakendamist silmas pidades: *“hinnad sellisena nagu nad väljenduvad turul ei räägi meile tõtt nende valmistamisega kaasnevast ökoloogilisest maksumustest. Järelikult peaksime rääkima “meie generatsiooni jõukusest kui valest”.*

Tänased turusuhted ja struktuurid peegeldavad vaid eilseid hindu. Kuna subsideeritud hinnad viivad moonutatud struktuurideni, on vaja kehtestada õiged reaalsed hinnad selleks, et kujundada säästev inimene. On samuti oluline märkida, et heategevus saab alguse kodunt. Kui meie ei tee algust ökoloogilise maksumuse kaasamisega oma riikides ja majandustes ning sel viisil valmistades end praktiliselt ette liikumiseks säästva arengu suunas, ei ole meie jutt säästva tegevuse hädavajalikkusest väljaspool meie riikide piire usutav.”²¹

Rikkus, mida ei saa osta raha eest

Mitte ükski inimolev ei ole kunagi olnud võimeline konstrueerima või tootma midagi ilma looduslike toormete ja ressursside kasutamiseteta ühes või teises vormis. Looduslik ressursi baas on oluline eeltingimus meie võimalustele saavutada heaolek ja vabadus oma valikutes, vaatamata sellele kuidas me neid kontseptsioone ka ei defineeriks. Oma elu kujundamisel sõltume täielikult nendest teenustest (Lisa 2), mida saame ökosüsteemidelt, kuid millegipärast oleme harjunud suhtuma nendesse teenustesse kui mingisse endast mõistetavasse garanteeritud andi looduse poolt. Need on just seal nagu meie tarbeks olemas ning lisaks ei tule nende eest veel ka midagi maksta.

“Üha suurenevale hulgale inimestest on saanud ilmsiks, et sotsiaal-majanduslikud süsteemid mitte ainult ei avalda mõju keskkonnale, vaid nad sõltuvad suures ulatuses eluprotsesse toetavatest ökosüsteemidest ning see on hädavajalik nende eksisteerimiseks. Vaatamata moodsa tehnoloogia kõikidele edusammudele, jääb ühiskond siiski pöördumatult sõltuvaks looduslikest eluprotsesse toetavatest süsteemidest. See on tingimus, mis muutub vaevalt ka etteaimatavas kaugemas tulevikus”.²² Ning edasi: “Eluprotsesse toetava keskkonna tähtsus tuleneb majandusliku protsessi füüsikalisest sõltuvusest teda ümbritsevast keskkonnast, mida tuleb vaadelda mitte kui energia ja materjalide varamut, vaid ka kui jäätmete assimileerijat ning ökoloogiliste funktsioonide kandjat, et saaks eksisteerida majanduslik tegevus ning see on toeks hüvedele, heaolule ja eluprotsessidele selle kõige üldisemas tähenduses”.²³

Eluprotsesse toetav keskkond on defineeritud kui osa maakerast, mis annab meile “eluks vajalikud füsioloogilised tingimused: toit ja energia muul viisil, mineraalsed toitained, õhk ja vesi”. Eluprotsesse toetav keskkond on funktsionaalne termin keskkonna, organismide, protsesside ja ressursside iseloomustamiseks, mis kõik on omavahel tugevasti läbipõimunud ning vastastikku üksteist mõjutades varustavad meid nõutud tingimustega eluks. Ökosüsteeme võib selle vaatevinkli alusel jaotada kolme kategooriasse.²⁴

Looduslikud keskkonnad = looduslikud päikeseenergia toel eksisteerivad ökosüsteemid: põhilised eluprotsesse toetavad süsteemid nagu avatud ookeanid, kõrgmetsad, jõesuudmed, märgalad, vihmametsad, järved ja jõed. Need süsteemid on iseseisvad ja isekorrastuvad ja mõningad neist produtseerivad küllaga orgaanilist ainet, mida võib eksportida teistesse süsteemidesse või salvestada.

Kodustatud keskkonnad = inimese poolt subsideeritud, päikeseenergia toel eksisteerivad ökosüsteemid: toitained ja kiudaineid tootvad süsteemid nagu põllumajanduslikud maad, hooldatud metsamaastikud ja metsad ning veeorganismide kasvatus. Neid süsteeme toetatakse inimese poolt varustatud industrialiseeritud energiaga (näiteks fossiilsete kütustega ja elektrienergiaga), et panna liikuma traktorid, toota väetisi, kuivõõta kalajäätmetest jne.

Fabritseeritud keskkonnad = kütuste najal eksisteerivad, linn-industriaalsed süsteemid: inimkonnale jõukust kuid keskkonnale reostust genereerivad süsteemid, nagu linnad, äärelinnad, tööstuspiirkonnad, lennuväljad, jne. Nendes süsteemides päike kui peamine otsene energiaallikas on asendatud fossiilsete kütustega ning teiste tööstuslike energia liikidega.

Fabritseeritud keskkonnad ei ole iseseisvad ega isekorrastuvad. Isegi vastupidi, oma eksisteerimiseks vajavad nad päikeseenergia najal eksisteerivaid looduslikke ja kodustatud keskkondi, st., et nad on sõltuvad eluprotsesse toetavatest ökosüsteemidest väljaspool oma piire.

Ökoloogilised jalajäljed Läänemere regioonis

Üheks hiljuti valminud hinnangu, kus vaadeldi ressursi kasutust ja eluprotsesse toetavaid ökosüsteeme Läänemere valgala²⁵, resultaadiks oli, et kakskümmend üheksa Läänemere äärset suuremat linna sõltuvad enda pindalast kakssada korda suuremast maaalast selleks, et olla varustatud toiduga, kiudainetega, jne. oma elanike tarbeks. Selleks, et katta linnade vajadusi puittoodete järele (kiudained), on vaja seitseteist korda suuremat pindala kui linn ise hõlmab. Vastavateks arvudeks haritava põllumajandusliku maa kohta on, et see peab olema viiskümmend korda suurem linna pindalast ning nõutava koguse kalasaaduste püüdmiseks on vaja 133 korda linna pindalast suuremat veekogu. Sellele sõltuvusele viidatakse kui linnade ökoloogilistele “jalajälgedele”. Või veelgi otsesemas sõnastuses: linnad on nagu parasiidid, kes toituvad looduslikest ja kodustatud keskkondadest. Ilma neid ümbritseva ja toetust pakkuva “koeta” oleks nende surm möödapääsmatu.

See on samuti õige paljude tarbekaupade suhtes, mis imporditakse Läänemere regiooni teistest maakera paikadest. On vaja laialdasi “varjus olevaid piirkondi”, et toota ning varustada meid nende produktidega, mida ei saa toota regioonis kas siis kliimaatiliste või teiste tingimuste tõttu, kuid mis on sellele vaatamata vajalikud meie igapäevases elus.

Teiseks antud projekti järelduseks on, et Läänemere regiooni linnad vajavad looduslikke või kodustatud keskkondi, mille poolt hõivatud maaala on 700 kuni 1600 korda suurem vastavate linnade pindaladest selleks, et assimileerida lämmastiku, fosfori ja süsihappegaasi emissioone. Läänemere regiooni metsad on suutelised assimileerima ainult viisteist protsenti praegusest süsihappegaasi emissioonist. Sellele lisaks on märgalad suutelised hoolitsema veel vaid kümnendiku maismaa allikatest emiteeritava lämmastikühendite emissioonist eest.

Peaaegu seitsekümmend protsenti Läänemere valgala elanikkonnast elab linnades, 26 % suurtes linnades (rohkem kui 250 000 elanikku) ja 44 protsenti väiksemates linnades (200 000 – 250 000

elanikku). Umbes 43 % kogu Läänemere valgalast asustatud maast koos rohkem kui kolmandikuga kogu valgala elanikkonnast (26 miljonit elanikku, millest 83% elab linnades) lokaliseerub 50 km kaugusel Läänemere rannikust. Umbes 15 miljonit inimest, mis moodustab 18 protsenti kogu elanikkonnast, on oma eluaseme leidnud mitte kaugemal kui kümme kilomeetrit rannajoonest.

Suur enamik (64 protsenti) Läänemere regiooni elanikkonnast elab valgala lõuna- ja kaguosas. Poola elanikkond moodustab 45 protsenti kogu Läänemere regiooni elanikkonnast ning Poola pindala suurus vastab 18 protsendile kogu valgala territooriumist, millele järgneb Venemaa (12 protsenti elanikkonnast, 18 protsenti valgala territooriumist) ja Rootsi (10 protsenti elanikkonnast ja 24 protsenti territooriumist). Soome omab peaaegu 18 protsendilist osalust pindalast ja kuue protsendilist osalust elanikkonnast.

Peaaegu pool kogu Läänemere valgalast on kaetud metsadega, millest enamus asub Soomes ja Rootsis, kusjuures 20 protsenti valgala pindalast moodustavad haritavad põllumajanduslikud maad, millest suurim osatükk asub Poolas. Peaaegu üks neljandik haritavast maast ja üks viiendik metsadest asetseb mitte rohkem kui viiekümne kilomeetri kaugusel Läänemere rannikust.

Üheks tähtsaks Balti regiooni loodusressursi uurimuse tulemuseks on, et see regioon on siiaaani siiski veel põhiliselt iseseisev elanikkonna põllumajandusliku toodangu ja metsa produktidega varustatuse seisukohalt (praeguse tarbimise taseme juures). Kuid see ei kehti kahjuks kalasaadustega varustatuse kohta. Selleks, et rahuldada praegusi nõudmisi kalasaaduste järele regioonis, oleks vaja veel olemasolevale lisaks kuut Balti merd.

Isegi veelgi enam, vaatamata sellele, et regiooni baasressurss põllumajandus- ja metsandusproduktide seisukohalt on küllaldane, rõhub Läänemere regioon tugevasti ökosüsteemide ressursidele teistes maakera osades ja seda hinnatasemel, mis on kaugelt vajalikust madalam, et peegeldada reaalselt ökoloogilist maksumust, mis saab osaks mõjutatud ökosüsteemidele. Meie piirkonna toiduainete, loomasööda, kiudainete ja mineraalide import teistest regioonidest, millest paljud asuvad arengumaades, ei ole ökoloogiliselt säästev.

Säästev areng või toetus äritegevusele?

Suund säästvale arengule, mida toetavad valitsused ja äriettevõtted, seisneb keskkonna probleemide integreerimises mitmesugustesse majandussektoritesse ja poliitilistesse suundadesse. Jäädes põhiliselt muutmatu majandussüsteemi piiridesse, on nende seisukohaks, et jätkuv tugev majanduslik kasv selle traditsioonilises tähenduses, kuigi möönduses, et tuleb pidada silmas keskkondlikult ja sotsiaalselt vastuvõetavaid tingimusi, on parim võimalus säästva arengu eesmärgi saavutamiseks. Selleks, et saavutada soovitatav integratsioon, seatakse üles rida soovitatavaid, kuid põhimõtteliselt nõudlikke printsiipe (kui neid täies ulatuses rakendada), näiteks reostaja maksab printsiip, tarbija maksab printsiip, vastavalt parima tehnoloogia ja keskkonna praktika printsiip; ökomarkeering, jne. Need ettevõtmised ja juhtmõtted võivad osutada kasulikuks mõningate muutuste sisseviimiseks ning võivad pidurdada loodusressursside ammendumist ning keskkonna kvaliteedi langust ja tõsta elanikkonna teadlikkust, kuid nende printsiipide rakendamine ei ole suuteline peatama või tagasikäiku andma negatiivsetele tendentsidele, nagu illustreerivad rohked näited Läänemere regiooni kohta (Lisa 3).

Võib tuua argumendiks, et need printsiibid on käiku lastud või neid toetatakse rohkem kosmeetiliste operatsioonide eesmärkidel kui püüdega lahendada vastuolu taotluste sõnastuste ja tegelikult kordasaadetu vahel. Kui vältida selliselt fundamentaalseid muutusi ühiskonnas, säilib tavaline äritegevus ning üha rohkem inimesi hakkab uskuma, et nad on saavutanud keskkonna seisukohalt juba piisavalt sõbraliku eluviisi.

Selline lähenemine tähendab samuti suurenenud mobiilsust kui eesmärki omaette, kui paratamatut eeltingimust arenguks ja edukaks eluks. Suurenenud mobiilsule viidatakse seejuures kui

“säästvale transpordile”, vaatamata selle ulatusele, intensiivsusele või summaarsele keskkonnakaitselele maksumusele.

Maailma ärinõukogu poolt säästva arengu tarvis loodud löögirühm esitas 1993.a. aruande, kuidas “kiirendada säästvat arengut Ida- ja Kesk-Euroopas”²⁶. Selles dokumendis defineeriti säästev areng kui “looduskaitse ja majandusliku arengu kokkusobitamine”. Löögirühm identifitseeris sel eesmärgil kolm valdkonda, kus on esmajoones vajalikud lääne äriühingute, regionaalsete valitsuste ja lääneriikide valitsuste aktsioonid selleks, et suurendada “Ida- ja Kesk-Euroopa riikide väljavaateid säästva arengu kiirendamiseks”. Need kolm valdkonda on järgmised:

- vajadus arendada laiahaardelisemalt regionaalsete määndžeride haridustaset;
- vajadus kindlustada investorid reostusega kaasneva vastutuse eest enne kui nad lülituvad protsessi;
- garanteerida Ida- ja Kesk-Euroopa eksportööridele suurem ja kindlustatum juurdepääs lääne turgudele.

Ei ole midagi imestamisväärset selles, et see aruanne ei puuduta kõige akuutsemat vajadust saavutada säästvus kogu Euroopas tervikuna, kaasa arvatud Ida- ja Kesk-Euroopa maad. Nõukogu ei ole huvitatud sellest, et takistada Ida- ja Kesk-Euroopa maade ühiskondade muutumist sarnaseks praeguste mittesäästlike Lääne- ja Põhja-Euroopa riikide omadega. Nõukogu poolt esindatud ärimaailm ei ole vaimustatud julgustama Ida- ja Kesk-Euroopa maid töötama välja tingimused reaalse säästvuse saavutamiseks tihedas regionaalses koostöös ning vastastikus muutumises kõigi Euroopa riikidega. Selle asemel, et käsitleda teisi valikuid tuleviku kujundamiseks, rõhutab löögirühm, et vajadus “vabaks ja laialdasemaks juurdepääsuks lääne turgudele on äärmiselt oluline selleks, et Ida- ja Kesk-Euroopa maad saavutaksid säästva majandusliku kasvu. Kiire kaubanduse ekspansioon on üheks võtmekatalüsaatoriks nende riikide transformeerumisel.”

Mis puutub keskkonnakaitsele, tuleb löögirühm järeldusele, et “koostöö tehnoloogia valdkonnas on teine tähtis dimensioon. See oleks üheks viisiks säästva arengu suunas liikumiseks. Keskkonnakaitse ja majandusliku arengu kontseptsioonid ei ole vasturääkivad. Ei ole mingit vajadust ebasoovitavate kompromisside järele nende vahel. Viimasel kahekümnel aastal on arenenud industriaalriikides pälvitud kõrgendatud tähelepanu keskkonnakaitsele ja vahendid selle saavutamiseks. Selle tulemusena on puhtad tehnoloogiad muutunud laialdaselt kättesaadavaks. Osana sellest protsessist on maailma juhtivad rahvusvahelised korporatsioonid liikunud märgatavalt reostuse ärahoidmise suunas vastandina siiani prevaleerinud vaid reostuse kontrollist.”

Enne Balti riikide Visby tippnõupidamist kutsuti Läänemere piirkonna maadest ligi kakskümmend äritegelast Läänemere äriühingute tippkohtumisele selleks, et arutada meetmeid kuidas saavutada kiire “kasv ja areng regioonis”. Selle tippkohtumise deklaratsioonis²⁷, mis saadeti järgnevalt valitsusjuhtidele, ei olnud pikaajaline ökoloogiline ja majanduslik säästvus mitte peamine teema. Lisaks nõudmistele vähema bürokraatia, parema riikliku administratsiooni, seaduslikkuse ja korra parema kindlustamisele regioonis ning rõhu asetamisega inimkapitali väärtustamisele (inimesed, haridus), oli peatähelepanu koondatud vajalikule igaaastasele 5 – 6 protsendilisele või veelgi enamale majanduslikule kasvule endistes tsentraalselt planeeritud majandussüsteemides, vabale kaubandusele, integratsioonile Euroopa Liiduga ning paremale infrastruktuurile (kaasa arvatud Fehmarni vöö loomine ning Balti elektrivõrgu rajamine), jne.

Pealkirja all “Areng peab olema säästev”, tuldi vaid järeldusele, et “keskkonna seadusandlus peab kõikides riikides olema kooskõlastatud säästva arenguga” ja “varustuskindel elektriga varustatus võib olla kombineeritud ohutu tuumaenergia kasutusega”. Tunnistati, et “mõningatel juhtudel turu mehhanismid nagu näiteks keskkonnamaksud, osutuvad efektiivseks meetodiks reostuse alandamisel”, et “ettevõtted ja valitsused peavad töötama käsikäes selleks, et elimineerida kitsaskohti”, et “on vaja teha keskkonnakaitse hinnannguid enne kui kaasatakse peamised investorid projektide rahastamiseks” ja “keskkonnakaitse kontroll valitsuste tasandil peab baseeruma koostööl, aga mitte vastuseisul, ettevõtetele”. Mis puutub tuumaenergiasse, siis

Äritegelaste tippkohtumine tuleb järeltulele, et "on vaja karmistada ohutusnõudeid mõningates praegu töötavates tuumajaamades, kuid paljud antud piirkonnas töötavad tuumareaktorid on juba projekteeritud, varustatud ja töötavad kõige kõrgemal ohutusnõuete tasandil". Sellele lisaks, soovitatakse kõikidel maadel ratifitseerida Viini konventsioon tuumaenergia kahjustuste riiklikust vastutusest.

Neid kaljukindlaid lähenemisi tuleks võrrelda hiljuti Euroopa keskkonnaministrite poolt välja pakutud poliitiliste kohustusega²⁸: "Meie kohustume olema lähedases ja pidevas suhtlemises äri-sektoriga selleks, et

- arendada, saavutada ühildumine ning võrdsetel alustel edendada keskkonna regulatsiooni sihiga saavutada tugev ja terve keskkond, leida rahaliselt efektiivsed ja kõikidele osapooltele vastuvõetavad meetmed keskkonna probleemide ja vastutuse küsimuste lahendamiseks;
- julgustada erasektorit võtta endale suurem vastutus keskkonna ja inimtervise kaitsel läbi tugeva keskkonnakaitse haldamise ja rakendada teisi vabatahtlikkusele baseeruvaid mehhanisme selleks, et võimaluste piires saavutada positiivne majanduslik efekt.

Meie tervitame ja toetame koostööle orienteeritud äritegevuse ja tööstuse programme, eriti aga neid, mis on suunatud Ida- ja Kesk-Euroopa maade keskkonnakaitse haldamise vahendite loomiseks.

Meie kutsume üles kehtestama toodetele järelevalve nende valmimise esimestest hetkedest alates kuni nende tarbimise lõpuni ning äri-ringkondade ja tööstuse nimel vastutama vastavalt selle teostamise eest. Meie kutsume EAP löögirühma üles koostama tegevuskava puhtamate tootmisprogrammide rakendamise edendamiseks kõikides Ida- ja Kesk-Euroopa maades aastaks 1998 ja edendama koostööd ning võrgustiku loomist kõikide puhtast tootmisest huvitatud osapoolte osavõtul. Võttes arvesse Ühinenud Organisatsiooni Säästva arengu komisjoni otsuse säästva tootmise ja tarbimise mudelite kohta, kutsume kõiki asjast huvitatuid valitsusi, tööstuse esindajaid ning keskkonna- ja tarbijakaitse organisatsioone koostöös kõigi oluliste rahvusvaheliste organisatsioonidega üles selleks, et välja töötada tegevuskava keskkonna suhtes sõbralikuma kaupadega varustatuse saavutamiseks."

Erinevalt traditsioonilistest äri-ringkondadest, võtab tänapäevane keskkonnaga tegelev majandusteadlane omaks, et majanduslik kasv ja ökoloogiline säästvus on väga sageli selgelt konfliktsete eesmärgid. Näiteks, aastal 1990 järeldati, et eeldataval Rootsi kahe protsendilise sisemajanduse koguprodukti kasvu korral perioodil 1985 – 2000 ei ole Rootsi võimeline saavutama keskkonnakaitse eesmärgi vääveldioksiidi, lämmastikdioksiidi ja süsihappegaasi emissiooni suhtes. Eeldati, et need eesmärgid on saavutatavad üksnes siis kui pärssida majanduse kasvu kiirust tasemeni 0,3 – 0,5 protsenti aastas. Sarnaselt sellega märgiti ära vastavate analüüside alusel, mida teostati Rootsi riikliku komisjoni poolt, et mõju keskkonnale Rootsi astumisel Euroopa Liidu liikmeks²⁹, millega kaasneb aastase sisemajanduse koguprodukti kasv 0,5 protsendi võrra (kui järeltule liikme staatuse saavutamise), toob kaasa süsihappegaasi emissiooni suurenemise 8 – 13 protsendi võrra ja lämmastikdioksiidi emissiooni suurenemise 3- 5 protsendi võrra võrreldes 1990.a. tasemega.

Kuigi soovitates Rootsi astumist Euroopa Liidu liikmeks, rajas komisjon oma aruande uue majandusliku tõusu vajadusele, et vastata biosfäärile langevale tugevamale survele, mis on tingitud elanikkonna kasvust, andes suuna mida peaksid järgima arengumaad, matkides Lääne Euroopa tootmise ja tarbimise mudeleid ning olles osalised maailma majandussüsteemi laiendamisel³⁰: "Traditsiooniline viis nende probleemide lahendamisel on olnud nõue veelgi suurema majandusliku kasvu järele, mis looks suuremad ressursid keskkonnakaitseks investeringuteks ja suurendaks uute ja rohkem efektiivsemate tehnoloogiate arendamist. Sellisel argumentatsioonil on aga kaks tõsist puudust. Esiteks, totaalne efektiivsus ei ole saavutatav. Hüved, mis kaasnevad efektiivsuse tõusuga, tasakaalustatakse majanduse mahulise kasvuga. Teiseks, kuni käesoleva ajani saadud kogemused näitavad, et efektiivsema energia ja materjalide kasutuse hüved transformeeritakse regulaarselt uutesse nõudmistesse veelgi rohkema energia järele teistes majandusharudes. Selle probleemi lahendamiseks ei ole piisav vaadelda vaid selle tehnilist külge. Nende probleemide lahendamiseks on vajalik laiahaardelisem lähenemine ja

mitmekülgsema strateegia kasutamine. On vaja uut viisi arengut, millega kaasnevad kaugemale ulatuvad muutused poliitilistes ja sotsiaalsetes mudelites selleks, et sobitada meie ühiskond globaalsesse ökosüsteemi, millest meie moodustame vaid tühise osa. Seepärast tundub meile olema õigustatud seada küsimärgi alla klassikaline läänelik majandusliku kasvu kontseptsioon, mis siiani on olnud domineeriv Rootsis ja Euroopa Liidu liikmesmaades. Nii Rootsi kui ka Euroopa Liidu arengumudelid on esmaselt ehitatud suurenenud spetsialiseerumisele ja suurenenud mobiilsusele (transport). Nagu tänaseks on selgunud, ei ole selline areng muudetav säästvaks arenguks. Probleemi lahendus seisneb mitte püüelda traditsioonilise majanduskasvu suurendamise poole, kuigi seda ikkagi veel propageeritakse vaatamata meie negatiivsetele kogemustele i sellega seoses. Mida vajame, on uut liiki kasv, erinev sellest, mida oleme kogenud majanduses tänase päevani, kasv, mis leiab aset looduse piirides selle asemel, et leida aset looduse arvel. Tuleb maksustada keskkond.

Läänemere piirkonna säästvuse suunas: Euroopa Liidu ja VASAB lähenemine?

Mõningate suurte infrastruktuuri projektide rakendamine, mis on kirjeldatud Euroopa Liidu VASAB 2010 programmis ja selle Läänemere regiooni initsiatiivis ning ette kantud Visby tippkohtumisel (sellest pikemalt allpool) võib paljudes aspektides töötada vastu säästva arengu protsessile regioonis. Suurenenud maanteetransport ja lennuliiklus saavad veelgi suurema ulatuse hädavajalike investeeringute asemel ühiskondlike transpordisüsteemide arendamiseks ja nende paremaks muutmiseks nii regionaalsel kui ka kohalikul tasandil ning meetmete tarvitusele võtuks lennuliikluse vähendamiseks. Suurenenud meretransporti kirjeldatakse kui oma loomult keskkonnasõbralikku, kuigi on üldtuntud fakt, et laevandus isegi oma praeguse taseme juures Läänemerele tekitab keskkonnaga seotud probleeme, mis ootavad lahendamist. Sellistele megaprojektidele nagu Öresund sild ja sild üle Fehmarni Vöö viidatakse kui "peamistele puudevatele lülidele transpordisüsteemis, mida on vaja elimineerida".

Sarnaselt, saamatus ohjeldada mittesäästvat energiaallikate kasutamist on varjatud selliste atraktiivsete terminite taha nagu vaba energiaruud edendamine, integratsioon ja energiaruudusega kindlustatuse parendamine. Ilmneb, et mida rohkem tsentraliseeritum ja laiahaardelisem on varustus ning selle kontroll, seda kõrgem on kindlustunne ning säästvus?!

Läänemere regioon jääb ka edaspidi tugevasti sõltuvaks fossiilsetest kütustest ja tuumaenergiast. Siiani tehtud jõupingutused energia efektiivsuse tõstmiseks ja taastuenergia allikate kasutuselevõtuks laias ulatuses kui reaalne alternatiiv, on olnud täiesti mitteküllaldane nii rahvuslikul kui ka osana abiprogrammidest, mis on olnud suunatud energia efektiivsuse suurendamisele ja taastuenergia rakendamisele Kesk- ja Ida-Euroopa riikides. Suurenenud sõltuvus, nagu näiteks seda tingib Balti elektriring, merealused kaablid läbi tähtsate kalandustsoonide elektrienergia ülekandeks riikide vahel, peamiselt turule orienteeritud ja Euroopa Liidu initsiatiivil koostatud Euroopa Energia harta ja Energia harta leping, tugevasti suurenenud naftasaaduste vedu veetranspordis, uued olulised tsentraalselt kontrollitavad naftasaaduste ja gaasi torujuhtmed ning jätkuvad investeeringud tuumaenergeetikasse, kõiki neid nähtusi saab vaevalt iseloomustada kui "säästvaid" või pidada millekski selliseks, mis on tehtud pidades keskkonda omale südamelähedaseks.

Euroopa Liit ja pikaajaline säästvus Läänemere regioonis

Euroopa Liidu majanduslik baas on rajatud kaupade vabale liikumisele, kaupade ja teenuste kõrgele tarbimistasemele ja võimalikult madalale liikmesmaade vahelise kaubanduse takistusnivoole, äritegevusele ning energia ja materjalide liikumisele. Euroopa Liidu poliitilised suunad ja printsiibid on juba avaldanud tugevat mõju poliitika tegemisele ja arengule Läänemere regioonis, ning avaldavad seda veelgi enam kui kord Eesti, Läti, Leedu ja Poola saavad Euroopa Liidu täisverelisteks liikmesmaadeks.

Tasub märkida, et Euroopa Komisjon käsitleb Läänemere regiooni kui "suurt potentsiaali nii looduslike ressursside kui ka tootmise ja kaubanduse seisukohalt"³¹.

Isegi veelgi enam, selleks et edendada majanduslikku arengut (kaubandus, investeeringud ja majanduslik koostöö), deklareerib komisjon oma soovi "vaadelda integreeritud kaubanduslike võrgustike koosfinantseerimist ning infrastruktuuri projektide ühildamist kaubanduslike teenuste nõustamisega". Rohkem konkreetset (infrastruktuur ja sellega seotud teenused), kuna "regiooni transpordisüsteemid vajavad parendamist ja integreerimist Üle-Euroopalikku võrgustikku", on komisjon valmis:

- kaasfinantseerima Via Baltica (Helsinki – Tallinn – Riia – Kaunas – Warsaw) investeeringute programmi PHARE fondide najal;
- edendama Via Hanseatica (Riia – Sovietsk – Kalingrad – Gdansk – Szczecin – Bremen) projekti;
- finantseerima tehnilist abi Helsinki – St. Peterburg – Moskva transpordikoridoris;
- kaasfinantseerima sadamate arengut koostöös Balti sadamate organisatsiooniga;
- toetama struktuurilistest fondidest maaplaneeringut ja teisi ettevalmistavaid tegevusi Euroopa Liidu territooriumil.

Üle-Euroopaline võrgustik on üheks kõige tähtsamaks eesmärgiks Euroopa Liidu ühises transpordi poliitikas. On vaja ehitada tublisti rohkem kui 10 000 km kiirteid alates Hispaaniast ja Itaaliast lõunas kuni Rootsi ja Soome põhjapoolsete piirideni (ja tõenäoselt ka Norras) põhjas. Öresundi silla ehitus on saanud üheks Euroopa Liidu kõige prioriteetsemaks projektiks.

Mis puutub keskkonda kui ühte lõiku initsiatiivis edendada majanduslikku arengut – "koostööd keskkonnakaitse valdkonnas sihiga aidata kaasa progressile säästva arengu suunas Läänemere regioonis tuleb igati toetada. Olemasolevaid vahendeid tuleb maksimaalselt ära kasutada. Tuleb igati toetada projekte HELCOM ühise laialdase keskkonna tegevuskava raamides." Ja turism kui üks osa säästva arengu edendamiseks, saab toetatud kui "tähtis välisvaluuta allikas, eriti aga Läänemere idakaldal. Riigid tahavad olla kindlad, et turismi arenedes säilib looduskeskkonna kaitse."

Perspektiivi silmas pidades on säästva tuleviku seisukohalt Läänemere regioonis vaevalt kindlustunnet pakkuv kasutada täielikult ära Euroopa Liidu dimensioone. Euroopa Liidu huvid antud piirkonnas on eelkõige majanduslikud, mitte aga orienteeritud säästvusele selles mõttes, et allutada majandus ökoloogilistele piirangutele. Ei tohi unustada, et Euroopa Liidu dimensioon Läänemere regioonis seisneb Euroopa Liidu poliitika kohandamises põllumajanduse, kalanduse, transpordi ja energeetika sektorites, samuti ka jääkainete ja kemikaalide klassifikatsiooni printsiipide ühtlustamises, et kõrvaldada barjäärid kaubanduslikus suhtlemises.

Vaadeldes Euroopa Liidu Viiendat Keskkonnategevuskava aastateks 1992 – 2002, järeltab komisjon näiteks järgmist³²: "Programmi üldine strateegia ja eesmärgid jäävad jõusse, kuid mis veel puudub, on seisukohtade muutused ning tahe teha kvantitatiivne hüpe vajaliku progressi saavutamiseks säästvuse suunas liikumise selleks, et astuda ettevalmistusperioodist täie hooga töötamise etappi. Kui seda väljendada kvalitatiivsetes terminites, siis antud aruandest tulenevad järeldused, et on saavutatud edu väga mitmesugustel viisidel, kuid siiski jääb veel väga palju teha, et liikuda saadud kogemuste baasil säästvuse suunas."

"Antud aruande vooruste või puuduste valguses ja baseerudes antud dokumendi mitmesuguste sektorite järeldustel, saab selgeks, et tulevikus on eesmärgiks kindlustada, et säästvat arengut nähakse just sellisena nagu see tegelikult on, see tähendab arengut meile antud ajahetkeks teadaolevates keskkonna poolt kehtestatud piirangutes. Programm paneb paika esmatähtsa raamistiku, mis omakorda moodustab baasi, mille põhjal saab vaadelda kõiki majanduslike, sotsiaalsete ja keskkonnaga seotud poliitika küsimusi. Progressi raport identifitseerib kõik vajadused prioriteetide kehtestamiseks, võtmeküsimused progressi jätkuks, vajaduse arendada edasi indikaatorite süsteemi progressi kvantitatiivse suuruse mõõtmiseks ning kõige esmalt aga

selleks, et kindlustada keskkonkakaitsete nõuete parem integratsioon poliitika valdkondadesse kooskõlas Liidu lepinguga.”

“Programm identifitseerib enamiku valdkondadest, kus on vaja teha tööd edu saavutamiseks. Mis aga puudu jääb, on poliitiline tahe seda ellu viia. Samuti puudub pragmaatiline, operatiivne hulk vahendeid ning vastavaid institutsionaalseid korraldusi valitsuse kõikidel tasanditel progressi toetamiseks ja sellele edu kindlustamiseks. Informatsiooni kättesaadavus on samuti üks väga oluline küsimus. On vaja suuremat ühise vastutuse tunnetamist, kaasa arvatud ühine informatsioonibaas ning samuti suurema läbipaistvuse ja kaasaaitamise kindlustamiseks vajalik teave, mis avaldab survet institutsioonidele ja firmadele oma töö paremaks muutmiseks.”

Või nagu on otsekohesemalt väljendatud Euroopa Maasõprade³³ poolt: “Majandusele baseeruv Euroopa Liit ei ole tegelikult säästva arengu teel. Just vastupidi, Euroopa Liit kasutab rohkem energiat, loob suurema liiklustiheduse, on rohkem ärile orienteeritud ja rohkem tsentraliseeritud. Meie ei peaks mitte enne ehitama üles mittesäästva Euroopa ning alles hiljem värvima selle säästvuse värvidega.” “Praegune Euroopa Liidu seisund on kõike muud kui säästev. Säästvus ei tähenda mitte ainult loodusressursside piiramist tasemele, mida on võimalik säilitada ka tulevikus, vaid peab võimaldama maapõue rikkustest osa saamise kõikidel inimestele. Seega Säästva Euroopa peamiseks eesmärgiks on leida poliitilised, sotsiaalsed ja majanduslikud strateegiad loodusressursside kasutamise piiramiseks ning samal ajal luua võimalusi uuteks töökohtadeks, usaldusväärseteks sotsiaalseteks garantiideks ning samal ajal rahuldada kõiki tarbimisvajadusi. Kuigi eelpool öeldu ei tähenda, et keskkonkakaitse poliitika peaks lahendama kõik sotsiaalsed probleemid, peavad ettepanekud keskkonna kaitseks ja taastamiseks olema kooskõlas meetmetega majanduslikuks ja sotsiaalseks säästvuseks. Seega küsimus seisneb selles kuidas muuta praegused industriaalsed ühiskonnad sotsiaalselt ja majanduslikult vastutavaks selle eest, et tootmine ja tarbimine jääks maakera looduslike piiranguid aktsepteerivaks, mis tähendab loobumist ressursside kasutamise pidevalt suurenevast mahust? Mida peaks see tähendama tänase peamise paradigma, majandusliku kasvu, seisukohalt? Missuguseid uusi juhtmõtteid me vajame? Et saavutada eesmärgiks seatud säästev ühiskond, peavad majandus ja sotsiaalne käitumine läbi tegema dramaatilised muutused. Kui see aset leiab, oleme veendunud, et Euroopa võib areneda säästva heaolu mudeliks, võimaldades praegu Lääne Euroopas domineerivaga sarnast elukvaliteedi standardit, kuid seejuures ilma loodusressursside liigse ekspluateerimiseta. Säästvus ei ole mitte ebarealistlik missioon, vaid nägemus, mida on võimatu ignoreerida.”³⁴

VASAB ja pikaajaline säästvus Läänemere regioonis

Nagu on end väljendanud üks kogenud Balti merd uuriv teadlane, vaadates läbi VASAB 2010³⁵ mahukat integreeritud kaarti, mis uhkelt kujutab tuleviku visandit arenenud ja üksteisega ühendatud linnadest, maanteedest, raudteedest, lennuväljadest, praami liiklusteedest, sadamatest ja spetsiaalsetest piirkondadest: “Tundub, et nad on unustanud, et ka elu peab kestma edasi kõigi nende punktide, joonte ja võrkude vahel.”

VASAB eesmärk on “rajada ühine platvorm ja raamistik, et võrrelda arengu meetmeid, mis omavad mõju Läänemere regiooni territoriaalsetele struktuuridele” ja mis oleksid esimeseks sammuks protsessis, et formuleerida “sektoraalse koostöö initsiatiivide laialdase spektri jaoks üldine territoriaalne struktuur ja raamistik”. Seda tuleks vaadelda kui “reaktsiooni rahvusvahelise integratsiooni kiirenemisele, ohule elustandardi erinevuste kasvule riikide vahel, migratsiooni mudelite, linnade osatähtsuse, kaubanduse, kapitali voogude ja kasvava turismi mahu muutumisele ning kõige lõpuks aga mitte kõige vähem tähtsana ka selleks, et saavutada keskkonna kvaliteedi tõus”:

Vastavalt programmile VASAB, peaks Läänemere regioon saama aastaks 2010 regiooniks “mis on kuulunud selle poolest, et on suutnud saavutada leppimuse majandusliku arengu ja keskkonna respektseerimise vahel” ja “suurepärase säästva ning keskkonna suhtes igati tugev arengu”. Selleks, et saavutada säästvus keskkonna suhtes, on vaja, et territoriaalsed struktuurid ja protsessid Läänemere regioonis peavad “kujundama energeetiliselt efektiivse elukondliku

struktuuri, vältima tagasilööke maakasutuse konkrentsis nende tegevuste suhtes, mis on olulised säästvuse saavutamiseks, edendama keskkonna suhtes sõbraliku transpordi arendamist ning kaitsma väärtuslikke keskkonnakaitselisi ja looduslikke potentsiaale ning edendama bioloogilist mitmekesisust”.

Läänemere regiooni rahvusvahelise integratsiooni potentsiaal ülejäänud Euroopaga ja maailmaga ning vajadus selle järele on eriti täpselt kirjeldatud diskussioonides selle üle kuidas peaksid kujunema tulevased suhted Läänemere regiooni ja Euroopa Liidu vahel.

Peab mainima, et VASAB on visioon linnadest (rahvusvahelise tähtsuga linnade võrgustik: “pärlid”); transpordi koridoridest ja energiaga varustusest (mobiilsuse võrgustik, efektiivsed ja säästvad sidemed linnade vahel: “keeled”); spetsiifilistest maaaladest “toetades elu dünaamikat ja kvaliteeti” (piiriäärsed alad, saared, rannatsoonid ja väärtuslikud looduslikud ja kultuursed maastikud: “laigud”); ja laiaulatuslik maaplaneering tegelikkuses (“süsteemid”).

Selles esitatud visioonis kindlustab konkrentsivõimeline linnade võrgustik maapiirkondade ühildumise ja “linnad pakuvad atraktiivset linnakeskkonda oma elanikele ja investoritele”. Sidemed linnastatud alade ja maaeluga täidetud tagamaa vahel “toetavad tasakaalu keskkonna ja regionaalse majanduse vahel”. Mobiilsuse võrgustik “ edendab keskkonna suhtes sõbralikku transporti” ja “kindlustab tingimused antud piirkonna efektiivseks integratsiooniks ülejäänud maailmaga”. Saared hakkavad funktsioneerima kui “regiooni turismikeskused” ja rannikuribad planeeritakse “säilitades hoolikalt tasakaalu majandusliku arengu ja looduskaitse vahel”.

Mis puutub programmi VASAB kui Balti koostöö initsiatiivi selleks, et luua “ühine territoriaalne arengukontseptsioon” regiooni jaoks, mis baseerub “demokraatlikul maaplaneeringul ja säästva arengu edendamisel”, siis muutub tõsiselt küsitavaks kas selline laiahaardeline majanduslikele eesmärkidele orienteeritud territoriaalne areng, nagu see on kirjeldatud visioonis ning visandatud plaanides ja projektides, omab mingit õigustust kui peamine teeviit tulevaste Läänemere riikide tegevusprogrammides või samu eesmärke järgivas Balti Agendas 21 kui pidada säästvust kõige prioriteetsemaks eesmärgiks,.

Säästvuse lepingud – uus lähenemine koostööle

Nagu juba eelpool mainitud, on Läänemere regioon suurte keskkonnakaitseliste, sotsiaalsete ja majanduslike erinevuste ning paradoksidega. Arengulised vajadused Eesti, Läti, Leedu; Poola ja Venemaa (väljendatuna traditsioonilistes arengu terminites) jaoks on tugevasti tähtsustatud nende lääne naabrite ning antud riikide oma poliitiliste liidrite ja äriühingute poolt. Mida varem need oma majandust ümber korraldavad riigid saavutavad elatus- ja arengutaseme, mis on saanud standardiks Läänes, seda parem. Riigikaitse seisukohast arusaadav tugev tahe liituda Euroopa Liiduga kui täisverelised liikmesmaatad, kujutab endast ühildumise protsessi.

Neid, kes valjuhäälselt teatavad vajadusest lubada ja julgustada assotsieeruvaid riike kasutama oma ajaloolist võimalust kujundada omaenda tulevik säästvana juba algusest alates, on samuti kuulda võetud, kuigi mitte nii tajutavalt.

Taani, Soome, Saksamaa ja Rootsi ei ole tegelikult saavutanud mitte mingit kõrgemat säästvuse taset kui on nende idanaabritel. Just vastupidi, kõrge elatusasemega maad võitlevad nüüd tugevasti selle nimel, et saavutada kontroll keskkonna probleemide üle ning muuta tootmise ja tarbimise mudeleid. Samal ajal Läänemere regiooni lääneriigid omavad suurt kogemust keskkonnakaitses teistes valdkondades, samuti nagu Eesti, Läti, Leedu, Poola ja Venemaa võivad suuresti kaasa aidata selles mõttes kuidas läheneda säästvusele seisundist, kus ei olda veel seotud struktuuride ja süsteemidega, mida on raske murda uute kujundamise nimel.

Eesmärgil lubada erineva algpotentsiaaliga ja perspektiiviga riikidel juhtida konstruktiivseid revisjone ja hindamisi üksteise ühiskondades ning leida lahendusi säästva arengu edendamiseks ühisel regionaalses raamistikus, on võimalus sõlmida regionaalse orientatsiooniga kahepoolsed “säästvuse lepingud”.

Koostöö nende lepingute alusel kindlustab, et mõlemad lepinguga seotud riigid saavad kasu omavahel jagatud kogemustest ning ühistest vahendite ja teede otsingutest praktiseeritava säästva arengu nimel. On endast mõistetav, et lepingu järgi on mõlemad osapooled võrdses staatuses ning pikaajalise säästvuse baasi loomisel ei ole ükski neist edukam, paremal järjel või paremini varustatud kui teine partner. Olles partnerid, kes esindavad suuri regionaalseid elanikkonna grupe, on kergem tulla välja nii konstruktiivse kriitikaga kui ka ettepanekutega ning aktsepteerida neid algatusi ja visandada uusi valikuid.

Tähtsad sammud ökoloogiliselt säästva arengu suunas

Baseerudes eelpool toodud mõistetel ja printsiipidel, võib mõningad vajalikud esimesed sammud säästva arengu ja Agenda 21 täpsustamise suunas Läänemere regioonile kokku võtta järgnevas:

- On vaja välja arendada ühine arusaamine säästvusest ning kokku leppida selles koos kõigi asjast huvitatud osapooltega.
- Tuleb välja töötada säästva arengu kvantitatiivsed indikaatorid asendamaks või täiendamaks traditsioonilist sisemajanduse koguprodukti ning leppida nende kasutuse üle kokku.
- Töötada välja eesmärgid majanduslikuks, sotsiaalseks ja ökoloogiliseks arenguks nende indikaatorite baasil.
- Tuleb rakendada rohelist maksustamist selleks, et kaasata toodete hinnale keskkonkakaitse ja sotsiaalseid kulutusi.
- Tuleb võtta kasutusele strateegilised keskkonna mõju hindamise protseduurid selleks, et hinnata kas valitsuste ja teiste instantside poliitika, strateegia ja otsused ühilduvad säästva arengu põhiprintsiipidega.
- Olemasolevad plaanid ja infrastruktuuri arendused tuleb läbi vaadata ja luua uued plaanid ja infrastruktuur, mis on ühildatav säästva arenguga.
- Kui esmane prioriteet, tuleb kõik seatud eesmärgid ja võetud kohustused juba sõlmitud lepingutes ja deklaratsioonides täita.
- Tuleb arendada vastavaid protseduure ja süsteeme kindlustamaks tõeliselt laialdast partnerlust ja Läänemere regiooni elanikkonna osavõttu Agenda 21 täitmise protsessist kõikidel tasanditel.
- Tuleb sõlmida kahepoolsed säästvuse lepingud riikide vahel.

Kolmas peatükk: ETTEPANEKUD JA TEGEVUSNÕUDED MAJANDUSSEKTORITE KAUPA

Kõikehaarav majandussektoreid ühendav integreeritud lähenemine peab saama kõige tähtsamaks põhimõtteks Agenda 21 loomise protsessis Läänemere regioonile. Aktsioonid Agenda 21 arendamiseks ja rakendamiseks Läänemere regioonile peavad endas sisaldama kõikide oluliste tegelaste osalust kõikidel tasanditel. Ilma aktsioonideta hindade taseme, turusituatsiooni, käitumisnormide, jne., muutmiseks jääb lõplik eesmärk säästva Läänemere regiooni näol teostamata. Säästvus on vaja arendada kõikides ühiskonna sektorites, teha selgeks, milliseid sektori vastutusi ja kohustusi on vaja säästvuse saavutamiseks. Regionaalsete sektoraaalsete programmide arendamine säästva arengu tarvis, nagu "säästev Balti põllumajandus" ja "säästev Balti laevandus" võiksid olla üheks valikuks selle saavutamisel.

Järgnevas lõigus vaatluse alla võetud sektorid on kaasatud seetõttu, et need on identifitseeritud kui erilise tähtsusega regionaalse Agenda 21 arendamiseks. Kuid samas tuleb ka märkida, et eksisteerib rida lisa ühiskonna valdkondi, mis omavad erilist tähtsust keskkonnakaitse ja säästva arengu seisukohalt ning mida on vaja lülitada säästva ühiskonna saavutamise protsessi.

Programmid ja aktsioonid, mis on lülitatud Läänemere regiooni Agendasse 21 peavad oma esmase ülesandena kindlustama, et seatud eesmärgid ja kohustused, mis on sätestatud eelnevate kokkulepetega ja ministeeriumide deklaratsioonidega, on rakendatud ühiskonna kõikides sektorites.

Ettepanekuid ja nõudmisi, mis on kirja pandud järgnevates lõikudes, tuleb vaadelda kui tähtsaid esmaseid samme ja konkreetseid aktsioone, mida on vaja astuda selleks, et minna säästva arengu radadele. Kuid on vaja selgelt välja öelda, et toodud nimekiri laialdastest aktsioonidest on kaugel täiuslikkusest, mis on vajalik selleks, et saavutada meie lõplik eesmärk säästva arengu näol.

Seega ettepanekuid ja nõudmisi, mis on ära toodud selles peatükis, tuleb vaadelda kui eeltingimust selleks, edukalt arendada ning rakendada Agenda 21 Läänemere regioonile.

Puhta Läänemere Ühenduse nõuded on:

- On tungivalt vaja rakendada edasisi meetmeid selleks, et võidelda eriti just emissioonide ja heitmetega hajureostusallikatest Läänemere regioonis. On vaja arendada sektoritele orienteeritud tegevuskavasid ning need adopteerida kui esmane prioriteet. Need tegevuskavad, milles peavad sisalduma selged kohustused ja vastutused ning samuti kajastuma ka neile määratud ressursid ja fondid ning ajagraafikud nende rakendamiseks, peavad olema vormistatud rakenduste tarvis mitte hiljemalt kui 1998.a. alguseks.
- On välja töötatud ja rakendatud tegevusprogramm võitluseks väikesemahulise punktreostusega. Siiani on pööratud suurt tähelepanu reostuse elimineerimisele peamistest punktallikatest, nagu linnad ja tööstusettevõtted. Praegu on ülim aeg, et ka heitmetele väiksematest punktallikatest oleks samuti tarvitusele võetud efektiivsed vastuabinõud. Laialdane valik majanduslikult efektiivseid tehnoloogiaid, kaasa arvatud insener-ökoloogilised tehnoloogiad, on juba saadaval selleks, et leida säästvad lahendused probleemidele, mis on põhjustatud antud allikate emissioonide poolt.

Tööstus

Nõutavad tegevused

Tööstusel on suur vastutus protsessis, mis peab kujundama meile säästva arengu. Uute toodete tehnilised arendused ja disain peavad olema adapteeritud säästva ühiskonna printsiipidele, tarbimise ja loodusvarade kasutamistaseme vähendamisele.

Säästva ühiskonna pikaajaliseks eesmärgiks peab saama kõrgema elukvaliteedi saavutamise nõudmiste ühildamine energia ja materjalide suletud tsüklitega ning keskkonnamõju minimeerimine. Käesoleva ajani on sageli keskkonnakaitseprobleeme ja teid nende lahendamiseks käsitletud eraldi seisvatena, kusjuures põhitähelepanu on koondatud olemasolevate tehnoloogiate keskkonna mõju vähendamisele, st. ahela lõpu lahendustele.

Keskkonna suhtes adapteeritud tehnoloogiate ja toodete arendamine omab erinevaid ambitsioonitasandeid:

- elimineerida praegused ja möödunud kahjulikud emissioonid ja heitmed (puhastamine);
- vähendada kasutatavate tehnoloogiate ja toodete mõju keskkonnale (ahelalõpu lahendused);
- vähendada uute protsesside ja toodete mõju keskkonnale tsüklite sulgemise kaudu (materjalide korduvkasutus, energia taaskasutus, taastuvenergia kasutus);
- integreerida protsesside ja toodete arendused säästvasse ühiskonda (elutsükli disain, dematerialisatsioon, tehnoloogiad, infrastruktuur, sotsiaalsed ja majanduslikud struktuurid, jne.).

Liikumapanevad jõud toodete arendamisel ja disainimisel on turg, tehniline areng ning üha suuremal määral vastavad seadused ja nendega sarnased nõudmised. Tehnoloogia kui liikumapanev jõud keskkonna suhtes sõbralike toodete kujundamisel sisaldab endas disainlike lahendusi ikka "puhtamate ja puhtamate toodete järele" ja samuti toodete kujundamist korduvkasutamiseks. Viimaste aastate jooksul on muutunud nii sotsiaalsed nõudmised kui ka turu teadlikkus seoses toodete mõjuga keskkonnale üha ilmsemaks. Tarbijate aktiivne sekkumine on hädavajalik selleks, et kindlustada vajalikud muutused elustiilides ja tarbimismudelites.

On vaja prioriteetide muutust toodete valmistamisel säästvas ühiskonnas ning kui on välja töötatud vajalikud nõudmised ja kontseptuaalsed lähenemised, on juba toodete disainimise algfaasis võimalik teatud määral nende keskkonnamõju kas siis selgelt väljendatuna või kaudselt kindlaks teha. Et saavutada olulisi nihkeid paremuse poole, on vaja arvestada keskkonnakaitsega ning korduvkasutuse nõuetega juba toote valmistamise esimestest sammudest alates. Tooted peavad juba algusest peale olema valmis kas siis loomulikuks lagunemiseks pärast tarbimist või taaskasutusse võtmiseks. Uueks valitsevaks lööksõnaks tööstuses peab saama "hällist hällini", mitte aga siiani valitsenud "hällist hauani".

Kõiki Läänemere regiooni riike võib vaadelda kui industriaalseid. Kuid sellele vaatamata eksisteerivad nende riikide tööstussektorite vahel suured erinevused. Tööstused regiooni põhja- ja lääneosas on läbi teinud järkjärgulised ja mõnikord ja küllalt drastilised muutused selleks, et säilitada nende konkurentsivõimet turumajanduses. On võetud kasutusse Kõige uuemad tehnoloogilised lahendused, et rahuldada rangemaks muutunud keskkonnakaitse tingimusi. Selle vastandina on oma majandust ümber korraldavates maades siiani veel kasutusel tehnoloogiad, mis leidsid rakendust antud tehaste algpäevil, mõningatel juhtudel tähendab see tehnoloogiad, mis pärinevad isegi nii kaugest ajast kui seda on käesoleva sajandi kolmekümnendad aastad.

Vaatamata neile eelpool mainitud erinevustele, on tööstussektori mõju keskkonnale Läänemere regioonis väga suur ja võiks mängida olulist rolli regionaalse säästva tuleviku kujundamisel. Selles kontekstis on vastuvõtmatu, et lääne tööstused ekspordivad praegu vana tehnoloogiat

assotsieeruvatesse maadesse, tehnoloogiat mis on juba mitmel viisil olnud süüdlane paljude Läänemere regiooni nii lääne- kui põhjaosas kogetud keskkonna probleemide tekitamises.

Kahetsusväärset on olnud aeglane HELCOM JCP tööstusliku reostuskomponendi rakendamine. Siiani on tööstuslike kitsaskohtade likvideerimise edusammud, eriti aga assotsieeruvates riikides, olnud tunduvalt väiksemad kui seda on olnud progress munitsipaalsete kitsaskohtade likvideerimisel. Erasektori asjasse segatus on jäänud tagasihoidlikuks.

Traditsioonilist tööstussektorile lähenemist on tunda ka paljudes HELCOM,i ja selle Tehnilise komitee töödes. Taani püüdlused puhta tehnoloogia ja tootmise mõiste sisseviimiseks kaasajastatud 1992.a. Helsinki konventsiooni võeti vastu skeptiliselt. Taani jõupingutused sõnastusid lõpuks seaduse lõppredaktsioonis vaid juriidiliselt mittesiduva neljanda konventsiooniga ja selle lisades, mis töötati välja aprillis 1992 aset leidnud Diplomaatilisel konverentsil. Samas resolutsioonis leppisid riigid ka kokku vajaduses, kus see on võimalik, integreerida keskkonnanõuded toote projekteerimise ja valmistamise kõikidesse etappidesse ning samuti ka selle tarbimise ja järgnevasse utiliseerimisse või korduvkasutusse. Kahjuks kadus see kohustus juba HELCOM'i 1993.a. sessioonil, kus see vaikselt lükatil HELCOM'i traditsioonilise tavapärasest äritegevust toetava vaiba alla.

HELCOM'i soovitud seoses tööstusliku emissiooniga on sageli olnud vaid nende nõudmiste peegelduseks, mis väljendavad olemasolevat lääne tehnoloogiat või siis uut tehnoloogiat, mis on juba rakendust leidnud. Vaid mõningatel üksikjuhtudel on nõudmised olnud nii ranged, et neid võib kvalifitseerida kui liikumapanevat jõudu muudatuste sisseviimiseks, kui vahendit keskkonna suhtes sõbralike tehnoloogiate ja innovatiivsete tegevuste rakendamiseks, säästva arengu protsessile kaasa aitamiseks ning uute töökohtade leidmiseks regioonis.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised

Puhta Läänemere Ühendus toetab täielikult neid kohustusi, mis on kirja pandud Keskkonna tegevuskavas, mis võeti vastu Läänemere riikide nõukogu poolt, et "tuleb pidevalt vähendada ohtlike ainete heitmeid, emissioone ja kadusid ümbritsevasse Läänemere regiooni keskkonda ning need täielikult likvideerida ühe põlvkonna eluea jooksul (25 aastat). Lõplik eesmärk on aga viia heitmete ja emissioonide kontsentratsioonid ümbritsevas keskkonnas tasemele, mis praktiliselt ei ületa nende ainete kontsentratsioone inimtegevuse poolt segamatus looduses ning viia inimtegevuse tulemusena saadud sünteetiliste ainete heitmed ja emissioonid ligilähedaseks null-nivoole".

- Antud eesmärgi saavutamiseks on vaja ümber fokuseerida kõikide majandussektorite areng, pannes peamise rõhu puhta tootmise omaks võtmisele ning rakendamisele (Lisa 4).
- Majanduse arenguga seotud keskkonna mõju hindamise protseduure tuleb muuta paremaks riiklikul tasandil ning Espoo konventsiooni kohustused tuleb täielikult täita seoses projektidega, mis omavad riigipiire ületavat mõjutsooni. Avatus ja läbipaistvus peavad olema garanteeritud seaduse kaudu.
- Tuleb kehtestada ühiste kriteeriumide alusel kogu Läänemere regiooni hõlmav toodete ja nende valmistamisprotseduuride sertifitseerimise süsteem (Balti keskkonnasõbralikkuse märgistus) eesmärgiga arendada säästvaid tehnoloogiaid ja lahendusi ning julgustada turgu ja tarbijaid liikuma säästva tootmise ja tarbimise mudelite suunas.
- Jäätmerikaste ja reostavate tööstusharude privatiseerimise järel on vaja eraldada küllaldaselt privatiseerimisprotsessi kaudu saadud vahendeid, et kindlustada keskkonna puhastamine tööstuspiirkondades.
- On vaja kehtestada Keskkonna haldamise süsteem³⁶ kõikidele olulistele majandussektoritele.
- Samuti toetab Puhta Läänemere Ühendus otsust, et HELCOM peaks välja arendama tegevuskava selleks, et järkjärgult elimineerida ohtlike ainete heitmed, emissioonid ja kaod,

kaasa arvatud püsivad orgaanilised reostusained ning see tegevuskava tuleb esitada HELCOM ministrite kohtumisel 1998.a. Puhta Läänemere Ühendus paneb ette, et see tegevuskava peab sisaldama lisaks muule ka järgmisi nõudeid:

- Uute lubade väljaandmise kohene keelustamine ohtlike ainete heitmetele, järkjärguline lubade väljaandmise lõpetamine eriti ohtlike ainete heitmetele aastaks 2000 ning samuti järkjärgult lõpetada lubade väljaandmine ülejäänud ohtlike ainete heitmeteks aastaks 2010.
- Kohene programmide loomine ohtlike ainete kasutamisest loobumiseks koos konkreetsete ajagraafikutega kõikidele ohtlikele ainetele, mis teiste hulgas sisaldab konversiooni subside, maksustamist tootmise lõpetamiseks ja aastaga 2000 seotud tootmise lõpetamise tähtaegu kõige ohtlikematele ainetele ja aastaks 2010 kõigile teistele ohtlikele ainetele.
- Kindlustada, et kõikide ohtlike ainete heitmete vähendamise ja sellele järgneva keelustamise projektide puhul tuleb esmalt arvestada ainete grupi, mitte aga konkreetse reostajaga ning see tegevus peab katma kõik tööstusprotsessid ja sektorid.

Põllumajandus

Tegevusnõuded

Põllumajandussektor aitab Läänemere piirkonnas tugevasti kaasa reostuse tekitamisele. On hinnatud, et põllumajanduslikud tegevused Läänemere valgalal annavad aastas umbes 200 000 tonni lämmastikühendeid ja 5000 tonni fosforiite Balti merre. See on võrdne vastavalt 30 – 40 protsendile ja 10 protsendile nende toitainete aastasest summaarsest heitmekogusest Balti merre. Kõige tähtsamad põllumajandusega seotud toitainete heitmete allikad on:

- lämmastik- ja fosforühendite veega välja uhtumine haritavast põllumajanduslikust maast;
- lämmastik- ja fosforühendite veega välja uhtumine, mis on põhjustatud ebasobivatest sõnnikuhoidlatest loomakasvatuses;
- ammoniaagi atmosfääriline emissioon loomakasvatusest ja sõnniku kasutusest väetisena põllul;
- pestitsiidide veega välja uhtumine tänu mitteadekvaatsele kasutuse ja hoidmise meetoditele;
- mitteadekvaatne solgivee haldamine maa piirkondades.

Suured kogused lämmastik- ja fosforühendeid on peamine mageveekogude ning ranniku- ja merekeskkonna eutrofeerumise põhjustaja Läänemere piirkonnas. Sellele lisaks põhjustab põllumajandus ka reostumist teiste ainetega, kaasa arvatud pestitsiidide jäätmed.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised

- Tuleb välja töötada spetsiaalne tegevusprogramm ökoloogiliselt säästvale (ökoloogiline, kemikaalidest vaba) põllumajandusele Läänemere regioonis ning esitada see HELCOM ministrite nõupidamisele 1998.a.
- Esimese sammuna selle programmi rakendamisel tuleb täita 1988.a. HELCOM ministrite deklaratsiooniga sätestatud kohustusi: põllumajandusest tingitud toitainete eritumine peab vähenema 50 protsendi võrra aastaks 1997 võrreldes 1987.a. emissiooni tasemega;
- Teised tähtsad ökoloogiliselt säästva põllumajandusprogrammi sätted peavad sisaldama:

- Meetmeid, et stimuleerida vähem intensiivset ja mahedat põllumajandust, mis sisaldab teiste seas farmerite nõustamist ja toetamist, subsiidiumide konversiooni ning kunstväetiste, pestitsiidide ja rikastatud loomasööda maksustamist.
- Keskkonningimuste sisseviimist kõikidesse põllumajandusega seotud subsiidiumidesse;
- Eesmärgi kehtestamist, et aastaks 2000 vähemalt 20 protsenti põllumajandussaagist Läänemere regioonis oleks saadud mahe põllumajanduse rakendamise kaudu.
- Meetmete rakendamist, et limiteerida loomade maksimaalne hulk ühel hektaril.
- Rangete riiklike juhiste kehtestamist hoitavatele sõnniku kogustele ja sõnniku põllule laotamisele selleks, et minimeerida toitainete väljauhtumist ümbritsevasse keskkonda.
- Mitte lubada haritava värskelt küntud veekogude lähedase põllumajandusliku maa avatuks jätmist talveks ning taliviljad peavad olema külvatud.
- Meetmete rakendamine keskkonkakaitsete tingimuste täielikuks integreerimiseks liikmesriikide ja Euroopa Liidu põllumajanduspoliitikasse, kaasa arvatud hinnapoliitika (tootmine ja tarbimine), eesmärgiga kindlustada pööre kvantitatiivsele kasvule orienteeritud põllumajanduselt kvaliteedile orienteeritud keskkonnasõbralikule põllumajandusele. Selles kontekstis tuleb toetada toodete vastavat silditamist, mis on toodetud keskkonna suhtes sõbralike meetoditega.
- Meetmete rakendamist, et töötada välja "tasakaalustatud väetamise" kontseptsioon, mis baseerub rangelt toitainete kontsentratsioonidel, välistades otsesed või kaudsed majanduslikud kaalutlused. Tasakaalustatud väetamise lõppeesmärk on, et põllumaa tasandil ei viidaks maapinda rohkem toitaineid kui neid sealt võetakse saagiga. Paratamatud kaod ei tohiks kahjustada keskkonda, on vaja muuta paremaks põllumajanduse praktilised meetodid nende kadude vähendamiseks ning täita tingimusi kohalikul tasandil toitainete ringkäigu kohta.
- Regionaalse Balti turu (ilma kvootideta, ilma tollimaksuta) avamine ökoloogiliselt puhastele põllumajandustoodetele Läänemere idariikidest annaks lisatõuke tänapäevasest mittesäästvast tootmisest loobumiseks säästva tootmise kasuks.
- Meetmed fosforväetiste tootmisvajaduse hindamiseks ja vähemalt kindlustama kaadmiumi emissiooni tööstusest. Turule peaksid olema lubatud ainult kaadmium-vabad tooted, mis on kooskõlas puhta tootmise nõuetega.

Majapidamine omavalitsuste ja pereelamute tasemel: ökoloogiline heitvete käitlus

Nõutavad tegevused

Keskkonkakaitsete ja sanitaarsete tingimuste paremaks muutmise väljaspool suuri linnu on lisaks sõltuvusele meetmetest põllumajandussektoris samuti sõltuv nendest tegevustest, mis on suunatud veevarustuse, sanitaarsete olude ja heitvee varustuse parendamiseks väiksemates linnades, omavalitsuslikes piirkondades ja külates.

Käesoleva ajani on suurt riigisisest ja rahvusvahelist tähelepanu ja pingutusi (näiteks HELCOM JCP raamides) osutatud heitvete ärajuhtimisele suurtest linnadest. Kuid ka väikelinnad aitavad suuresti kaasa reostusele järvedes ja teistes veekogudes ning samuti Läänemeres tervikuna.

Viimaste aastate jooksul on arendatud hulk ökoloogilis-insenerlikke tehnoloogiad ja meetmeid, mis on eriti sobivad kasutamiseks heitvete käitlemisel väikestest ja keskmise suurusega reostusallikatest. Need tehnoloogiad kätkevad endas ka looduslike süsteemide kasutamise, selliste nagu looduslikud või kujundatud märgalad, pinnase filtrid, roo kasvualad, ja paljud teised sageli madala maksumusega ehitustehnoloogiad. Säästvas perspektiivis võivad sellised heitvete käitlemisprobleemide lahendused osutada rohkem säästvaks ning hinna poolest efektiivsemaks kui traditsioonilised süsteemid, sest need ei nõua investeringuid kõrgtehnoloogia rakendamiseks ja

kuna need töötavad energeetiliselt efektiivsemalt, siis ka kulutused nende töös hoidmiseks on väiksemad nagu näiteks pumpamine, õhutamine ja reovete setete käitlemine.

Üks ökoloogis-insenerliku tehnoloogia rakendusi on kontrollida reostust difuusetest allikatest ja väikestest punktallikatest, nagu seda on kinnitatud kahel rahvusvahelisel seminaril, mis on toimunud Läänemere regioonis. On oluline jätkata tööd mitmete demonstratsiooniprojektide rakendamisel, mis peaks andma edasist kinnitust sellele, et need tehnoloogiad on hinna suhtes väga efektiivsed ja keskkonnakaitselistest aspektidest vaadatuna täiesti aktsepteeritavad alternatiivid traditsioonilistele heitvete käitlemissüsteemidele.

Paljude selliste projektide rakendamine ühtib samuti HELCOM JCP kavatsustega, sest selle programmi ülesandeks on toetada demonstratsiooniprojektide arendamist, mis on seotud looduslike, inimeste poolt loodud või rekonstrueeritud märgalade kasutusega heitvete puhastamiseks, tormide poolt põhjustatud tulvavee ohjeldamiseks ja samuti toitainete ja teiste reostusainete sidumiseks.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised

- Reostusallikate eraldamise ning materjalide ja ainete, nagu näiteks toitainete, korduvkasutuse kontseptsioon tuleb võtta kasutusele kui tähtis printsiip, millega peab arvestama kõikide tegevuste juures, mis seotud jäätmete ja heitvetega majapidamistest.
- Omavalitsuslike üksuste ja eramajapidamiste säästvuse suunamisel tuleb pöörata tähelepanu säästvale vee ja heitvete korduvkasutuse kontseptsioonile, näiteks kasutades ökoloogilis-insenerlikke lähenemisi.

Järgmised meetmed on vaja võtta kasutusele probleemide lahendamiseks, mis on seotud difuusete reostusallikatega ning väikeste ja keskmise suurusega punktreostusallikatega maa piirkondades:

- Ökoloogiliselt orienteeritud heitvete käitlemislahenduste rakendamise, arendamise ja rahastamise, näiteks tualettsüsteemide eraldamise, looduslikud süsteemide nagu kujundatud märgalade ja jõekalda filtrite, roostike kasvualade ja kompostsüsteemide kui alternatiive traditsioonilistele süsteemidele, arvukust tuleb nimetamisväärselt suurendada.
- Tuleb välja töötada programmid väikeste ja keskmise suurusega projektide teostamiseks, et võidelda difuusete ja punktreostusallikatest tuleneva vee reostusega kasutades ökotehnoloogiaid.
- Tuleb eraldada vahendid demonstratsioon- ja pilootprojektide rahastamiseks, kasutades ökoloogilis-insenerlikke lahendusi tualettidest ja majapidamisest lähtuvate heitvete käitlemiseks.
- Planeerimisprotsessis ja teostusuuringutes tuleb kaasata ökoloog-insenere ekspertidena, et lahendada majapidamisheitvete reostusprobleeme.
- Tuleb töötada välja spetsiaalsed riiklikud programmid vee säästmiseks, mis on siiani ikkagi veel kõige efektiivsem tee veereostuse probleemidest hoidumiseks ning neid tuleb toetada vastava teabega ja parima kättesaadava tehnoloogiaga lääne riikidest, kaasates selleks ka rahalised vahendid.

Metsandus

Nõutavad tegevused

Metsanduse printsiibid, mis võeti vastu Ühinenud Rahvaste Keskkonna ja Arengu Konverentsil ning sätestati Agendas 21, märgistab seda metsanduse tähtsat rolli ökoloogiliste protsesside ja nende tasakaalu säilitamisel nii kohalikul ja riiklikul, kui ka regionaalsel ja globaalsel tasandil kuni

nende rollini habraste ökosüsteemide, veelahkmete ja magevee ressursside kaitseks. Samuti on metsad rikkalikud kogumid bioloogilist mitmekesisust ja ressursse. Tuleb rõhutada, et keskkonnakaitse kõik aspektid koos sotsiaalse ja majandusliku arenguga, mis on seotud metsade ja metsaga kaetud aladega, tuleb integreerida ja muuta ülevaatlikuks. Sellele vastavalt tuleb hallata metsi säästvalt, et rahuldada praeguse ja tulevaste põlvkondade sotsiaalseid, majanduslikke, ökoloogilisi ja kultuurilisi vajadusi.

Suured skandinaavia okasmetsad (peamiselt mänd ja kuusk) on tugevasti kahjustatud uute metsanduse meetodite rakendamise tõttu ning on peaaegu täielikult transformeerunud looduslikest metsakooslustest mehhaniseeritud metsanduse praktikale allutatud istutatud metsadeks (tööstuslik metsandus). Selline areng tekitab metsade ökosüsteemide bioloogilise mitmekesisuse pidevat alanemist. Näiteks 1700 punasesse raamatusse kantud taimeliiki omavad oma peamist leviala just rootsi metsades.

Intensiivne metsandus võib samuti tekitada ka teisi keskkonnakaitseprobleeme, nagu toitainete lekkimine seoses kraavidena metsades. Samal ajal on metsade bioloogiline mitmekesisus ohustatud teiste välismõjude poolt, kõige enam aga happeliste ainete poolt, mille tase jääb kriitilist piiri ületama ka veel vähemalt järgnevas 10 – 15 aastaks.

Metsad Eestis, Lätis, Leedus, Poolas ja Venemaa lääneosas, pakuvad meile täiesti teistsugust pilti. Vähem intensiivne metsandus viimase 50 aasta jooksul on jätnud suured metsamassiivid inimese poolt täielikult või peaaegu puutumata suurte vanaks kasvanud puudega, märgmetsaga, jne. kaetud piirkondadega. Olles väga rikkad bioloogilise mitmekesisuse poolest, on need metsad mitmes mõttes unikaalsed mitte ainult Läänemere regioonis, vaid ka hoopis laialdasemas Euroopa dimensioonis. See kõik teeb nende metsade kaitse ja võimaliku säästva majandamise rahvusvaheliselt muret tekitavaks ja vastutust nõudvaks.

Muidugi on viimastel aastatel surve nende metsade eksploatamiseks kasvanud. Ühiskondlike suhete ümberkorraldamine on avanud tee privaatsetele, semiprivaatsetele ja valitsuse tasandil (kohalikud ja regionaalsed) teostatavateks metsanduse projektideks. Suured, peamiselt skandinaavia metsafirmad vaatlevad neid metsi kui seaduslikku ressursi. Aastal 1995 näiteks eksportis Läti 3,1 miljonit tihumeetrit paberipuitu ning sellest 70 protsenti Rootsi. Samal ajal varustavad Eesti metsad esmajoones Soome paberitööstust, mis samuti eksploateerivad suuresti puutumata Karjala metsamassiive teisel pool piiri Venemaal.

Sellisel moel on skandinaavia kompaniid varustatud odava metsaressurssiga, samal ajal kui nii kodused kui ka rahvusvahelised keskkonnatingimustega ja bioloogilise mitmekesisuse kaitsega seotud nõudmised koos puudusega kodumaisest metsatoormest, hakkavad tugevasti kärpima võimalusi toodangu edasiseks suurendamiseks.

Metsade kaitse ja säästev majandamine ei ole leidnud suur käsitlust Balti regionaalse koostöö raamides. Katsed HELCOM'is on siiani olnud peamiselt suunatud paljudele suurtele paberivalmistamise ettevõtetele regioonis ning nende mõju käsitlemisele ümbritsevale keskkonnale (orgaanilise aine heitmed, toitained, metallid ja kloori sisaldavad orgaanilised ühendid).

Kõik antud regioonis paiknevad riigid on ratifitseerinud Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni. Mitmed maad on isegi seotud Berni ja Ramsar konventsiooniga. Seega on Balti riigid võtnud endale mitmeid rahvusvaheliselt siduvaid kohustusi bioloogilise mitmekesisuse kaitseks, kaasa arvatud metsade bioloogiline mitmekesisus. Sektoraalne vastutus on üheks võtmeküsimuseks tulevastes jõupingutustes kaitsta ning säästvalt majandada bioloogilist mitmekesisust. Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon kohustab maid spetsiaalselt integreerima, nii palju kui see on võimalik, bioloogilise mitmekesisuse kaitset ja säästvat kasutust olulistesse sektoraalsetesse ja mitmeid sektoreid haaravasse plaanidesse, programmidesse ja poliitikasse.

Puhta Läänemere Ühenduse nõudmised

Puhta Läänemere Ühendus märgib rahuldustundega, et Keskkonna tegevuskava, mis võeti vastu Läänemere riikide Nõukogu poolt, sätestab selgesti, et “looduslike ressursside majanduslik eksploatatsioon põllumajanduses, metsanduses ja turismis viiakse läbi arvestades täies mahus vajadust looduslike rikkuste ja bioloogilise mitmekesisuse kaitset Läänemere regioonis.”

See annab võimaluse lülitada säästev metsandus kui rahvusvahelise koostöö üks element näiteks Agenda 21 rakendamise protsessi Läänemere regioonis.

Kuid Puhta Läänemere Ühendus nõuab, et järgnevad põhilised printsiibid ja kohustused oleksid respektieritud Balti maade poolt:

- Kõik riigid peavad võtma endale kohustuse olla seotud Läänemere regiooni kui terviku metsade bioloogilise mitmekesisuse kaitse üldise eesmärgiga. Eesmärgiks peab saama kaitsta 10 protsenti igast peamistest metsa biotoopidest Läänemere valgala piirides;
- Rajada regionaalne võrgustik kaitstud metsadest, esindades kõiki peamisi metsa ökosüsteeme Läänemere regioonis;
- Võtma endale kohustuse eksportida ainult neid metsatooteid, mis on toodetud säästvalt ning omavad selle kohta dokumente riiklike standardite alusel, mida toetab Metsahoidlusnõukogu;
- Kohustuma mitte importida metsatooteid, millel ei ole dokumentatsiooni selle kohta, et need on toodetud vastavuses säästva metsanduse nõuetega ning vastavad riiklikele standarditele, mis on vastavuses Metsahoidlusnõukogu seisukohtadega;
- Üldine, kogu regiooni haarav vanade metsamassiivide ja märgmetsade kaitse selleks, et kaitsta nende metsatüüpide biotoopide rikkalikku bioloogilist mitmekesisust;
- On vaja välja töötada vastav seadusandlus selleks, et peatada metsanduse praktikad, mis tõenäoselt suurendavad lämmastikühendite ja teiste reostusainete leket metsaga kaetud aladelt.

Energeetika ja transport

Nõutavad tegevused

Praegused energia kasutustrendid industriaalriikides on mittesäästvad. Fossiilsed kütused ja tuumaenergia omavad lühiajalisi ja pikaajalisi mõjusid, mis on vastuolus põhiliste säästvuse nõuetega.

Kõige ähvardavam ökoloogiline probleem on ühe süvenev kasvuhoone efekt, kusjuures umbes pooled inimühiskonna poolt põhjustatud kasvuhoonegaasid tulenevad energeetikasektorist. Lisaks sellele, on lämmastikoksiidi ja vääveloksiidi emissioonide poolt fossiilsete kütuste põletamisel tekkinud lokaalsed ja regionaalsed probleemid.

Läänemere regioonis on pinnase ja vee hapestumine ning mageveekogude ja merevete eutrofeerumine näideteks tõsistest regionaalsetest mõjudest. Kohalikul tasandil on õhu saastainete suured kontsentratsioonid fossiilsete kütuste põletamisel (kaasa arvatud liiklussaast) tekitanud tõsise riski inimeste tervisele paljudes linnades üle kogu regiooni.

Samuti on tuumaenergeetika üldiselt mittesäästev energiaallikas, põhjustades rea probleeme kogu tuumaenergeetika tööhelas, alates uraani kaevandamisest kuni tuumajäätmete utiliseerimiseni ja sellele lisaks veel võimalikud katastroofilised tagajärjed mõne suurema õnnetusjuhtumi korral tuumajõujaamas ning seda vaatamata tuumajõujaama asukohale regioonis.

Puhta Läänemere Ühendus jagab vaateid ja kohustusi, mis on kirja pandud Tegevuskavas, mis võeti vastu Läänemere riikide Nõukogu poolt, et suurendada koostöö ulatust keskkonnakaitseliste probleemide lahendamisel, mis tulenevad energia tootmisest, jaotamisest ja tarbimisest ning on

vaja võtta tarvitusele kõik vastavad abinõud, et edendada energia efektiivset kasutust, suurendada taastuvenergia allikate osakaalu ning tagada edusammud loodussõbraliku energia tootmisel ja jaotamisel.

Kuid Tegevuskavas visandatud konkreetsed meetmed, mis viitavad vaid teostusuuringutele loodusliku gaasi võrgustiku loomiseks ja Balti Elektriringile, on totaalselt mitteadekvaatsed.

Viimaste aastate kogemused annavad põhjust pessimismiks poliitilise tahte suhtes minna kaugemale üldistest heatahte deklaratsioonidest energeetikasektoris. Vaatamata paljudele lääneriikide valitsuste lubadustele, on toetus projektidele, mis on suunatud energia efektiivsuse suurendamisele ja taastuvenergeetikale Kesk- ja Ida-Euroopa maades jäänud väga madalaks ning aeglaseks. Näiteks, on põhjamaad andnud rohkem raha Leedu ja Venemaa tuumajaamade korrashoiuks kui projektidele, mis suunatud alternatiivenergia allikate kasutusele võtuks.

Puhta Läänemere Ühendus on mures, et ei Balti riikide tippnõupidamise presidendi deklaratsioon ega eelpool mainitud tegevuskava sisalda ühtegi selget kohustust loobuda järkjärgult tuumaenergia kasutusest Läänemere regioonis. Just vastupidi, need dokumendid avavad ukseid uute jõujaamade ehitamiseks märkides lihtsalt, et on vaja ehitada ja võtta eksploatatsiooni tuumajõujaamad ning korraldada tuumajäätmete käitlemine selliselt, et viia tuumarisk elanikkonna ja keskkonna suhtes minimaalseks.

Samad küsimärgid võib panna kirja seoses kõrgetasemelise poliitilise tahtega liikuda säästva arengu suunas. Tegevuskava annab teada, et eesmärk on saavutada oluline langus transpordisektori reostustasemes ja ohtudes inimese tervisele ning arendada välja säästvad transpordisüsteemid koos sellega kaasneva seadusandlusega.

Samal ajal antakse teada, et regiooni transpordisüsteeme on vaja paremaks muuta ja integreerida Üle-Euroopalisse transpordivõrgustikku ning erilist tähelepanu tuleb osutada transpordikoridoride arendamisele. Via Baltica ja Via Hanseatica on teiste seast välja tõstetud kui projektid, mida tuleb antud kontekstis eriliselt toetada, kuigi need on projektid, mille rakendamine suurendab liiklust regioonis ning samuti Läänemere regiooni ja Lääne Euroopa vahel (see piirkond on juba praegu üleküllastunud enda poolt tuleneva emissiooniga, mis on põhjustatud pidevalt suurenevast maanteetranspordist).

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: *energeetika ja transport*

- On vaja töötada välja spetsiaalsed tegevuskavad energeetikale ja transpordile. Esimese sammuna nende programmide rakendamisel tuleb võtta täitmiseks 1988.a. HELCOM Ministrite deklaratsiooniga sätestatud kohustused, see tähendab alandada toitaivate koormust Läänemerele vähemalt 50 protsendi ulatuses aastaks 1997, võrreldes 1987.a. tasemega;
- Pikaajalises perspektiivis on vaja alandada lämmastikoksiidide emissiooni energeetika- ja transpordisektorist 90 protsendi võrra, võrreldes emissioonitasemega aastal 1980, mis on vastavuses rahvusvahelise kokkuleppega Euroopa tasandil.
- Aastaks 2005 tuleb alandada süsihappegaasi emissiooni 20 protsendi võrra igas riigis ning 80 protsendi võrra aastaks 2050, võrreldes 1990.a. emissiooni tasemega.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: *energeetika*

Põhilised nõudmised või kriteeriumid säästvatele energiasüsteemidele peavad sisaldama sätte, et õhu saastainete emissioonid ei tekita nende sellist ladestumist, mis ületab tundlike ökosüsteemide kriitilise koormuse ning samuti stabiliseerima süsihappegaasi kontsentratsioonid kogu järgneva sajandi jooksul väärtustel, mis on ligilähedased nende tänapäevaste kontsentratsioonidega.

- Eelpool loetletud eesmärkide saavutamiseks on riikidel Läänemere regioonis vaja vastu võtta suur hulk meetmeid, mis peavad sisaldama järgmisi sätteid:
  - Energiasäästu suurendamise,
  - Taastuvenergia allikate kasutamise,

- Energiatootmise, jaotamise ja kasutamise efektiivsuse suurendamise,
  - Vähem saastavate kütuste kasutuselevõtu,
  - Kõige ohtlikemate tuumareaktorite sulgemise,
  - Parima kättesaadava tehnoloogia kasutamise energeetika-, transpordi-, tööstuse- ja põllumajandussektorites.
- Lisaks eelnevale:
    - kütuste ja elektrienergia hind peab paremini kajastama reaalseid sotsiaalseid ja keskkonnakaitseks kulutusi ning samuti energia ja teiste loodusressursside mitteefektiivset kasutust; osana sellest täielikust hinnapoliitikast tuleb kõik valitsuse subsidiumid tuumaenergeetika ja fossiilsetel kütustel baseeruva energeetika arendamiseks ning samuti nende jõujaamade eksploatatsioonis hoidmiseks lõpetada;
    - Läänemere regiooni kõikides riikides tuleb kehtestada maksud energiale, süsihappegaasile, vääveldioksiidile ja lämmastikdioksiidile;
    - Läänemere regioon omab suurt potentsiaali taastuvenergia allikate kasutusele võtuks, nagu tuul, päike ja biokütused. Nende energiaallikate arendamine ja kiire rakendamine peab leidma tugevat toetust ja edendamist; kuid suuremastaapse veeenergia arendused ja väiksemahulise veeenergia arendused keskkonna suhtes tundlikes piirkondades tuleb peatada;
    - Oluliselt tuleb suurendada toetust projektidele, mis on suunatud energia efektiivsuse tõstmisele Kesk- ja Ida-Euroopa maades ning samuti Läänemere läänepoolsetes piirkondades. Energiasäästu potentsiaal Läänemere regiooni riikides on hinnatud võrdseks 20 – 40 protsendiga. Kõiki neid võimalusi tuleb täielikult kasutada.
    - Tuumaenergeetika tuleb teha täielikult vastutavaks kõikide tagajärgede eest, mis võivad kaasneeda avariidega tuumajõujaamades.
    - Kõik toetussüsteemid tuumajõujaamade kauemaks töös hoidmiseks tuleb lõpetada.
    - Toetust tuleb anda vaid juhtudel, kui on tegu äärmiselt pakiliste ohutuse tagamise meetmetega.
    - Tuumaenergeetika tuleb järkjärguliselt nii kiiresti kui võimalik välja lülitada Läänemere regioonist kuid igal juhul mitte hiljem kui aastaks 2010. Selle protsessi ühe osana tuleb Tšernobõli tüüpi tuumareaktorid Ignalinas, Sosnovoi Boris ja Koola poolsaarel sulgeda.
    - Selleks, et hõlbustada keskkonna seisukohalt halvimate energiaallikate, milleks on naftasaadused, kivisüsi, põlevkivi ja tuumaenergia, järkjärgulist väljalülitamist piirkonna energeetikasüsteemist, tuleb lubada limiteeritud kogustes loodusliku gaasi kasutamist piiratud ajaperioodi ulatuses.
    - Ei tohi teostada ühiskondlikke projekte krediidi alusel. Projektid, mis on seotud tuumaenergeetikaga, ei tohi sisalduda ühiskondlike projektide raamistikus ning ei tohi kasutada toetusraha nendega seotud eesmärkidel.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: *transport*

- Selleks, et muuta Läänemere regiooni transpordisüsteemid säästvaks, on vaja drastiliselt alandada transpordisektorist tulenevaid emissioone. Pakilised meetmed selle eesmärgi saavutamiseks oleksid järgmised:
  - integreerida keskkonnakaitse kriteeriumid ja probleemid transpordi poliitikasse ja planeeringusse;
  - prioriteetselt arendada ja rakendada praktikasse transpordisüsteemid, millede kahjulik mõju keskkonnale on kõige väiksem. Osana sellest panusest tuleb teha jõupingutusi selleks, et lülitada transport, eriti aga kaupade ja reisijate kaugvedu, maanteedelt raudteedele ning keskkonnasõbralikule veetranspordile.

- Transpordimahu kontrolli rakendamine, kaasa arvatud näiteks loobumine uute peamiste kiirmagistraalide ehitamisest, parem maaplaneering selleks, et vältida linnade laienemist ning samuti suuremad investeeringud ühiskondliku transpordi, raudteede ja veekaubanduse arendamiseks.
- Võtta vastu plaanid ja ajagraafikud selleks, et tunduvalt alandada Euroopa maanteetranspordi ja lennuliikluse kogumahtu.
- Töötada välja standardid ja teised meetmed selleks, et suurendada uute mootorsõiduki-, lennuki- ja laevakütuste efektiivsust.
- Töötada välja õiged emissioonistandardid uutele mootorsõidukitele, kaasa arvatud mittemaantee sõidukid ja samuti lennukid ja laevad.
- Kehtestada mootorsõidukitele üldiseks piirkiiruseks maanteel 100 km/tunnis.
- Olemaoleva ühiskondliku transpordisüsteemi moderniseerimine ja laiendamine (trammid, rongid ja bussid).
- Raudteedesüsteemide moderniseerimine ja ühendamine Läänemere regioonis peab olema prioriteetne uute kiirteede ehitamise suhtes.
- Viivitamatu pliivaba bensiini ja diislikütuse kättesaadavaks tegemine kõikides Balti regiooni riikides. Edendada alternatiivsete mootorkütuste, nagu biokütused, kasutuselevõttu.
- Emissioonistandardid uutele sõidukitele peavad aastast 1998 olema vähemalt sama ranged kui Euroopa Liidu vastavad standardid.
- Kõik Läänemerele seilavad laevad peavad kasutama ainult vähese väävlisisaldusega mootorkütuseid.
- Emissioonistandardid, mis nõuavad kaasaegse tehnoloogiaga põlemisprotsessi ja NO_x eemaldamise tehnoloogiat, peavad olema kohustuslikud kõikidel uutel laevadel ja kus võimalik, ka juba olemasolevatel laevadel.

Naftasaadused ja nende käitlemine

Nõutavad tegevused

Tänu erilistele hüdrograafilistele tingimustele, sisaldab Läänemeri endas unikaalse spektri rannikulisi ja merelisi ökosüsteeme ja elukeskkondi, igaüks neist asustatud ainult antud paigale omase organismide kollektiooniga. Mõningad nendest piirkondadest on erilise tähtsusega Läänemerele tervikuna, või isegi laiemas Euroopalikus kontekstis. Naftasaaduste poolt tekitatud reostus ning selle resultaadiks olevad negatiivsed mõjud nii rannikulistele kui ka merelistele ökosüsteemidele nendes tähtsates piirkondades sisaldavad endas peamist ohtu mitte ainult kohalikule piirkonnale kui sellisele, vaid kogu Läänemerele kui tervikule ning isegi veelgi laiemas ulatuses.

Vaatamata tarvitusele võetud meetmetele, kaasa arvatud Läänemerele spetsiaalse staatuse omistamine MARPOL konventsiooni raamides, leiab igal aastal Läänemerele aset suur hulk naftasaaduste lekkeid, mis peamiselt tulenevad illegaalsete naftasaaduste vedudega kaasneva mitteadekvaatse naftasaaduste lossimisega, kuid samuti ka naftatankeritega juhtunud avariide tulemusel tekkinud lekkega. Kuigi antud fakt ei ole lõplikult kindlaks tehtud, tuleb rõhutada, et naftasaaduste lekkest tingitud reostuskoormus maismaa-allikatest ja mere pealsetest tegevustest moodustab ligikaudsete hinnangute alusel kuni 90 protsenti kogu Läänemere reostuskoormusest.

Viimase 15 aasta jooksul on Läänemerele suudetud vältida suuremaid avariisid naftatankeritega. Kuid sellele vaatamata ei tohi ignoreerida naftatankerite avariidega seostuvat ohtu Läänemerele. Selline avariide risk isegi suureneb järgnevate aastate jooksul, kui realiseeritakse uute naftaterminalide ehitamise plaanid ning suurendatakse naftasaaduste vedu Läänemerele. Samuti

suureneb oluliste naftaleketega kaasnev risk Läänemerel kui alustatakse laiaulatuslikku Läänemerealuste nafta ja gaasi leiukohtade uurimist ning kasutusse võtmist. Kui kõik need plaanid realiseeruvad, tähendab see seda, et nafta ja naftasaaduste vedu Läänemerel suureneb 3 – 4 korda võrreldes tänapäevase tasemega. Samuti suurendab Euroopa Liidu Balti maadele suunatud initsiatiiv tunduvalt survet ja sellega kaasnevaid riske keskkonnale.

Suurenev arv naftasaaduste veoga seotud lekkeid Balti merre on põhjustatud lisaks muudele põhjustele ka üldiselt suurenenud laevaliiklusest Läänemerel, suurenenud arvust nõuetele mittevastavate laevade kurseerimisest Läänemerel, mitteküllaldastest juriidilistest süsteemidest, et võtta vastutusele isikud ja organisatsioonid, kes on patustanud Läänemere riikide reostusvastaste reeglite vastu, heade nafta lossimisseadmete puudumisest mõningates Balti riikides ning samuti ka kogu Läänemere regiooni sadamates pakutavast mitteadekvaatsest maksusüsteemist jäätmete käitlemisteenuste eest.

Vaadeldes praegust situatsiooni, kaasa arvatud mitteküllaldane tehniline baas, et võidelda efektiivselt naftasaaduste lekkega, puudulik järelevalve süsteem selleks, et avastada naftasaaduste leket ja leida selle põhjustajad ning samuti puudulik õlijäätmete ladustamise tehnilised vahendid, kätkeb suurenenud naftasaaduste vedu Läänemerel endas suurt riski naftasaaduste lekkeks merre. Läänemere regiooni riigid on väljendanud sügavat muret seoses selle olukorraga. Kuid samal ajal on naftaga seotud tegevused toetatud rahvusvaheliste programmide poolt, nagu näiteks Euroopa Liidu Läänemere regiooni initsiatiiv, mis toetab naftasaadustega seotud ekspordi ja impordi, lisades olulist survet ja riski keskkonnale. Ilmselt ei ole selline areng säästvuse seisukohast vastuvõetav.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised

- On oluline kasutada Läänemere regiooni naftasaaduste käitlemist puudutavate küsimuste lahendamisel kõike aspekte integreerivat lähenemist. Seepärast tervitab Puhta Läänemere Ühendus valitsusjuhtide initsiatiivi anda HELCOM'ile mandaat kõikide keskkonnakaitseliste riskide hindamiseks, mis tulenevad eeldatavast naftasaaduste käitlemise suurenemisest Läänemerel. Antud hinnangus tuleb igakülgset kaaluda võimalusi koostööks naftasaaduste käitlemisega seotud riikide vahel, kaasa arvatud võimalused naftaterminalide, torujuhtmete, jne. kooshaldamiseks. See hinnang peaks olema valmis mitte hiljem kui aastal 1998.
- Seoses liikumisega säästva energeetika ja transpordi suunas Läänemere regioonis, peavad regiooni riigid:
  - revideerima riiklikku energeetika- ja kaubanduspoliitikat eesmärgiga minimiseerida nafta, naftasaaduste ja toksiliste ainete meretransporti Läänemere piirkonnas;
  - kindlustama, et kõik naftaga seotud projektid oleksid allutatud põhjalikule keskkonna mõjude hindamisele, kaasa arvatud järeldused, mis tulenevad null-lahenduse rakendamisest ning keskkonna mõjude hindamine tuleb allutada rahvusvahelisele revisjonile ja kommentaaridele enne vastavate lubade väljastamist;
  - kindlustada, et ei väljastataks lubasid nafta terminalidele või merelisele nafta käitlemisele enne kui on kindlustatud vastavate naftalekke vastaste tehniliste vahendite olemasolu kohapeal. Kulutused nende tehniliste võimsuste installeerimiseks tuleb kanda vastavatel ettevõtetel kooskõlas reostaja maksab printsiibiga;
  - toetada ning teha jõupingutusi Sadamavarustuse ja laevandusjäätmete Balti strateegia kiireks rakendamiseks sadamates, pannes peamise rõhu üldisele maksustamise süsteemile ning kindlustada investeringuteks vajalike fondide kättesaadavus, et muuta paremaks juba olemasolevaid või ehitada uusi naftaterminalid oma majandust ümber korraldavates riikides;
  - astuda otsustavaid samme selleks, et keelustada kehtestatud tingimustele mittevastavate laevade kurseerimine Läänemerel.

Kalandus ja veeorganismide kasvatus

Nõutavad tegevused: *kalandus*

Vastavalt Agendale 21, kohustavad riigid kaitsma ning säästvalt kasutama mere elusressurssi nii avamerel kui ka piirkondades, mis on riigi jurisdiktsiooni all.

Samuti on Bioloogilise mitmekesisuse konventsioonis sätestatud, et tuleb võtta tarvitusele vastavad abinõud nii individuaalselt kui ka ühiselt, et kaitsta kalade bioloogilist mitmekesisust. On ilmne, et ülaltoodu rakendub ka kalaliikidele Läänemere regioonis.

Seega bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooniga sätestatud tingimused tuleb integreerida juba eksisteerivatesse ja tulevastesse kalamajanduse poliitika rakendustesse Läänemerega piirnevates riikides (ja Euroopa Liidus) ning samuti rahvusvahelistesse lepetesse kalamajanduse juhtimisel, kaasa arvatud Gdanski konventsioon.

Läänemere riikide nõukogu poolt vastu võetud tegevusprogrammis on tähendatud, et veekogude eutrofeerumine ja reostus seab tõsisesse ohtu Läänemere ökosüsteemid. On jõutud järeldusele, et looduslikult sigiv Balti lõhe on ohustatud ning on leidnud toetust töö meetmete kallal nende ohtudele kontrolli kehtestamiseks HELCOM'i ja Rahvusvahelise Läänemere kalanduskomisjoni poolt.

Vastavalt eeltoodule, on vaja välja töötada säästva kalanduse poliitika. Rahvusvaheline Läänemere kalanduskomisjon koostöös HELCOM'i ja Rahvusvahelise mereuuringute nõukoguga on kutsunud välja töötama laiaulatuslikku plaani selleks, et säilitada ja arendada bioloogilist mitmekesisust ja säästvat kalandust Läänemerel.

Rahvusvahelise mereuuringute nõukogu rapordi põhjal püüti ajavahemikus 1973 – 1993 Läänemerest umbes 750 000 tonni ning Sund väinast ja Belt'i merest 100 000 tonni kala. Majanduslikust seisukohast vaadatuna on tursk, heeringas, sprot ja lõhe Läänemere kõige tähtsamad kalaliigid. Samal ajal kui heeringa ja sproti varud on hinnatud heas seisukorras olevaiks ning ressursi seisukohast isegi võib-olla mitte täielikult kasutatud olevaiks, on palju kõneainet tekitanud tursa ja lõhe varude viimaste aastate staatus ja võimalikud kehtestatavad püügikvoodid.

Läänemere kalandus ja kalamajanduse juhtimine on paljuski väga sarnane maakera teiste piirkondade vastavate valdkondadega. Kalandusega tegelevate institutsioonide (kalastajate organisatsioonid ja kalatööstus) huvid ja nõudmised on saanud suures ulatuses domineeriva jõu teaduse valdkonnast kostvate häälte üle.

Rahvusvaheline Läänemere kalanduskomisjon on vastutav Läänemere kalavarude püügikvootide kehtestamise ja teiste kalanduse juhtimisega seotud otsuste üle. Nagu ka paljude teiste rahvusvaheliste kalanduse juhtimisorganite puhul, on soovitusi teaduslike nõuandeorganite poolt kalade väljapüügi ulatuse kohta kasutatud nagu oleksid need soovitusel minimaalsete püüginormide kohta, mida on alati võimalik kohendada ülespoole selleks, et seada need vastavusse nõudmisega kõrgete kvootide järele, mis on antud valjuhäälselt teada kalandussektori huvidest lähtuvalt. Selle tulemusena on tekkinud situatsioon, mis on seadnud tõsise ohu alla Läänemere tursa- ja lõhevarude loomuliku taastoote.

Balti lõhe

Peamised põhjused, mis on tekitanud praeguse ebakindla situatsiooni seoses balti lõhega, on M74 sündroom, mis võis hävitada vahemikus 40 – 90 protsenti noortest lõhedest viimase redukoti faasi jooksul, liigselt suur väljapüük ja teised põhjused, nagu elukeskkonna kahjustused.

Viimase sajandi alguses oli Läänemere jõgikonnas olemas vähemalt 70 jõge, mis andsid võimaluse lõhedele populatsiooni loomulikuks taastootmiseks. Hüdrojõujaamade ja reostuse

tulemusena on lõhe enamikus neist jõgedest kadunud. Tänaeni on säilinud veel vaid 30 jõge, kus lõhed saavad paljuneda.

Aastal 1995 hinnati noorte lõhede arvukust Rootsi põhjaalade inimtegevusest puutumatuses jõgedes 100 000 indiviidile. See on aga vähem kui kümme protsenti noorte lõhede potentsiaalsest produktioonist nendes jõgedes, kus lõhede aastane sigivus on hinnatud umbes 1,2 miljonini. Selleks, et kompenseerida lõhe järelkasvu kaotusi inimtegevuse mõjul lõhede sigimiseks kõlbmatuks muudetud jõgedes, on loodud vastavad kunstlikud kudemiskohad ning suur hulk kalamaime on lastud merre nendest kudemiskohtadest. Tänapäeval annavad need kunstlikud kudemiskohad kuni viis miljonit kalamaimu aastas. Selle tulemusena on praegu vähem kui üks kümnest lõhest paljunenud loomulikult teel.

Vaatamata nendele alarmeerivatele signaalidele situatsiooni tõsidusest, ei ole Läänemere maad olnud suutelised või ilma vajalikust tahtest tunnetada oma vastutust ning leppida kokku hädavajalikes meetmetes, et kindlustada loomulikult paljuneva balti lõhe pikaajaline ellujäämine. Rahvusvahelise Läänemere kalanduskomisjoni poolt seatud väljapüügi kvoodid aastaks 1996 nägid ette 450 000 lõhet, mis on vaid kümme protsenti vähem võrreldes aastaga 1995. 1997.a. kvoot näeb ette väljapüügi vähendamist vaid 410 000 indiviidi võrra.

Balti lõhe võiks õige majandamise korral saada jälle Balti merd ümbritsevate riikidele väärtuslikuks kalaressursiks. Praegu on seda ressursi aga raiskavalt kasutatud ning see kahaneb kiiresti tänu lühinägelikule ja mittesäästvale kalanduspoliitikale.

Balti tursk

Tursa väljapüük Läänemerest suurenes drastiliselt 70-ndate aastate lõpus ja 80-ndate aastate algul. Väljapüük kahekordistus ligikaudselt tasemelt 200 000 tonni aastal 1976 400 000 tonnini aastal 1984, mis oli väljapüügi suhtes tippaastaks. Kuid kalavarude paljunemine aga kahanes, mis põhjustas ka tursavarude vähenemise. Mitteametlik kalamajanduse juhtimine põhjustas palju kära tekitanud tugeva kalavarude vähenemise, mis aastatel 1992 – 1993 langes väga madalale tasemele, moodustades vaid kümme protsenti 80-ndate aastate alguse tasemest.

Viimaste aastate väljapüügi kvoodid on järginud üldist tendentsi olla kõrgemad kui need, mis on soovitatud teaduslike ekspertide poolt. Situatsiooni raskendab ka asjaolu, et mitteametlikud raportid kinnitavad kindlameelselt, et tegelik väljapüük Läänemerest on palju suurem kui kvootidega kehtestatu.

Aastal 1995 kehtestatud väljapüügi kvoodid aastaks 1996 näitasid drastilist tõusu 100 000 tonnilt 165 000 tonnini. Tursabioloogia ekspertide hinnangul oleks see olnud vastuvõetav vaid juhul kui nendele kvootidele oleksid kaasatud mitmesugused täiendavad meetmed selleks, et vähendada väljapüügi mahtu (moratorium kolme suve kuu jooksul, tursapüügi keeld nädalavahetusel, väljapüügiks lubatud kalade suurem minimaalne suurus ja täiustatud püügitehnika), mis pandi ette mõnede riikide poolt. Kuid Rahvusvaheline Läänemere kalanduskomisjon ei olnud suuteline saavutama kokkulepet nende ettepanekute osas.

Kuigi situatsioon balti tursa osas ei ole nii ebakindel kui olukord looduslikult paljuneva balti lõhega, tuleb balti tursa saatust siiski hinnata kui vägagi ebakindlat. Keskkonna tingimused tursale Läänemeres ei ole veel ikkagi nii head, et lubada turskade paljunemist väga laiades piirkondades ning selliselt toetada suuremahulist tursapüüki.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: *kalandus*

- Rahvusvaheline Läänemere kalanduskomisjon on korduvalt tõestanud oma saamatust juhtida säästvalt väärtuslikke kalavarusid Läänemeres. Rahvusvahelise Läänemere kalanduskomisjoni tegevuse puudujäägid on eriti ilmsed ja vead skandaalsed seoses balti lõhe ja balti tursa loomulikuks paljunemiseks tingimuste loomisel. Toetudes eelnevatele kogemustele, on suuresti küsitav kas Rahvusvaheline Läänemere kalanduskomisjon on ikka

õige institutsioon olema juhtorganiks säästva kalanduspoliitika väljatöötamisel Läänemere regioonis. Kui tulevikus usaldada Rahvusvahelisele Läänemere kalanduskomisjonile Balti kalamajanduse juhtimine, on vaja, et too komisjon peab enne oma tegevust radikaalselt muutma paremuse suunas ja teiste tegevuste seas olema rohkem ettevaatlik otsuste vastuvõtmisel, mis puudutavad väljapüügi kvoote ning teisi kalamajandust juhtivaid otsuseid.

- Esimese sammuna looduslikult paljuneva balti lõhe populatsiooni pikaajalise ellujäämise kindlustamise suunas ning selliselt ka esimene samm selle väärtusliku kalaressursi ökoloogiliselt säästva majandamise suunas, on vaja aega viitmata ajutiselt peatada kõik looduslikult paljuneva balti lõhe püügiga seotud tegevused nii merel, kaldal kui ka jõgedes. Selline keeld tähendaks, et lõhet võib püüda vaid jõgedes, kus on loodud kunstlikud tingimused lõhede paljunemiseks, mis annaks resultaadiks, et lõhe püük kõikides jõgedes on proportsionaalne nende paljunemise jõudlusega.
- Selleks, et täita Rahvusvahelise Läänemere kalanduskomisjoni poolt 1995.a. vastu võetud resolutsiooni, mis käsitleb balti lõhe majandamise eesmärgi, tuleb anda kõrge prioriteet tegevusprogrammi rakendamisele, mis on koostatud eesmärgiga suurendada lõhe looduslikku paljunemist tugevavoolulistes jõgedes, mis omavad potentsiaali lõhe looduslikuks paljunemiseks. Kui jõutakse eesmärgi suhtes kokkuleppele, on vaja kiirendada protsessi, mille eesmärgiks on, et iga individuaalne jõgi omandaks aastaks 2010 vähemalt 50 protsenti oma looduslikust tootmisvõimsusest balti lõhe reprodutseerimisel.
- Ettevaatlik lähenemine on tungivalt vajalik kõikide otsuste suhtes, mis on seotud balti tursa tulevase majandamise juhtimisega selleks, et kindlustada säästvad püügivõimalused tulevikus.
- Selleks, et töötada välja vastav poliitika säästvaks kalanduseks Balti riikide nõukogu poolt 1996.a. juulis vastu võetud tegevusprogrammide alusel, on vaja koostada Läänemere säästva kalanduse tegevusprogramm ja esitada see HELCOM ministrite kohtumisel 1998.a.

Nõutavad tegevused: veeorganismide kasvatatus

Kalafarmid on vastutavad mitmesuguste reostusainete sattumise eest veekogudesse, kaasa arvatud toitained, antibiootikumid, seenbakterid ja lisaks eelpool mainituile võivad veel põhjustada ka kalade haigestumisi. Mõningates Läänemere piirkondades on heitmed kalafarmidest kõige suuremaks toitainete veekogudesse sattumise allikaks ning sel moel on need peamiseks faktoriks veekogude eutrofeerumise kiirendamisel.

Kalafarmide jäätmed võivad avaldada mõju kalade looduslikele populatsioonidele vastastikuse ristamise ja võitluse kaudu toitumis- ja paljunemiskohtade pärast. Kalafarmid on vastutavad ka kalade võõrliikide sattumise üle Balti merre, mis on üha muret tekitavam probleem.

Puhta Läänemere ettepanekud ja nõudmised: veeorganismide kasvatatus

- Osana veeorganismide kasvatuse muutmisel säästvaks:
  - Läänemere piirkonnas tuleb keelustada puuri taolised kalafarmid. Kalafarmid peavad asetsema maismaal, kus nende poolt tekitatud emissioonid on täiesti kontrollitavad, nagu vastav heitvee käitlemine ja suletud ökosüsteemid;
  - Tuleb toetada vastava tehnoloogia arendamist maismaal baseeruvatele kalafarmidele ja veeorganismide kasvatuse installatsioonidele, pidades silmas pikaajalist eesmärki saavutada suletud süsteem;
  - On vaja rangelt reguleerida heitmeid olemasolevatest kalafarmidest ning on vaja edasi arendada nende heitmete käitlemistehnoloogiat.

Loodushoid ja bioloogiline mitmekesisus

Nõutavad tegevused: *kaitsealad ja elupaigad*

Läänemere regioon sisaldab hulganisti suure väärtusega biotoope ja isendeid nii Euroopa kui ka globaalsel tasandil.

Bioloogilist mitmekesisust ei saa täielikult kaitsta vaid mitmesuguste kaitsealade moodustamisega. Bioloogilist mitmekesisuse kaitset lasub vastutus kõikidel bioloogilisele mitmekesisusele mõju omavatel instantsidel nii põllumajanduses, metsanduses, kalanduses, jne. Sektoraalne vastutus on üheks kõige tähtsamaks printsiibiks, mis on sätestatud Bioloogilise mitmekesisuse konventsioonis. Üleüldise bioloogilise mitmekesisuse säästva kasutuse ja kaitse strateegias on selle printsiibi rakendamine ülima tähtsusega.

Puhta Läänemere Ühendus annab teada, et Läänemere riikide Nõukogu poolt vastu võetud tegevuskava sätestab selgelt, et "loodusressursside majanduslik kasutus põllumajanduses, metsanduses ja turismis võtab täielikult arvesse loodusrikkuste ja bioloogilise mitmekesisuse kaitse vajadusi Läänemere regioonis".

Kuid spetsiaalseid meetmeid on vaja rakendada ka tulevikus selleks, et kaitsta eriti väärtuslikke ja tundlikke piirkondi ja isendeid inimese tegevusest tingitud mõju eest. On vaja teha algust kaitstud maismaa, kaldaalade ja mere piirkondade võrgustiku rajamise ja efektiivse majandamisega koos ähvardatud ja ohustatud flora ja fauna esindajate kaitsega.

Oluline samm bioloogilise mitmekesisuse säästvaks majandamiseks ja kaitseks Läänemere regioonis võeti ette HELCOM soovitude vastuvõtmisega Läänemere kaitsealade süsteemi loomiseks ja identifitseeriti 62 piirkonda selle esimeses faasis antud süsteemi lülitamiseks.

Kahjuks on aga progress selle võrgustiku loomiseks olnud enamikes riikides aeglane identifitseeritud alade reaalsel rajamisel ja kaitset ning isegi veelgi aeglasem aladele vastava spetsiifilise juhtimise organiseerimisel ja rakendamisel.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: *kaitsealad ja elukeskkonnad*

- On tungivalt vaja võtta kasutusele edasise abinõusid, et kiirendada progressi esmase Läänemere kaitsealade võrgustiku loomiseks. Toetus loodushoiule ja bioloogilise mitmekesisuse projektidele, nagu näiteks Läänemere kaitsealade majandamisplaanide välja töötamine ja rakendamine, peab olema lülitatud Kesk- ja Ida-Euroopa maadele osutatavate abiprogrammide koosseisu.
- On vaja jõupingutusi, et täiendada Läänemere kaitsealade nimekirja elukeskkondade ja ökosüsteemidega, mis ühel või teisel põhjusel on jäänud välja kaitsealade esmasest nimekirjast, näiteks mere piirkonnad.
- Kõik maad Läänemere regioonis peaksid ennast pühendama regiooni bioloogilise mitmekesisuse kaitsele kui üldistatud eesmärgi saavutamisele. Eesmärgiks peaks saama igast biotoobist kümne protsendi kaitse Läänemere valgalas.
- Edasine märgalade ja metsade kraavitamine tuleb lõpetada.
- Litsentse liiva, kruusa ja kivide kaevandamiseks ei tohi anda välja ökoloogiliselt tundlikes piirkondades, nagu kalade kudemis- ja toitumisbiotoobid ning teised madalaveelised mere- ja rannikualad. Kaevandamistööd madalates vetes tuleb keelustada.
- HELCOM'i soovitus 15/1 rannikuribade kaitseks tuleb täpselt järgida selleks, et kaitsta tähtsaid ranniku piirkondi regioonis. Soovitus tuleb täita ilma eranditeta.

Puhta Läänemere Ühendus tervitab eelpool käsitletud tegevuskavast tulenevat initsiatiivi laiendada koostööd loodushoiu ja bioloogilise mitmekesisuse valdkonnas, hõlmates sellega

kogu Läänemere regiooni ning eriti on vaja rajada bioloogilise mitmekesisuse ja maastiku kaitseks kaitsealade võrgustik.

- Selleks, et töötada välja rahvusvaheliselt siduv raamistik loetletud ettevõtmistele, on vaja läbirääkimiste teel täpsustada ning võtta HELCOM ministrite kohtumisel 1998.a. vastu 1992.a. Helsinki konventsiooni bioloogilisele mitmekesisusele ja loodushoiule pühendatud lisa. Selline lisa täidaks duaalset eesmärki, süstematiseerida, mis juba on saavutatud bioloogilise mitmekesisuse kaitsele ja loodushoiu valdkonnas ja olla laiahaardeliseks raamistikuks tulevastele tegevustele.
- On vaja revideerida bioloogilise konventsiooni artiklit 15 selliselt, et see kajastaks seda tundmust, et töö bioloogilise mitmekesisuse ja loodushoiu valdkonnas vajab samasugust valgalal baseeruvat lähenemist kui on rakendatud teistele Läänemere koostöö tahkudele.

Vajadus tegevusteks: *Ohustatud isendid*

Balti hallhülged, viigerhülged ja tavalised hülged on kõik tugevasti kannatanud reostuse ja küttimise tagajärjel. Viimastel aastatel on hüljeste sigivus jälle suurenenud tänu meetmetele ohtlike ainete heitmete vähendamiseks mere keskkonda. Hallhüljeste arvukus näitab jälle kasvu tendentsi (eelnevast väga madalalt tasemelt arvestatuna) Läänemere põhjaosades, kuid isendite arvukus mere lõunaosas on ikkagi veel väga madal.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: *ohustatud isendid*

Hallhüljeste arvukuse suurenemine ja nende tõenäoline käitumise muutumine (vähem häbelikuks inimeste suhtes) loob konfliktsituatsiooni hüljeste ja kalameeste vahel, kelle elatis on sõltuv rannikulähedasest kalapüügist. Seepärast on jälle tõstetud üles nõudmised alustada uuesti hüljeste küttimist.

Eriline tähelepanu tuleb osutada balti hüljeste kaitsele.

- Mingit üldist hüljeste küttimist ei tohi lubada. Hüljeste küttimine võib tulla kõne alla vaid juhtudel, kui on võimalik tõestada, et mõningad kindlaks tehtud isendid põhjustavad tõsist kahju kalapüügi riistadele ja kalasaagile. Selliste hüljeste tapmine peab toimuma osana hoolikalt ette valmistatud projektist rahvusvahelisel tasandil, võttes arvesse hülge bioloogide arvamusi.
- Konfliktid kalameeste ja hüljeste vahel peaksid esialgselt olema lahendatud uute kalapüügi meetodite ja vahendite kasutusele võtuga ning nende täiustamisega. Samuti on vaja välja töötada majanduslik kompensatsioonimehhanism, et korvata kalameestele hüljeste poolt tehtud kahju osana üldisest kalamajanduse poliitikast.
- Tuleb välja töötada ja rakendada tegevuskava allesjäänud väikesearvuliste seakala populatsioonide kaitseks ja taastamiseks Läänemere piirkonnas.

Vajadus tegevusteks: *võõrliigid*

Võõraste kalaliikide sattumine Balti merre on suhteliselt uus oht merelistele ökosüsteemidele ja merelisele bioloogilisele mitmekesisusele. Ameerika päritoluga kärpmeduus *mnemiopsis leydyyi* on põhjustanud tõsise mure kalandusele Mustal ja Aasovi merel ning demonstreerib rikkalikult seda ökoloogiliselt ja majanduslikult purustavat jõudu, mida põhjustab organismide ümberasumine ühest merekeskkonnast teise.

On teada umbes 60 taimede ja loomade liiki, mis on kas tahtmatult või siis tahtlikult toodud Balti merre inimtegevuse tagajärjel. Kuid siiani sellise tegevuse tagajärjed ei ole siiski veel olnud dramaatilised. Kuid mereteadlased hoiatavad, et sellised soolaka vee piirkonnad nagu seda on Läänemeri, võivad olla rohkem tundlikud kui merelised alad, mille üheks põhjuseks on nende looduslik liigivaegus.

Organismide transport laevade ballastvees (või kinnituses laeva välispinnale) on arvatud üheks peamiseks teeks kuidas organismid viiakse mere ühest osast teise. Pidades silmas Läänemere perspektiivi, on risk isendite toomisega Balti merre mööda jõgede ja kanalite süsteemi, mis ühendab Balti merd Musta ja Kaspia merega, kõige tõsisem ja otsesem.

ICES ja FAO on väljendanud tõsist muret seoses riskidega, et *mnemiopsis*'e esinemine võib laieneda kaugemale ka teistesse Euroopa merelistesse piirkondadesse. IMO on võtnud vastu juhised kuidas käidelda ballastvett selliselt, et takistada isendite ületoomist ühest veekogust teise. Vaatamata nendele hoiatustele, on rahvusvaheline reaktsioon sellele uuele ohule mere ja soolaka vee ökosüsteemidele olnud nõrk ja mitteküllaldane, eriti aga veel siis kui on vaja võtta tarvitusele efektiivsed meetmed võõraste isendite veekogudesse sattumise kontrolliks.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised: võõrliigid

- On tungiv vajadus riiklike ja rahvusvaheliste meetmete kasutusele võtuks, et seista vastu tõsisele ohule seoses võõrisendite sattumisega Balti merre. Prioriteetseks suunaks peab saama võitlus tõenäose võõrisendite sattumisega Balti merre Mustast ja Kaspia merest.

Meetmed selle ohu kõrvaldamiseks peaksid endas sisaldama:

- tuleb rajada efektiivsed kontroll- ja meetmebarjäärid selleks, et takistada mittetahtlikku võõrisendite sattumist Balti merre;
- tuleb välja töötada tegevuskava ning rakendada see enne 1998.a. lõppu, mis kohustab kõiki laevu Mustast ja Kaspia merest Balti merre kulgevatel marsruutidel vahetada ballastvesi (näiteks asendada olemasolev ballastvesi steriliseeritud veega) enne nende laevade sisenemist Läänemere valgalasse;
- tuleb välja töötada rahaline abiprogramm abistamaks majandussüsteemi muutvaid maid selleks, et need saaksid rakendada eelpool mainitud tegevuskava.

Turism

Turism on maailmas üks kõige kiiremini arenev tööstusharu. Turismitööstust iseloomustab paljuski mitmekesisus, olgu see siis maastikule, metsaelule või kultuurile orienteeritud. Rikkalik ja mitmekülgne keskkond, erinev sellest, millega oleme harjunud kodus, on sageli väga tähtis tegur otsustamaks turistide sihtkoha valiku. Kultuuriline mitmekesisus moodustab ühe osa turismitööstuse esmastest võludest ning on sageli just see mida paljud turistid sõidavad imetlema.

Kuid turismi kiire ja kontrollimatu liigarenemine on paljudel juhtudel ohustanud ning lõpuks ka hävitanud need võlud, millele turism toetub. Suur osa turismist on kontsentreerunud ranniku- ja mägi-aladele. Turism on sageli sõltuvuses bioloogilisest mitmekesisusest, eriti aga rannikualadel.

Turismi positiivseks mõjuks võiks olla see, et too funktsioneerib kui võimas tööriist selle nimel, et säilitada looduslikku mitmekesisust. Rahvuspargid, looduse kaitsealad ja teised kaitsealade tüübid, toetudes turismist saadavale sissetulekule, aitavad kaasa loodusliku mitmekesisuse kaitsele. Levitades teadmisi ja arusaamist bioloogilisest mitmekesisusest nii turistidele kui ka kohalikule elanikkonnale, aitab see samuti kaasa loodushoiule ning annab kohalikule elanikkonnale stiimuli vastavate meetmete tarvitusele võtuks selle säilitamiseks. Peale selle loob turism ka kohalikul tasandil uusi töökohti ning loob stiimuli noortele inimestele mitte lahkuda oma kodukohast.

Turismi negatiivsed ilmingud seisnevad selles, et bioloogiline mitmekesisus võib saada ohustatud kõigi nende ehitiste läbi, mis luuakse turismitööstuse arendamiseks, eriti aga kui turismi arendamisele on antud vabad käed ilma vastava tähelepanu pööramiseta paikkonna spetsiifilisele omapärale või selle taluvuspiiridele kanda mitmekesisist koormust ilma kahjustusteta. Omaette

probleem on elukeskkonna halvenemine ning samuti joogiveega kaasnevad probleemid (pinnavee taseme alanemine ja samuti riskid seoses merevee tungimisega joogivee süsteemidesse).

Kiire ja kontrollimatu suurte turismiprojektide arendamine võib samuti purustada kohalike ja regionaalsete struktuuride mitmekesisuse, eriti aga siis kui need projektid on toodud väljastpoolt regiooni või riiki ning need ei ole ei tuntud, nendest arusaadud või kontrollitavad kohalike elanike poolt.

Spetsiaalsed turismi arendusprojektid võivad samuti keskkonda kahjustada. Pühapäeva golfi buum, kuigi edendatud kui keskkonna suhtes sõbralik, lõhub sageli looduslikku murupinda. Tihti eemaldatakse miljoneid tonne pinnast, hävitatakse metsi, küntakse buldooseriiga üles rannaribad ning kuivendatakse väärtuslikke märgalasid golfiväljaku ehitusprotsessis.

Kooskõlas Agenda 21 vaimuga, kõik turismi vormid, puhketurism ja väiksemõõdulised reisirid, linnad ja maapiirkonnad peaksid olema allutatud säästva arengu kontseptsioonile. Tänapäeval vaid väike osa turismitööstusest kui tervikust sisaldab "loodusel baseeruvat" turismi. (loodusturism ja ökoturism). Turismi võib pidada säästvaks kui:

- seda teostatakse looduslikku taastumise ja loodusressursside säilitamise piirides;
- tunnustatakse inimeste ja kogukondade, tavade ja eluviiside panust turismi hüvanguks;
- aktsepteeritakse seisukohta, et kohalikel inimestel peab olema võrdne õigus saada osa turismist tulenevale tulule;
- see on juhendatud kohalike elanike ja kogukondade tahtest võõrustatavates paikades.

Sageli arendatakse turismi kui majanduse ühte võimalikku olulist sektorit maapiirkondades, eriti aga rannikualadel, kus turismi vaadeldakse kui atraktiivset alternatiivi vähenevatele tööhõive võimalustele traditsiooniliselt domineerivates majandustegevustes nagu kalandus ja põllumajandus.

Kuid on juba tõstetud häält turismi tulevase arendamise vastu Kesk- ja Ida-Euroopa maades, kus üha selgemalt saab ilmseks, et turism on kujunemas kiireks kasusaamise allikaks mõnede viimastena säilinud inimtegevusest mõjutamata elukeskkondade arvel Euroopas. See kehtib täiel määral ka Läänemere regiooni kohta. VASAB 2010 alusel on kõige suuremad võimalused turismi arendamiseks mõningates piirkondades Eestis, Lätis, Leedus, Poolas; Venemaal ja Mecklenburg-Vorpommernis Saksamaal. On esile tõstetud kõrgetasemelise turismi potentsiaal Läänemere saartel: Alandil, Hiiumaal, Saaremaal, Gotlandil, Ölandil, Borholmil ja Rügenil. Kuid tuleb kahjuks mainida, et VASAB lähenemine turismile on vastuolus säästva arengu printsiipidega.

Riigid Läänemere regiooni ida ja kirde osas on säilitanud inimtegevusest puutumatu või vähem häiritud elukeskkondade parema tervise, kaasa arvatud looduslikud metsakooslused, märgalad, traditsioonilised põllumajanduslikud maastikud, ja suured häirimatud rannaribad koos liivarandade ja düünide maastikega. Samal ajal on aga kontrollimatud mittetöödeldud heitvete kogused põhjustanud tugeva eutrofeerumise ja bakterite väga kõrge taseme rannavetes. Paremaks muudetud keskkonnakaitselised tingimused ranna piirkondades, kui heitvete käitlemisjaamade ja tööstusliku reostuse kontrolli, jne., resultaat, suurendavad huvi kasutada neid piirkondi turismi arendamiseks.

Turismi arendamise potentsiaal on samuti esile tõstetud integreeritud rannatsoonide majandamisplaanides, mis on välja töötatud kuue peamise ranna regiooni tarvis osana HELCOM PITF MLW tööprogrammist. Enamikku esitatud projektidest võib klassifitseerida kui mittesäästvaid, andes eelistuse mototurismile ja minilinnade ehitusele koos hiigelsuurte hotelliblokkidega tuhandetele külalistele.

Vastupidiselt sellele, säästva turismi põhimõtetest lähtuvate projektide näideteks võiksid olla säästva turismi arendamine Matsalu lahes ja Käina lahe regioonis Eestis. Nende plaanide

rakendamine varustaks kohalikku elanikkonda suuremate võimalustega sissetulekute hankimiseks, kuid need plaanid on tehtud eeldusel, et turism ei muutu kohalike elanike peamiseks tuluaallikaks, vaid ainult annab lisa igapäevatööst saadud tulule.

Puhta Läänemere Ühenduse ettepanekud ja nõudmised

- selleks, et turism oleks ökoloogiliselt säästev, peab turismi arendamine Läänemere regioonis olema juhendatud antud töö lisas toodud kümnest printsiibist (Lisa 5). Esimesed sammud selles protsessis sisaldavad järgmist:
  - rannatsooniga seotud projektid peavad olema integreeritud rannapiirkondade majandamise plaani, mis on allutatud tugevale seaduslikkuse kontrollile. Seal, kus see on sobilik, tuleb rajada tugevatele ökoloogilistele kriteeriumidele baseeruvad mitmekasutuselised piirkonnad koos kõikide asjast huvitatud instantside sisulise kaasamisega;
  - enne kui antakse turismiprojektidele litsentsid, on vaja hinnata piirkonna taluvust turismi seisukohalt (veevarustus, toiduvarustus, mõju bioloogilisele mitmekesisusele, jne.). turism ei tohi ületada saadud piirväärtusi;
  - võttes arvesse infrastruktuuri puudumist paljudes maa (ranniku) piirkondades, kus on plaanitud turismi arendamine, on soovitatud arengut alati alustada väiksemahulisel, esmajoones täiendusena juba olemasolevatele majanduslikele tegevustele (põllumajandus, metsandus, kalandus). Rõhk peab olema, vähemalt esialgu, kodudel baseeruva "voodi koos hommikusöögiga" majutamiseviisil või talupuhkustena. Teises etapis, tuleks arendada väikesemahulisi kogukonna (küla) poolt juhitavaid projekte, mis aitaksid suuresti kaasa antud piirkonna elatustaseme tõusule;
  - on vaja kindlustada, et ressursid, mis genereeritakse ökosüsteemide säästva kasutamisega (kaasa arvatud turism) oleksid kasutatud majanduslike võimaluste ja sotsiaalsete hüvede pakkumiseks kohalikele ressursiga varustajatele ja kogukondadele;
  - on vaja välja töötada juhtnöörid ökoloogiliselt säästvateks laevapuhkusega seotud tegevusteks Läänemere rannikualadel ja saarestikes, koos selliste lisaklauslitega nagu: kiiruse piirangud puhkelaevadele, seadmed heitvete ja jäätmete kogumiseks, piirangud müra ja mootorigaaside emissioonile ja keelang veeskuutrite kasutusele.

KIRJANDUSE LOETELU JA MÄRKUSED

1. Esimene lõige (1.1) Agenda 21 preambulast.
2. "Säästev areng on areng, mis rahuldab käesoleva põlvkonna vajadused seadmata ohtu tulevaste põlvkondade võimalused oma vajaduste rahuldamiseks. Säästev areng sisaldab endas kahte mõistet: "vajaduse" mõistet, eriti maailma vaesuses elavate inimeste esmaseid vajadusi, millele tuleb anda ülimuslik prioriteet ning idee "piirangutest", mis on kehtestatud tehnoloogia taseme ja sotsiaalse organiseeritusega keskkonna võimele rahuldada praegused ja tulevased vajadused". Our Common Future (Meie ühine tulevik). The World Commission on Environment and Development (Maailma keskkonna ja arengu komisjon), 1987, lk. 43, Oxford University Press.
3. Our Common Future (Meie ühine tulevik), lk. 89 – 90.
4. Rio Declaration on Environment and Development (Rio keskkonna ja arengu deklaratsioon); printsiibid 12 ja 16.
5. Keskkonnaruumi mõiste võeti tarvitusele Hollandi Maasõprade poolt ja on nüüd leidnud kasutust Euroopa Maasõprade poolt käivitatud Säästva Euroopa projektis. Keskkonnaruum on defineeritud kui loodusvarade kogum: energia, vesi, maapinnas, mittetaastuvad maavarad, puit/mets, mida on võimalik kasutada iga indiviidi poolt säästval viisil (säästev eluviis). See on esmaselt sisend/kasutus orienteeritud kriteerium, andes märku mitmesuguste ressursside kättesaadavast tarbimistasemest elaniku kohta kui esmased vajadused ("põrand" – sotsiaalselt vajalik minimaalne keskkonnaruumi kasutus elaniku kohta) on rahuldatud kuid seejuures on välditud ületarbimist, mis teisisõnu väljendades leiab aset kõrgemal kui "lagi" (= maksimaalselt lubatav keskkonnaruumi tarbimine elaniku kohta). Antud mõiste detailsem kirjeldus ja juhised säästvuse arvutamiseks on toodud raportis Towards Sustainable Europe (Säästva Euroopa suunas), mis on koostatud Wuppertali instituudi poolt Euroopa Maasõprade tellimusel (1994). Vaata samuti märkust allpool (29).
6. CCB Baltic Sea Action Plan (Puhta Läänemere Ühenduse Tegevuskava), (aprill, 1992), lk. 11.
7. Hermele, Kenneth (1995): Ekomerna, tillväxten och miljön (Economist, Growth and the Environment). Carlsson Bokförlag, Stockholm, lk. 13 – 14.
8. II peatükk: Majanduslik integratsioon ja õitseng – Programm säästvaks arenguks.
9. Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010: Towards a Framework for Spatial Development in the Baltic Sea Region (Läänemeri ümbritsetuna visioonidest ja strateegiatest aastaks 2010: Maaplaneeringute raamistiku suunas Läänemere regioonis). Ette kantud Maaplaneeringu ja arengu ministrite kolmandal konverentsil (the Third Conference of Ministers for Spatial Planning and Development) Tallinnas, detsember, 1994, lk. 3 – 77.
10. Meadows et al (1972): The limits to Growth (Piiratud kasv). Rooma klubi projekti aruanne inimkonna arengu kitsaskohtadest, Earth Island Ltd, London, lk. 23 – 24.
11. Daly, Herman (1990): Towards Some Operational Principals for Sustainable Development (Säästva arengu rakendusprintsiipide suunas). Ecological Economics, 2: 1 – 6.
12. Folke, Carl (1991): Socio-Economic Dependence of the Life-Supporting Environment (Sotsiaal-majanduslik sõltuvus eluprotsesse toetavast keskkonnast). Kogumikus: Linking the Natural Environment and the Economy. Toim. Folke, C., ja Käberger, T, lk. 90.
13. Hermele, Kenneth: Ekonomerna, tillväxten och miljön. Op cit, lk. 14 – 15.
14. Steen, P. ja teised (1996): Utgångspunkter för ett avfalls- och föroreningsnalt samhälle (jäätmevaese ja reostusvaese ühiskonna algideed). AFR/Rootsi keskkonnakaitse agentuur.
15. "suletud tsüklid" või "tsüklid" viitab materjalide ringlemisele ühiskonnas ning iseloomustab ühiskonnas sihipäraselt saavutatud taastootmist ja taaskasutust. Rootsikeelne sõna "kretslopp" tõlgitakse mõnikord kui "ökotsükkel", kuid nagu on juba märgitud reaktiivse / proaktiivse lähenemise ja tehnilise / ökoloogilise tsükli strateegiate kirjeldamisel, materjalide ringlemine

ühiskonnas võib olla suletud ilma, et see oleks tingimata kohandatud keskkonnale selle termini täies tähenduses.

16. Tehnosfäär = ühiskond; meie elukeskkonna elemendid, mille päritolu on seotud inimtegevusega (ehitused, infrastruktuur, jne., mis on põhimõtteliselt saavutatud fossiilsetest kütustest ja mittetaastuvate energiaallatest saadud energia baasil ning kujutavad endast suure hulga erineva päritoluga materjalide kontsentratsiooni vastandina ökosfäärile = päikeseenergiale baseeruvad maakera elemendid. , õhk (atmosfäär), vesi (hüdrosfäär), elavad organismid (biosfäär) ja maapinna pindmised kihid (pedosfäär).

17. Steen, Peter, ja teised. Op cit.

18. Dematerialisatsioon – From concept to Practice (Kontseptsioonist praktikani). Prof. F. Schmidt-Bleek'i, Wuppertali instituudi asepresidendi, loeng seminaril Dematerialization – One Strategy Towards Sustainable Development (Dematerialisatsioon kui üks strateegia säästva arengu suunas), (Stockholm, 13 juuni, 1996).

19. Estonian National Report (1995) to the Sustainable Europe Project (Eesti rahvuslik raport Säästva Euroopa projekti raames) (Maasõbrad).

20. P. Harper'i ettekanne Open University konverentsil 1996, "At 2000 (Aastal 2000)".

21. Political Approaches to Sustainable Development: Going from knowing to doing (Poliitilised lähenemised säästvale arengule: minnes teadmistelt tegudeni). Kuninglikul kollokviumil (1994), mis toimus tema majesteedi Rootsi kuningas Carl XII eesistumisel, esitatud raport, lk. 13.

22. Folke, Carl: Socio-Economic Dependence of the Life-Supporting Environment (Sotsiaal-majanduslik sõltuvus eluprotsesse toetavast keskkonnast). Op cit., lk. 77.

23. Barbier, E.B. (1989): Economics, Natural Resource Scarcity and Development: Conventional and Alternative Views (Ökonoomika, loodusvarade piiratus ja areng: traditsioonilised ja alternatiivsed lähenemised). Earthscan, London. Kogumikus: Society and the Environment: A Swedish Research Perspective, lk. 72, toim. Svedin & Aniansson. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1992.

24. Folke, Carl: Socio-Economic Dependence of the Life-Supporting Environment (Sotsiaal-majanduslik sõltuvus eluprotsesse toetavast keskkonnast). Op cit., lk. 78 – 81.

25. Viide lisatakse hiljem.

26. World Business Council for Sustainable Development: Accelerating Sustainable Development in Central and Eastern Europe (Maailma säästva arengu äriusnõukogu: kiirendades säästvat arengut Kesk- ja Ida-Euroopa maades). BCDS löögirühma lõpparuanne. Conches – Geneva, november, 1993.

27. The Stockholm Declaration on Growth and Development in the Baltic Sea Region. Declaration by the Baltic Sea Business Summit (Stockholmi deklaratsioon Läänemere regiooni kasvust ja arengust. Läänemere äritegelaste tippkohtumise deklaratsioon), organiseeritud Stockholm Chamber of Commerce poolt ning sponsoreeritud firmade Ericsson, Investor ja Volvo poolt. Toimus Stockholmis 24 – 25 aprillil 1996. Deklaratsioon on jaotatud üheksaks elemendiks: Seaduse valitsemine. Vähem bürokraatiat ja parem riiklik administratsioon. Vaba kaubandus. Integreeritud Euroopa. Stabiilsed rahasüsteemid ja ettevaatlik majanduspoliitika. Suurem paindlikkus. Seosed Läänemere regioonis – täiustada infrastruktuuri. Areng peab olema säästev. Inimkapital kui loodusvara.

28. Ministerial Declaration by the Ministers of the Environment of the Region of the United Nations Economic Commission for Europe (Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Euroopa majanduskomisjoni keskkonnaministrite deklaratsioon). Sofia konverents. 23 – 25 oktoober, 1995. The Environment for Europe Process (Keskkond Euroopale).

29. EU, EES och miljön. Betänkande av EG – konsekvensutredningen Miljö. SOU 1994: 7, Stockholm 1994. (Euroopa Liit, EES ja keskkond. Keskkondlike tagajärgede komitee raport). lk. 277 – 278.

30. Op cit., lk 42 – 43. (NB! mitteametlik rootsikeelse teksti tõlge).

31. Euroopa komisjon (10.04.96): Läänemere regiooni initsiatiiv. Lk. 1 – 7.
32. Euroopa Ühenduse keskkonna ja säästva arenguga seotud poliitika ja tegevuste rakendamise komisjoni tööaruanne *Säästvuse suunas*. Euroopa Komisjon (Towards Sustainability. Commission of the European Communities, Com (95) 624 Final (10.01.96), lk. 3 ja 6.
33. Towards Sustainable Europe (Säästva Euroopa suunas). Teine täiendatud väljaanne (1995), lk. 195.
34. Op cit., lk. 9.
35. Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010: Towards a Framework for Spatial Development in the Baltis Sea Region (Läänemeri ümbritsetuna visioonidest ja strateegiatest aastaks 2010: Maaplaneeringute raamistiku suunas Läänemere regioonis). Op cit., lk. 3 – 77.
36. Keskkonna majandussüsteem on organisatsiooniline struktuur, mida kasutatakse organisatsioonide keskkonnamõjude minimiseerimiseks suunatud poliitika rakendamiseks. See viitab jätkuvale “revideeri – sea eesmärk – rakenda – revideeri” protsessile, sundides organisatsioone võtma midagi ette kindlustamaks, et nende tegevuse tulemusena saab keskkond vaid minimaalselt kahjustatud. Standardid selliste süsteemide jaoks töötatakse praegu välja nii siseriiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, näiteks Euroopa Liidu tasandil.

LISA 1 KESKKONNAKAITSE NELI PRINTSIIP

Säästvuse printsiip

Garanteerida, et inimkasutus või vastastikune suhe merekeskkonna eluskooslusega on jätkuvalt säästev ilma, et tekitaks keskkonna kvaliteedi langust või kahjustaks looduslike protsesse ja ökoloogilist tasakaalu. Mittetaastuvate mereliste ressursside suhtes peab inimkasutus leidma aset ajalistes raamides, mis annab aega säästvate alternatiivide leidmiseks ning ei resulteeru keskkonna kvaliteedi languses või looduslike protsesside kahjustamises. Protsessid ja keskkonnad, mida inimkond ilmselt ei kasuta, peavad leidma võrdset kaitset nende protsesside ja keskkondadega, mis on võetud inimkonna kasutusse.

Ennetustegevuse printsiip

Kindlustada, et võetakse tarvitusele ennetusmeetmed, kui on alust arvata, et mere keskkonda viidud ained või energia tõenäoliselt kahjustavad ja seda isegi siis kui puudub kindel teave seosest nende ainete mereveelise kontsentratsiooni ja merekeskkonna kvaliteedi vahel. See rakendub kogu keskkonna poliitika spektrile ja kõikidele inimtegevusega seotud keskkonna mõjudele. Selleks, et olla ennetav oma tegevuses, on vaja, et kõik reguleerimised ja regulatsiooniaktid peavad võtma täielikult arvesse järgnevalt loetletud nõudmisi:

Ennetustegevuse printsiip nõuab, et

1. teadusliku seose puudumist põhjuse ja tagajärje vahel ei tohi kasutada kui põhjust hoidumiseks keskkonna kahjustamist vältivate meetmete rakendamiseks. Teadus, kuigi oluline tõestusmaterjali baasina, ei ole enam vajalik, et kinnitada põhjuslikku sidet reostuse ning keskkonda häiriva tegevuse ja selle tagajärgede vahel ning kui ei ole võimalik saada selget vastust seose olemasolu või selle puudumise kohta, tuleb anda eelistus kahtlustustele ning vältida tegevusi, mis võiksid viia nende praktilise kontrollini;
2. iga planeeritud tegevuse korral tuleb kõige enne võtta vaatluse alla nende mõju keskkonnale. "Majandusliku kättesaadavuse" käitumisjuhised on ennetustegevuse meetmete rakendamisel, nagu näiteks vaadeldes puhta või puhtama tehnoloogia/tootmisprotsesside adapteerimist, nendega vasturääkivuses ning sellest tuleb loobuda;
3. tõestuse vajalikkuse koorem tuleb nihutada reguleerijatelt isikule või isikutele, kes on vastutavad keskkonnale potentsiaalselt kahjuliku tegevuse eest ning kes nüüd peavad demonstreerima, et nende tegevus ei põhjusta praegu ega ka tulevikus mingit kahju ümbritsevale keskkonnale;
4. kui halvim stsenaarium teatud tegevuse tagajärjena on küllalt tõsine, siis isegi väikese kahtluse korral selle tegevuse keskkondlike tagajärgede suhtes tuleb see tegevus peatada;
5. tuleb loobuda potentsiaalselt kahjulikest tegevustest juhul kui avalik diskussioon ei ole tunnistanud selle tegevuse sotsiaalselt vajalikuks või kui eksisteerivad potentsiaalselt vähem kahjulikud alternatiivid (nagu näiteks loogiline järeldus puhta toodangu lähenemisest).

Integratsiooni printsiip

Läheneda keskkonna probleemidele integreeritud ökosüsteemse lähenemise kaudu, koondades tähelepanu looduslike protsesside taastamisele. Käsitleda mere, ranniku ja valgala piirkondi koos, kindlustades, et koostöö planeerimisel ja majandamisel on mõjutatud valitsuse kõikidel tasanditel ja majanduse kõikides sektorites. Integreerida formaalne keskkonnakaitse kohustus kõikide riiklike ministeeriumide poolt väljastatavatesse dokumentidesse, kindlustada, et probleemid, mis on ühised mitmetele Euroopa meredele, kaasa arvatud Läänemere regioon, leiavad ühist käsitlemist ning töötatakse välja ja rakendatakse ühtne poliitika kõikidele mõjutatud piirkondadele. Integreerida keskkonnakaitsega seotud küsimused kõikidesse otsuste tegemise struktuuridesse kõikides majandussektorites.

Demokraatia printsiip

Kindlustada võimalikult laialdane osavõtt täielikult läbipaistvast ja täiesti jälgitavast keskkonnakaitse küsimuste otsustamise protsessist koos avalikkuse jätkuva informeerimisega keskkonnakaitse küsimustes ja täiesti takistamatu (asukoha suhtes) juurdepääs kõigile keskkonda puudutavatele andmetele. Garanteerida regulaarsed ja sõltumatud valitsuse tasemel tehtud keskkonnakaitset puudutavate otsuste auditid, kaasa arvatud regulaarsed ülevaated rahvusvaheliste kohuste täitmisest riiklikul tasandil. Kohustada eraettevõtteid ja riiklikke asutusi tagama oma keskkonda puudutava tegevuse täielik ja õigeaegne avalikustamine.

LISA 2 KESKKONNAL BASEERUVAD TEENUSED, MIS SAADakse JA HOITakse TASEMEL ELUPROTSSESSE TOETAVA LOODUS-KESKKONNA POOLT

Looduskeskkonna poolt pakutavaid keskkonna teenuseid võib jagada nelja põhilisse kategooriasse nende funktsionaalsuse järgi. On oluline märkida, et kõikide nende funktsioonide baasiks on taimede ja vetikate võime neelata päikese energiat.

Tuleb rõhutada, et ükski neist allpool käsitletavatest funktsioonidest ei saa toimida isoleeritult. *“Need kõik on dünaamilise ja areneva struktuuri tulemused ja nende kõikide ökoloogiste alamsüsteemide talitlused ja vastavad tõsiasi, et keskkonna funktsioonide sotsiaal-majanduslikud väärtused ja ökoloogilised alamsüsteemid on otseselt seotud nende füüsikalise, keemilise ja bioloogilise rolliga üleüldises globaalses süsteemis.” (Folke, 1991)*

Reguleerivad funktsioonid:

Kliima reguleerimine. Veelahkmete kaitse ja vee valgalad. Erosiooni takistamine ja pinnase kaitse. Tööstuslike ja olmejäätmete ladustamine ja taaskasutamine. Orgaanilise aine ja mineraalsete toitainete ladustamine ja taaskasutamine. Bioloogilise ja geneetilise mitmekesisuse säilitamine. Bioloogiline kontroll. Elukeskkonna moodustamine rändeks, paaritumiseks ja toitumiseks.

Tootmisfunktsioonid:

Hapnik. Toit, joogivesi ja toitained. Vesi tööstusele, majapidamistele, jne. Riided ja tekstiiltooted. Ehitus- ja tööstuslikud materjalid. Energia ja kütused. Mineraalid. Meditsiinitarbed. Biokeemiline ressurss. Geneetiline ressurss. Kosmeetiliste vahendite ressurss.

Kandvad funktsioonid:

Varustades ruumi ja sobivate substraatidega näiteks elukeskkonda, põllumajandust, metsandust, kalandust, veerorganismide kasvatust, tööstust, insenerlikke projekte (tammid, maanteed, jne.), puhkemajandust, loodushoidu.

Informatiivsed funktsioonid:

Esteetiline funktsioon. Spirituaalne ja religioosne informatsioon. Kultuuriline ja kunstiline inspiratsioon. Hariduslik ja teaduslik informatsioon. Potentsiaalne informatsioon.

LISA 3 KESKKONNA JA LOODUSRESSURSSIDE PROBLEEMID LÄÄNEMERE REGIOONIS

Mitte rohkem kui 40 – 50 aastat tagasi võis Läänemere regiooni, Läänemeri kaasa arvatud, vaadelda keskkonna seisukohalt kui hea tervise juures olevat piirkonda. Suuremahuline tööstuse arendamine ei olnud veel jõudnud alandada ilmset ja regiooni seisukohalt olulist mõju, oli veel suhteliselt vähe mootorsõidukeid, keemiliste väetiste rohkel kasutamisel põhinev intensiivpõllumajandus ja pestitsiidid olid alles oma arengu algfaasis, materiaalsete vahendite ja energia kasutus elaniku kohta polnud jõudnud veel saavutada tänapäevast kõrget taset, jne.

Metsandust ja põllumajandust juhiti veel sellises stiilis, mis oli veel suuresti ühildatav bioloogilise mitmekesisuse kaitsega regioonis, kuigi drenaaž ja märgalade kraavitamine põllumajanduslikel eesmärkidel oli võtmas kulukat tolli nendelt väärtuslikelt ökosüsteemidelt juba üheksateistkümnenda sajandi lõpuaastatel.

Sellest ajast alates on situatsioon oluliselt muutunud ja paljudel juhtudel ka üsna drastiliselt.

Vett, maapinnast ja õhku kogu valgala ja sellest tulenevalt ka kogu Läänemere regiooni ökoloogilist säästvust ohustab tänapäeval laialdane suure hulga reostusallikate poolt emiteeritav reostus. Lõppkokkuvõttes ohustab see samuti antud regioonis elutseva ligi 85 miljoni inimese tervist ja heaolu. Õhureostuse kõrge tase ja mittetervislik joogivesi on siamaani suureks murelapseks suurtele elanike gruppidele mitmetes Läänemere regiooni riikides.

Lisaks sellele on loodusvarad, metsad, põllumajanduslik maa ja kalavarud majandatud ebasäästvalt. Vanade metsade ja märgmetsade kasutamine ning põllumajanduslikust maast laiaulatuslik toitainete ja pestitsiidide imbumine maapinda on vaid mõningateks näideteks praegusest regionaalsete loodusväärtuste ebatargast majandamisest.

See negatiivne areng on samuti illustreeritud Läänemere ranniku ja merelise keskkonna kvaliteedi kiire langusega alates käesoleva sajandi viiekümnendatest aastatest. Käesoleva sajandi algusega võrreldes on lämmastikühendite koormus Läänemerele on suurenenud neli korda ja fosforühendite koormus kaheksa korda. Tulemusena on püütonplanktoni biomass ja selle esmane paljunemine Läänemeres kahekordistunud ajavahemikus 1970 – 1980. Eelneva resultaadiks on suureulatuslik vetikate vohamine, kiuliste rohe-, pruun- ja punavetikate levikuala ulatuslik laienemine litoraalses tsoonis suuremate makrovetikate arvel nagu tava pruunvetikad. Hapniku puudulikkus laialdastel merepõhja lähedastel aladel on teiseks väga ilmseks sümptoomiks ja indikaatoriks nii kohalikule kui ka laiaulatuslikule regionaalsele eutrofeerumisele, mis on viimastel dekaadidel aset leidnud.

Industrialiseerumise ja ühiskonna üldise kemikaalide kasutustaseme tõusu tagajärjel on ilmunud uute reostusainete heitmed, millest mõningad on toksilised ning seetõttu ohtlikud eluslooduse ressursidele. Kahjulikud või toksilised ja mittelagunevad ained, mida ei leidu looduslikus keskkonnas (DDT, PCT, polüaromaatsed süsivesikud, kloori sisaldavad pestitsiidid ja klooritatud orgaaniline aine paberi ja tselluloosi tööstusest) on tekitanud tõsise probleemi. Elavhõbe, seatina, kaadmium, vask ja tsink on kõik rasked metallid ning seetõttu erilise tähelepanu all nende võimaliku kahjuliku mõju tõttu merelisele keskkonnale.

Mõningate nende ainete mõjud merekeskkonnas on leidnud täpset kajastamist dokumentides. Arvatakse, et balti hülge populatsiooni vähenemine on põhjustatud PCB ja tõenäoselt ka teiste mittelagunevate ainete poolt ning samuti on balti valgesaba kotka populatsiooni vähenemine tingitud orgaaniliste kloriidide, eriti aga DDT ja PCB kõrgetest kontsentratsioonidest. Need kaks juhtu on antud mõju ilmseks iseloomustavaks näitajaks.

Akutu oht looduslikult paljuneva balti lõhe väljasuremiseks, põhjustatuna hüdroenergia kasutamisest suurel hulgal regiooni jõgedel, millega kaasneb ka veel kalade ülemäärane väljapüük meres ja jõesuudme aladel ning siiani ikkagi veel mitte täielikult mõistetav M74 sündroom, on

teiseks näiteks väärtuslike regionaalsete loodusressursside ebamajandamisest. Selle ebamajandamise teiseks drastiliseks näiteks on balti tursavarude drastiline vähenemine.

Tuleb siiski märkida, et viimastel aastatel on registreeritud Läänemere keskkonna seisundi mõningat paranemist. On olemas tundemärgid toitainete kontsentratsioonitaseme stabiliseerumisest (lämmastikühendid) või isegi langusest (fosforühendid). Tagajärjena DDT ja PCP'de keelustamisest kõikides Läänemere regiooni riikides, on suurenenud valgesabalise kotka paljunemine ning on oma tasemelt tänapäeval väga lähedane selle varasematele väärtustele. Samuti on hakanud suurenema hallhülge populatsioon ning hüljeste arvukuse kiire suurenemine Läänemere põhjapoolsetes piirkondades on arvatavasti nende paljunemistingimuste paranemise resultaat.

On siiski kahetsusväärne, et ei ole õnnestunud radikaalselt muuta paljusid eelpool mainitud negatiivseid trende, vaatamata rohkemale kui kaksikümmend aastat kestnud rahvusvahelisele koostööle ja aksioonidele, mis on võetud ette nii siseriiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil.

- Õhu reostusainete tasemed ületavad ikkagi veel rahvusvaheliselt kokku lepitud standardeid (Maailma Tervishoiuorganisatsioon, Euroopa Liit) paljudes linna piirkondades.
- Hapestumist esile kutsuvate ainete heitmed ületavad kriitilise piiri laiaulatuslikes Läänemere regiooni piirkondades.
- Toitainete koormus ületab ka praegu kriitilised piirid seoses tõsiste eutrofeerumist soodustavate mõjudega. Selles kontekstis on erilisel muret tekitav atmosfäärilise lämmastikutaseme languse puudumine.
- Mitmesugused ained satuvad kuni käesoleva ajani keskkonda suures mahus, ületades piirid, et 1) resulteeruda kontsentratsioonimis, mis ei ületaks tunduvalt vastavate ainete looduslikku kontsentratsiooni ning 2) ei oleks nullilähedane inimtegevuse tulemusena saadud sünteetiliste ainete korral (eesmärgid, mis võeti vastu Põhjamere konverentsil 1995.a.).
- Bioloogilise mitmekesisuse kahanemine jätkub siiski veel Läänemere regiooni lääneosas ning see satub üha suureneva surve alla oma majandust ümber korraldavates riikides nii majandusliku tegevuse ja maa privatiseerimise kui ka metsanduse ja põllumajanduse intensiivistumise resultaadina antud maades (järgides sarnast joont, mida on juba varem kogetud läänemaades).
- On vaja veel otsustavaid tegevusi, et takistada looduslikult paljuneva lõhe väljasuremist ning kindlustada eksistentsi jätkuvus balti tursale.

Eelpool toodud faktid näitavad, et praegune poliitika loodusvarade kasutamisel ja keskkonnakaitseks, kaasa arvatud praeguste tootmise ja tarbimise mudelite julgustatud kasutamine kogu Läänemere regioonis on pikemas perspektiivis ebasäästvad ning baseeruvad veel üsnagi suurel määral traditsioonilisel lineaarsel materjalide voogudel ja traditsioonilisel arusaamal, et inimene seisab loodusest kõrgemal ning keskkonna teenuste, mida osutatakse inimestele eluprotsesse toetava loodusliku keskkonna poolt, tehnilisel sõltumatusel.

LISA 4 PUHAS TOOTMINE

Puhas tootmine on kontseptsiooniline ja protseduuriline lähenemine tootmisele, mis nõuab, et toote või protsessi elutsükli kõikides faasides tuleb lähtuda eesmärgist takistada või minimeerida lühiajalisi ja pikaajalisi riske inimestele ja loodusele. On vaja kogu ühiskonna osavõttu sellest laiahaardelisest lähenemisest, et muuta see efektiivseks ühiskondade säästvuse saavutamisel (Leo Bass j.t., Põhjamere kaitse: aeg on küps puhtaks tootmiseks, Rotterdam, 1990).

Individuaalsed ja ühiskondlikud vajadused võivad ja peavad olema rahuldatud, kasutades meetodeid, mis on ühildatavad maakera ökosüsteemidega. Kuid see nõuab meie mõtlemise ja tehnilise varustuse ümber korraldamist selleks, et kasvatada toitu, jaotada vett, tagada energiaga varustus, toodete valmistamine ning transportimine ja nii edasi. Need tegevused peavad olema mittedaastavad, säilitama bioloogilise mitmekesisuse ja kultuuri ning toetama järgnevate põlvkondade võimalusi oma vajaduste rahuldamisel.

Puhta tootmise süsteem järgib neid printsiipe. Need on välja töötatud selleks, et tarvitada ainult taaskasutatavaid ja taastuvaid toormaterjale ning säästa energiat, vett, maapinda ja teisi looduslike tooraineid. Ohtlike ainete kasutamine ja tootmine on seejuures välistatud ning samuti välditakse sellisel moel ka toksiliste jäätmete teket.

Juba alates esialgsest planeeringu etapist, püüdleb puhas tootmine sotsiaalse võrdsuse ja õigluse poole kõikides ühiskondades, kust ammutatakse loodusvarasid, valmistatakse nendest tooteid ja osutatakse teenuseid. Töäjõud ja kohalik elanikkond omab otsustavat sõnaõigust nendes küsimustes, mis puudutavad nende majandust, tervist, keskkonda ja kultuuri.

Puhas tootmine algab sellega, et vaetakse toodet või teenust selles suhtes, kas see kannab endas tähtsat sotsiaalset vajadust või funktsiooni. Siis kavandatakse tootmissüsteem sellisena, et see toetab antud ühiskonna ja ökosüsteemi pikaajalist täisverelist kestvust toote eluea kõikidel etappidel. See teeb vajalikuks mõtekate otsuste langetamise tootmisprotsessi mahu ja asendi, toormaterjalide valiku, toormaterjalide kaevandamise ja töötlemise, toote valmistamise, monteerimise või kultiveerimise protsessi, materjalide transpordi, toodete pakkimise jaotamiseks ja müümiseks, kommertsliku ja majapidamises kasutamise ning toote lõppsaatuse suhtes.

Tooted ise jäävad puhasteks valmistamise algetapist alates kuni lõpuni, mis tähendab, et need on:

- Mittetoksilised ja reostusvabad keemiliste jääkide suhtes;
- Energeetiliselt efektiivsed;
- Valmistatud taastuvatest materjalidest, mis on rutiinsel moel taastatud ja kaevandatud sellisel viisil, mis jätab ökosüsteemi, millest nad pärinevad, kahjustamata.
- Vastupidavad ja taaskasutatavad.
- Kergesti osadeks lammutatavad, parandatavad ja uuesti ehitatavad, ning nende detailid on vahetatavad sarnaste toodete puhul.
- Minimaalselt pakitud vastavalt jaotamisele, kasutades taastoodetud ja taastoodetavaid materjale.
- Projekteeritud sellise arvestusega, et pärast oma ettenähtud funktsiooni täitmist viiakse need tagasi tootmisprotsessi või loodusesse.

Puhas tootmine ei sisalda "ahela lõpu" reostuse kontrolli, nagu seda teevad filtrid, või kõrvalainetest puhastamist, või keemilist, füüsikalist ja bioloogilist töötlemist. Meetmed, mis vähendavad jäätmete mahtu kas põletamise või nende kontsentratsiooni suurendamise teel, maskeerivad hädaohu lahjendamise kaudu, või reostusainete ülekande ühest keskkonna sfäärist teise, on sel viisil samuti välistatud.

LISA 5 SÄÄSTVA TURISMI KÜMMET PRINTSIIPIT

1. Ressursside säästev kasutamine

Nii looduslike, sotsiaalsete kui ka kultuuriliste ressursside kaitse ja säästev kasutamine on äärmiselt oluline ja teeb võimalikuks nende pikaajalise kasutamise.

2. Ületarbimise ja jääkide vähendamine

Ületarbimise ja jääkide vähendamine väldib kulutusi, mis kaasnevad looduse pikaajalise kahjustamise heastamisega ning aitab kaasa turismi kvaliteedi tõusule.

3. Mitmekesisuse säilitamine

Loodusliku, sotsiaalse ja kultuurile mitmekesisuse säilitamine ja edendamine on oluline pikaajalist säästvat turismi silmas pidades ning loob paindliku baasi turismitööstusele.

4. Turismi integreerimine planeeringutesse

Turism, mis on integreeritud riikliku ja kohaliku planeeringu raamistikku ning mille juures on läbi viidud keskkonna mõjude hindamine, suurendab pikaajalise turismi viljelemist.

5. Kohalike majandusharude toetamine

Turism, mis toetab kohalike majanduslike tegevuste laia valikut ning mis kaasab kulutustesse ka täielikult kõik keskkonnakaitseks kulutatud ja keskkonnaga seotud väärtused, kaitseb nii neid majandusharusid kui ka väldib kohaliku keskkonna kahjustamist.

6. Kohaliku elanikkonna kaasamine

Kohaliku elanikkonna täielik kaasamine turismi sektorisse ei ole üldiselt mitte ainult neile ja keskkonnale kasulik, vaid aitab kaasa samuti turismi kvaliteedi tõusule.

7. Avalik dialoog asjast huvitatutega ja avalikkusega

dialoog turismitööstuse ja kohaliku kogukonna, organisatsioonide ja institutsioonide vahel on oluline, et töötada käsikäes ning lahendada huvide potentsiaalseid vastuolusid.

8. Töötajate koolitamine

Töötajate koolitamine, mis integreerib säästva turismi praktilisse töösse koos kohaliku elanikkonna värbamisega töö kõikidel tasanditel, muudab paremaks turismi poolt pakutavate teenuste kvaliteedi.

9. Turismi vastutustundlik marketing

Marketing, mis varustab turistid täieliku ja usaldusväärse informatsiooniga, suurendab austust sihtkohtade looduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste keskkondade vastu ning tõstab klientide rahulolu taset.

10. Teadustöö kaasamine

Turismitööstusega kaasnev pidev teadustöö ja monitooring, kasutades efektiivset andmete kogumist ja analüüsi, on oluline, et aidata kaasa probleemide lahendamisele ning tuua kasu nii sihtkohtadele kui ka tööstusele ja tarbijatele.